

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

ET-TAHRİR VE'T-TENVİR ve REVAİ'ÜL-BEYAN'IN AHKAM AYETLERİ
AÇISINDAN MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Yılmaz

Ankara 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

"ET-TAHRİR VE'T-TENVİR" ve "REVAİ'ÜL-BEYAN"IN AHKAM
AYETLERİ AÇISINDAN MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Yılmaz

Tez Danışmanı

PROF. DR. MESUT OKUMUŞ

Ankara 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

Mustafa Yılmaz

**"ET-TAHRİR VE'T-TENVİR" ve "REVAİ'ÜL-BEYAN"IN AHKAM AYETLERİ
AÇISINDAN MUKAYESESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: PROF. DR. MESUT OKUMUŞ

Tez Jüri Üyesi

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mesut Okumuş

Prof. Dr. Enver Arpa

Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

Tez Sınav Tarihi 13/01/2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

26.12.2019 / ANKARA

16.01.2020

Mustafa Yılmaz

ÖNSÖZ

Kur'ân'da hem itikâdî, ahlâkî, içtimâî, kevnî ve tarihî ayetler hem de ahkâmı konu edinen ayetler de vardır. Resûlullah (a.s.) hayatta olduğu sürece tüm konularda olduğu gibi ahkama ilişkin hususlarda müslümanların ilk merci konumundaydı. Yapmış olduğu beyanlarla ilgili meseleleri açıklığa kavuşturuyordu. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbîler baş gösteren yeni durumlar karşısında ahkam ayetleri ile gili olarak yer yer ictihatta bulunarak fetva verme yoluna başvurmuşlardı. Tâbiûn dönemine gelindiğinde ahkâm âyetlerini açıklamak ve onlara dayalı olarak yeni hükümler ortaya koymak ihtiyacı daha bariz bir şekilde ortaya çıktı. Hicrî II. asra gelindiğinde ise, ahkâm âyetleriyle ilgili olarak müstakil eserler kaleme alınmaya başlandı.

Tefsir tarihi kitaplarında "fikhî tefsir" başlığı altında incelenen bu tefsir yöntemi, kitap, sünnet, icmâ, kıyas gibi şer'î deliller kullanılarak, Kur'ân'ın fikhî hüküm ifade eden âyetlerini ele alıp incelemekte ve müslümanların kendi dinlerinin pratiğini mümkün kılacak sonuçlar üretmektedir.

Biz bu çalışmamızda İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsiri ile Muhammed Ali Sâbûnî'nin müstakil bir ahkâm âyetleri tefsiri çalışması olan *Revâiü'l-Beyân* isimli tefsirini, ahkâm âyetlerine yaklaşımları ve neticeleri bağlamında incelemeye çalıştık. Çalışmamız üçana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Tâhir İbn Âşûr ve Muhammed Ali Sâbûnî'nin hayatı, eserleri ve hocaları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölüm, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* ve *Revâiü'l-Beyân* isimli tefsirleri içerdikleri tefsir kaynakları, hadis kaynakları, kıraat bilgileri, şiirler, vb. açısından, üçüncü bölüm ise iki tefsirin âyetlere yaklaşımları, tefsirde kullanılan yöntemler, ortak ve farklı yaklaşımları açısından bilgi içermektedir.

Bu çalışmamda değerli vakitlerini harcayarak beni yönlendiren ve bana yardımcı olan değerli danışmanım, hocam Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ'a teŐekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca değerli katkılarıyla tezimin son halini almasına yardımcı olan Murat KAYALIK ve Tahir YILDIZ kardeŐlerime ayrıca teŐekkür eder, bu çalışmanın ilim dünyasına katkıda bulunmasını Yüce Mevlmızdan niyz ederim.

Mustafa YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII

GİRİŞ

a) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
b) ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
c) ARAŞTIRMANIN METODU.....	2
d) KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ.....	3

I. BÖLÜM

A- TÂHİR İBN ÂŞÛR'UN (1879- 1973) HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI.....	5
B- MUHAMMED ALİ SÂBÛNÎ'NİN (1930-) HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI.....	8

II. BÖLÜM

"ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR" VE "REVÂÎÜ'L-BEYÂN"IN KAYNAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. TEFSİR KAYNAKLARI.....	12
B. HADİS KAYNAKLARI.....	17
C. KIRAATLER.....	18
D. SÖZLÜKLER.....	19
E. ŞİİRLER.....	20

III. BÖLÜM

"REVÂÎ'UL-BEYÂN" VE "ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR" TEFSİRLERİNİN AHKAM AYETLERİNİN YORUMLARI AÇISINDAN MUKAYESESİ

3.1. <i>et-TAHRÎR VE'T-TENVÎR</i> HAKKINDA.....	20
3.2. <i>REVÂÎU'L-BEYÂN</i> HAKKINDA.....	22

3.3. AYETLERİN MUKAYESESİ.....	27
I. İBADET HÜKÜMLERİ.....	27
1.1. TEMİZLİK.....	27
1.1.1. Boy Abdesti (Gusül)	28
1.1.2. Abdest.....	29
1.1.3. Teyemmüm.....	31
1.1.4. Hayız.....	32
1.1.5. Manevi Temizlik.....	34
1.1.6. Yenilmesi Haram Olan Canlılar.....	35
1.2. NAMAZ.....	37
1.2.1. Namaz Kılarken Yönelmemiz Gereken Yer.....	37
1.2.2. Sarhoşken Namaza Yaklaşmamak.....	39
1.2.3. Yolculukta Namazın Kısaltılması (Seferilik).....	40
1.2.4. Cuma Namazı ve Hükümleri.....	41
1.2.5. Mescitlerin imarı.....	42
1.3. ZEKÂT.....	43
1.4. ORUÇ.....	44
1.4.1. Ramazan Ayında Oruç Tutmaya Mani Hastalık.....	44
1.4.2. Hastalık/Yolculuk Esnasında Oruç Tutmak/Tutmamak.....	45
1.4.3. Hastalık/Yolculuk Sebebiyle Tutulamayan Orucun Edası.....	46
1.5. HAC VE KURBAN.....	46
1.5.1. Safa ve Merve Arasında Sa'y.....	47
1.5.2. Umre İbadetinin Vücubiyeti.....	47
1.5.3. Hac'dan Engellenmek.....	48
1.5.4. Kurban İle İlgili Hükümler.....	49
1.6. KEFFARETLER.....	51

1.6.1. Bir Mü'mini Yanlışlıkla Öldürmek.....	51
1.6.2. Kasten Adam Öldürenin Tövbesi.....	52
1.6.3. Diyetler.....	54
1.7. SALÂT VE SELÂM GETİRMENİN HÜKMÜ.....	55
II. MUAMELÂT HÜKÜMLERİ.....	55
2.1. AİLE VE MİRAS HUKUKU.....	56
2.1.1. Evlenme.....	56
2.1.1.1. Evliliği Teşvik.....	56
2.1.1.2. "Nikahlayın" Tabiri.....	58
2.1.1.3. İddet Bekleyen Kadına Evlenme Maksadıyla Talepte Bulunmak.....	59
2.1.1.4. "Mülâsemet" Kelimesi.....	61
2.1.1.5. Peygamber Eşleriyle Evlenme.....	62
2.1.1.6. Halvet Vaktinde Odaya Girmek İçin İzin İsteme.....	63
2.1.1.7. Müslüman ve Müşrik Evliliği.....	64
2.1.1.8. Mut'a Nikahı.....	66
2.1.2. BOŞAMA/BOŞANMA (TALAK).....	68
2.1.2.1. Arabulucu İki Hakem Tayin Edilmesi.....	68
2.1.2.2. Üç Talak Meselesi.....	69
2.1.2.3. Lian.....	70
2.1.3. KADINLARLA İLGİLİ MESELELER.....	70
2.1.3.1 Gebelik.....	70
2.1.3.2. Kadınların Dövülmesi.....	71
2.1.3.3. Kadınların Örtünmesi (Tesettür).....	72
2.1.3.4. Süt Emme.....	75
2.2. İKTİSÂDÎ VE MÂLÎ HUKUK.....	76
2.2.1. Ganimetlerin Hükümü ve Taksim Edilmesi.....	76

2.2.2. Ganimetlerin Beşte Birinin Taksim Edilmesi.....	78
2.2.3. Resulullah İle Mahrem Konuşulmak İstendiğinde Sadaka Verilmesi.....	78
2.3. DEVLETLER HUKUKU.....	80
2.3.1. Savaş İle İlgili Hükümler.....	80
2.3.2. Düşmanla Sulh Yapmanın Hükümü.....	81
2.3.3. Savaşta Kafirlerden Yardım İstemek.....	81
2.4. SİHİR.....	82
2.5. ZİYARET HUSUSUNDA İZİN İSTEME ADABI.....	83
2.6. HEYKELLER.....	84
2.7. MECLİSLERDE YER AÇMA.....	86
2.8. HABERLERİN DOĞRULUĞUNU TAHKİK ETMEK.....	86
III. CEZA HÜKÜMLERİ (UKUBÂT)	87
3.1. BİR MÜ'MİNİ YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMEK.....	87
3.2. ZİNA İLE İLGİLİ HÜKÜMLER.....	88
3.3. YOL KESENLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER.....	90
3.4. HAREM BÖLGESİNDE CİNAYET.....	91
3.5. HIRSIZLIK VE EL KESME.....	92
3.6. HAMR (İÇKİ)	94
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	101
ÖZET.....	104
ABSTRACT.....	105

KISALTMALAR

ABD:	Ana Bilim Dalı
a.g.e.:	Adı geçen eser
A.Ü.İ.F:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Der.:	Derleyen
DİA.:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.:	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.:	Hicrî
Hazr.:	Hazırlayan
İSAM:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
M.:	Mîlâdî
Neşr.:	Neşreden
ö.:	Ölüm yılı
s.:	Sayfa
S.B.E.:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.:	Türkiye Diyanet Vakfı
Vd.:	Ve diğerleri

GİRİŞ

a) Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsiri ile Muhammed Ali Sâbûnî'nin *Revâiü'l-Beyân* isimli tefsirinin ahkâm ayetleri açısından mukayese edilmesidir. Her ne kadar İbn Âşûr'un, müstakil bir ahkâm ayetleri tefsiri çalışması olmasa dahi, genel anlamda kaleme aldığı *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'i ve yine bu alana özgü bir eser olup ahkâm ayetlerini detaylı bir şekilde ele alan Muhammed Ali Sabûnî'nin *Revâiü'l-Beyân* adlı tefsiri her iki alimin fikir dünyasına dair temel bilgi kaynağımızdır.

Her iki müfessirimizin hayatı ve eserleri hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır, biz ise özellikle bu iki müfessirin ahkâm ayetlerine ilişkin yöntem, kaynak ve yorumlarını mukayese ederek ve özgün bir çalışma gerçekleştirmeye çalıştık. Aynı zamanda bu iki ilim adamının kullandıkları kaynak, yöntem, amaç ve kapsam açısından ne kadar benzeştiklerini ya da ne kadar ihtilaf içerisinde olduklarının tesbiti çalışmamızın konusudur. Bunu örneklendirmek için ahkâm ayetleri üzerinde her iki müfessirin yapmış olduğu ilgili yorumlar, konu bazından ele alınmış ve kıyas mantığıyla irdelenmiştir. Ahkâm ayetlerinin (çalışmamızın asıl konusu olması itibarıyla) bireysel ve toplumsal hayata dair kanunlar vaz etmeye yönelerek, kişilerarası hukuk, kamu hukuku ya da özel hukukta biçimlendirici rol alması ve içtimai hayatı düzenlemesi açısından ne denli önemli bir konuma sahip olduğunun farkındalığıyla, özellikle özel çalışmalarda ele alınmasını bilvesile dikkatlere sunmak istendi. Böyle mühim bir konunun mütalaasının ve muhakemesinin XX. ve XXI. asrın bu iki büyük din ve düşünce adamları eksenli yapılması bir o kadar önem arz eder.

b) Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı İbn Âşûr'un tefsiriyle Sâbûnî'nin tefsirinin ahkam ayetlerine getirdikleri yorumları tesbit etmek ve kullandıkları yöntem ve kaynakları mukayese etmek ve kendilerinden önce kaleme alınmış ahkâm tefsirlerinden ne denli istifade ettiklerini ortaya koymaktır. Mezhep imamlarının görüş ve düşüncelerine ne denli sadık kaldıklarını, eserlerinde mezhep imamlarıyla olan ilişkilerini ve fikri öncüllerinden ne denli etkilendiklerini, var olan konjonktürü dikkate alarak, çağdaş problemlere değinip değinmediklerini ve bu minvalde şahsi içtihadlarını araştırmak çalışmanın hedeflerindedir. Konu bazlı vereceğimiz örneklerle bu iki müfessirin nerelerde ittifak ettiklerini ya da ihtilaf ettiklerini tesbit etmek temel gayemizdir.

c) Araştırmanın Metodu

Araştırmamızda Kur'an-ı Kerim'in ahkâm ayetlerini incelediğimiz için iki müfessirin yalnızca ahkam ayetleri hakkındaki yorumlarına bakmakla iktifa ettik. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* ve *Revâiü'l-Beyâneserleri* araştırmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

Ahkâm ayetlerinin sayısı hususunda farklı görüşler vardır. Biz bu çalışmamızda ahkâm ayetlerinin tesbiti hususunda *Revâiü'l-Beyânesimli* eserdeki ayetleri baz aldık. Mevzubahis olan ayetleri daha sonra *et-Tahrîr ve't-Tenvîreseri*yle kıyasladık. Bu tercihimin sebebi Sâbûnî'nin tefsirinin müstakil bir ahkam ayetleri tefsiri olmasıdır.

Çalışmamızın özelliği gereği iki kaynak arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapmaya çalıştık. Çalışmamızda metod olarak karşılaştırma yöntemini kullandık. Aynı zamanda tarihsel ve coğrafi konjonktür ve bu iki şahsiyetin fikir dünyasından hareketle ayetler ve olaylara yönelik yaptıkları yorumları genelden özele kıyasladık. Daha sonra ulaştığımız bu malumatı tahlil ve tertip ederek bu iki ahkam tefsirinin mukayesesinde eriştiğimiz sonuçları zikrettik

d) Kaynak Değerlendirmesi

Çalışmamızın üzerinden yürütüldüğü iki temel kaynağı vardır. Bunlardan biri İbn Aşur'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsiri diğeri ise Muhammed Ali Sabûnî'nin *Revâiu'l-Beyân* adlı tefsiridir. Bu iki tefsirin yanısıra bu konu hakkında ana kaynaklardan, yazılan tez, makale, kitaplardan, yapılan sempozyum ve konferanslardan istifade ettik. Ayrıca Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin (DİA) ilgili maddelerinden istifade ederek gerek müfessirler gerekse eserleri hakkında ön bilgi edinme imkanı bulduk. Ayrıca genel manada ahkâm ayetleri üzerine yazılan tefsirlerden ve fikhî tefsir ekolü ile alakalı akademik çalışmalardan ve diğer eserlerden istifade ederek daha doğru ve faydalı bir çalışma yürütmeye gayret ettik.

İbn Âşûr hakkında yapılan çalışmalara şunları örnek olarak verebiliriz:

- Ceza hukukuyla ilgili ayetlerin İslam hukuku açısından değerlendirilmesi: İbn Âşûr örneği / Haz. Abdulkadir Budak
- Borçlar hukukuyla ilgili ayetlerin İslam hukuku açısından değerlendirilmesi: İbn Âşûr örneği / Haz. Abdullah Salman
- Taberî ve İbn Âşûr tefsir mukaddimelerinin usul açısından değerlendirilmesi / Haz. Ergin Çoban
- İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsirinde ilmî icaz ile ilgili görüşler / Haz. Saim İncel
- İbn Âşûr ve mukaddimesi bağlamında tefsir usulündeki yeri / Haz. Annaoraz Nurmammedov

Muhammed Ali es-Sâbûnî hakkında yapılan bazı çalışmalar ise şunlardır:

- Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin *Ahkâm-ı Kur'âniyye* ve Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Revâiu'l-Beyân* adlı eserinin mukayesesi / Haz. Arslan Karaoęlan

- Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr* adlı tefsirinde beyan, meanî ve bedî': Fatiha ve Bakara sureleri / Haz. Abdullah Özüçalışır
- Muhammed Ali es-Sâbûnî ve *Safvetü't-Tefâsîr* adlı tefsirinin belağat yönü / Haz. Cemal Sandıkçı
- Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Revâiu'l-Beyân* tefsiri bağlamında Ahzâb suresindeki hükümlerin mukayeseli incelemesi / Haz. Metin Çetin
- Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Revâiu'l-Beyân* adlı eserindeki hadislerin tahriri ve değerlendirilmesi / Haz. Ahmet Sefa Kaya

Görüldüğü üzere her iki müfessirin de kaleme almış oldukları tefsirler üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Fakat her iki müfessirin ahkam ayetlerine yaklaşımları mukayeseli bir şekilde çalışılmadığı için biz bu tezimizde bu hususu değerlendirmeye almayı uygun gördük.

I. BÖLÜM

A- TÂHİR İBN ÂŞÛR'UN HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI

İbn Âşûr'un tam ismi Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr'dur. H.1296, M.1879 yılında Tunus'ta doğmuştur. Arap dili ve edebiyatı âlimi olan İbn Âşûr, "*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*" isimli tefsirin müellifi, müfessir ve fakîhdir. H.1390, M. 1973 yılında vefat etmiştir.¹

İlköğrenimini anne tarafından dedesi olan Tunus veziri Muhammed el-Azîz Bû Attûr'un yanında tamamlamıştır. 1892 yılında eğitimini devam ettirmek için sonradan üniversiteye dönüştürülecek olan Zeytune Camii'ne girmiştir. Çok zeki ve kabiliyetli olması ve aristokrat bir aileye mensup olması hasebiyle kendisine özel bir eğitim ve öğretim programı uygulandı. Önemli hocalardan ders alarak 1899'da yüksek öğrenimini tamamlayarak aynı zamanda Fransızca'yı öğrendi.²

1903 yılında Zeytune Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atandı. Üniversitedeki görevi sırasında nahiv, belâgat, fıkıh usulü, hadis, Fars edebiyatı, Arap dili edebiyatı ve makâsıdu's-şerîa üzerine verdiği dersler öğrenciler tarafından büyük ilgiyle karşılandı. Bu ilmî çalışmalarının yanında 1913 yılından itibaren on yıllık süre zarfında Mâlikî kadısı olarak görev yaptı. 1927 yılında baş müftü seçildi. 1932 yılında Zeytûne Üniversitesi'ne rektör tayin edildi. Bazı aralıklarla da olsa 1960 yılına kadar bu görevini sürdürdü.³

Çağdaş müfessir ve düşünürlerden Tunuslu bilgin İbn Âşûr, İslâmî ilimlerin birçoğunda uzmanlık elde etmiş ve 94 yıllık hayatı içerisinde öğretmenlik, rektörlük ve kadılık gibi önemli görevlerde bulunmuş bir fikir adamıdır. Bu çok yönlü kişiliğine

¹ Ahmet Coşkun, "İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), c. XIX, S. 332.

² Saim İncel, "*İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli Tefsirinde İlmî İcaz İle İlgili Görüşleri*", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst.2010) s.10.

³ Nurmuhammedov Annaoraz, "*İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*", (basılmamış doktora tezi), Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, s. 65-68.

ilave olarak başta tefsir olmak üzere, fıkıh, hadis, Arap dili ve belagati, eğitim, edebiyat, şiir ve hitabet konularında pek çok eser te'lif etmiş, çeşitli dergi ve mecmualarda makaleler kaleme almıştır.⁴ Tezimizin de konusu olması hasebiyle ilk önce onun "*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*" adlı eseri hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım. Tam adı "*Tahrîru'l-Ma'nâ's-Sedîd ve Tenvîri'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîr'l-Kitâbi'l-Mecîd*" olan bu eser İbn Âşûr'un en önemli eserlerinden biridir. Bu tefsir çalışması 1987 yılında Tunus'ta otuz cilt halinde yayınlanmıştır.⁵ İbn Âşûr Kur'an'daki bilinen sıralamaya göre surelerin tefsirini yapmıştır. Bu tefsirin en bariz özelliği, edebî-belâğî bir yöntemle kaleme alınmış olmasıdır. Dil ağırlıklı yorum ve tefsirlerin yanı sıra, Kur'an'daki ifadelerin gâyesine de işaret edilmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Çalışmamızın ilerleyen kısmında bu tefsir hakkında tafsilatlı bilgilere yer verileceği için şimdilik bu kadar bilgiyle yetiniyoruz.

Bir başka eseri İslam hukuk felsefesi alanında yazmış olduğu ve akademik camiada büyük ilgi gören "*Makâsîdü's-Şerîati'l-İslâmiyye*" adlı eseridir. Dediğimiz gibi İslam hukuk felsefesi konusunu işleyen bu eserin, yakın zamanda bu alanda kaleme alınmış en değerli eserlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. İbn Âşûr bu eserinde, İslam hukukunda gaye problemini ele almış, çeşitli örnekler üzerinden konuyu tartışmış ve ilmî bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. İbn Âşûr'un, makâsîd ilmine ayrı bir önem verdiğini söylemek mümkündür. Zira gerek ayet ve hadislerin lafızlarının anlaşılmasında, gerekse herhangi bir hükmün bulunmadığı durumlarla ilgili fikhî neticelere ulaşmada "makâsîd" kavramına vurgu yaptığı hem bu eser üzerinden hem de kaleme almış olduğu diğer eserleri üzerinden kolaylıkla tespit edilebilir. Eser Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz tarafından "*İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)*" adıyla Türkçemize kazandırılmıştır.

⁴ Ahmet Coşkun, "İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, c. XIX, S. 333-334.

⁵A.g.e. s. 334.

Diğer bir eseri İmam Mâlik'in Muvatta'sının kısa ve özlü bir şerhi mahiyetinde olan "*Keşfü'l-muğattâ fi'l-meânî ve'l-elfâz el-vâkıa fi'l-Muvatta*" isimli eseridir. Bu eser Tunus (1975. 463 sh.) ve Cezâyir'de (1975) yayınlanarak akademik camiaya kazandırılmıştır.⁶

Yine "Usûlü'n-nizâmi'l-ictimâ'î fi'l-İslâm" adlı eser, İbn Âşûr'un bilinen eserlerinden biridir. İslâmî düzeninin nasıl olması gerektiğini konu edinen bu eser, başarılı bir İslam hukuku sosyolojisi kitabıdır. Eser, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde bireylerin ıslahı konu edilmiş; inancın, düşüncenin ve eylemlerintashih edilmesi, bilimsel çalışma, kadınların toplum içindeki konumu gibi konular ele alınmıştır. İkinci bölümde ise daha ziyade toplumun düzenlenmesi, müslümanların birliği ve kardeşliği, siyasî yönetim şekli gibi konular mercek altına alınmıştır.⁷ Bu eser Vecdi Akyüz tarafından, "*İslâm, İnsan ve Toplum Felsefesi*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Ayrıca, "*Eleyse's-subhu bi-karîb*", "*en-Nazaru'l-fesîh inde medâ'yiki'l-enzâr fi'l-câmi'is-sahîh*", "*Tahkîkât ve enzâr fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*", "*Divânü'n-nâbiğa ez-Zübânî*", "*Usûlü't-tekaddüm ve'l-medeniyye fi'l-İslâm*", "*Mûcezü'l-belâğa*" gibi eserler müellifin ilim dünyasına kazandırmış olduğu eserlerden bazılarıdır.

Küçük yaşlardan itibaren ilme ve irfana çok kabiliyetli olan İbn Âşûr, zamanının çeşitli ilim adamlarından dersler okuyarak İslâmî ilimler alanında kendisini geliştirmiş ve İslam dünyasına mâl olmuş bir âlim olarak makes bulmuştur. Rahle-i tedrisinden geçtiği hocaları arasında Ömer b. Şeyh (1822-1911), Mahmûd b. Hûcâ (1854-1911), Sâlihu'ş-Şerîf (1869-1920), Muhammedü'n-Nahlî (1860-1924), İbrahim el-Mirgânî (1863-1930), Muhammed b. Yusuf (1863-1939) ve Sâlim Bû Hâcib gibi isimleri saymak mümkündür.

⁶ Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, XIX, 334.

⁷ İbn Âşûr, "*İslam İnsan ve Toplum Felsefesi*", çev. Vecdi Akyüz, İstanbul; Rağbet Yayınları, 2000, s. 13.

B- MUHAMMED ALİ SÂBÛNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE HOCALARI

Muhammed Ali es Sâbûnî, H.1348, M.1930 yılında Suriye'nin ilim merkezi olarak da bilinen Halep şehrinde dünyaya geldi ve burada yetişti. İsmi Muhammed Ali'dir. Fakat babaları (Şeyh Cemil) sabun ticaretiyle geçimlerini sağladığı için "Sâbûnî" lakabıyla anılmaktadır.⁸

Muhammed Ali es Sâbûnî'nin adeta ilmin içinde doğduğu söylenebilir. Zira babası Şeyh Cemil, Halep şehrinin büyük alimlerindedir. Sâbûnî babasının ilimdeki derinliğini tavsif ederken, bizler Fatiha sûresini nasıl hıfzetmişsek, babasının Kur'ân'ı öylece hıfzetmiş olduğunu söyler. Nitekim babası, Kur'ân'ı çok iyi ezberlemiş olması ve İslâmî ilimlerdeki üstünlüğü dolayısıyla da Emevî Camii'nde insanları irşâd ile görevlendirilmiştir.

Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî, çok genç yaşlardan itibaren şer'î ilimleri tahsil etmeye başlamıştır. Arapça dilbilgisini, farâiz (miras) ilmini, fıkıh, kelam, usul, nahiv, mantık ve sâirislâmî ilimleri babası Şeyh Cemil'den öğrenmiştir. Diğer yandan döneminin ileri gelen alimlerinden farklı alanlarda dersler okumuştur. Örneğin, Şeyh Muhammed Necib Hiyata, Şeyh Ahmed eş-Şemmâ', Şeyh Muhammed Saîd el-İdlibî, Şeyh Râğıb et-Tabbâh, Şeyh Muhammed Necip Sirâc gibi alimlerden dersler okumuş, böylelikle de küçük yaşlardan itibaren kendisini dînî ilimlerde geliştirmiştir.⁹

Almış olduğu tahsil hasebiyle özellikle dinî ilimler yönünden akranlarından çok daha bilgiliydi. Aklî ve naklî ilimlerde çok yönlüydü. Okul derslerinde çok başarılı ve zeki idi. Ailesi her ne kadar kendisine üniversitede farklı bir bölüm okuyup ileride zengin olması yönünde baskı uygulamış olsa da, o bu söylenenlere kulak asmayıp dini ilimleri tercih ederek 1952 yılında Ezher Üniversitesi, eş-Şerî'a fakültesinden mezun oldu. Daha sonra kadılık bölümündeki uzmanlık eğitimini de bitirerek 1954 yılında aynı

⁸ İbrahim Demir, "*Muhammed Ali Es-Sabuni ve Tefsir Metodu*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 13

⁹ Abdullah Özçalışır, "*Muhammed Ali Es-Sabuni'nin "Safvetü't-Tefâsir" Adlı Tefsirinde Beyan, Meânî ve Bedî"*", Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011, s. 5-6.

üniversiteden mezun oldu.Bunun neticesinde günümüzdeki doktora seviyesine denk olan el-Âlimiyye diplomasını elde etti. Daha sonra ülkesi Suriye'de uzun süre talebe yetiştirip tedris faaliyetlerinde bulundu. ¹⁰

Bundan sonra Mekke-i Mükkerreme'ye göç ederek Ümmü'l-Kura Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde ve eş-Şerfa Fakültesi'nde hoca olarak derslere girmeye başladı. Ümmü'l-Kura Üniversitesi'ndeki onun bu görevi yaklaşık yirmi sekiz yıl sürdü. Bu zaman diliminde birçok talebe yetiştirerek akademisyenlerin vücuda gelmesine katkı sağladı ve Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde pek çokönemli eserin edisyonunu yapıp ilim dünyasına hediye etti. Yapılan bu tahkik çalışmalarına örnek olarak İmam Ebû Cafer en-Nahhâs (v.338h.)'ın "*Me'âni'l-Kur'ân*" adlı tefsiri zikredilebilir.¹¹

Selefin yolunu takip etmede muazzam gayreti olan birisidir. Özelde içerisinde bulunduğu Suriye toplumunu, genelde ise tüm İslam aleminin bireylerini İslam'ı anlayıp yaşamaya davet ederek tebliğ görevini yerine getirmeye çalışır. Katılmış olduğu ders halkalarının yanı sıra, sosyal medya ve televizyon programları üzerinden geniş kitlelere ulaşmaya çalışır. Hayatı boyunca itidalli olmaya çalışan, şahit olabildiğimiz kadarıyla da bu yönüyle birçok insanın sevgisini kazanmış muttaki bir ilim adamıdır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Sâbûnî ilim hayatına babası Şeyh Cemil'in yanında başlamıştır. Babası genç yaşta Kur'an'ı hıfz etmiş, daha sonraları Emevi Camii'nde irşad vazifesinde bulunmuştur. Babalık görevlerinin yanı sıra, Sâbûnî'nin eğitimiyle yakından ilgilenip yetişmesinde önemli rol oynamıştır.

Sâbûnî aynı zamanda Şeyh Rağıb et-Tabbâh, Şeyh Muhammed Necip Hiyata, Şeyh Muhammed Necip Sirâc, Şeyh Ahmed eş-Şemmâ' Şeyh Muhammed Said el-İdlibîgibi ilim adamlarından dersler alarak kendisini ilim alanında geliştirmiş ve gerek akademik alanda gerekse diğer alanlarda isminden çokça söz ettiren bir ilim adamı olmuştur.

¹⁰ <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=5470>

¹¹ <http://medeniyetvakfi.org/vakif/ana-sayfa/guencel-haberler/islam-alimi-muhammed-ali-sabuni-vefat-etti>

Birçok eser kaleme almış olan Sâbûnî'nin birkaç eserini şöyle tanıtalım. İlk olarak tezimde kaynak eser olarak kullandığımız *"Ravâ'i'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyâtî'l-Ahkâm"* isimli eserle başlayalım. Belirttiğimiz gibi tezimizin de konusu olan bu güzel çalışmada Kur'an'da geçen ahkâm ayetlerinin tefsiri yapılmıştır. Bu çalışmada dilcilerle tefsircilerin görüşlerine atıf yapılarak lafzî tahliller de bulunulmuştur. Konular Kur'an'ın tertibine göre düzenlenmiş ve her ayetin sebab-i nüzuluna ilişkin malumat verilmiştir. Zaman zaman ayetler arasındaki bağlantılara dikkat çekilip, ayetlerdeki inceliklere değinilmiştir. Hükümler dört mezhebe göre verilip, ihtilâf edilen hususlarda dayanılan deliller incelenip belirtilmiştir. Son olarak da ayetten alınacak derslere ve teşri hikmetlere işaret edilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu hususlara değinilecektir.

İkinci olarak Sâbûnî ve tefsir dendiğinde hemen akla gelen *"Safvetü't-Tefâsîr"* isimli tefsirden bahsedelim. *"Tefsirlerin Özü"* anlamına gelen ve *"Safvetü't-Tefasir"* adı verilen bu çalışmada Sâbûnî insanların genelde bütün tefsir külliyatını okumaya vakitleri olmayışını göz önünde bulundurarak, Vahidi'nin *"Esbab-ı Nüzûl"*ü ile *"Tefsîru't-Taberi"*, *"el-Keşşaf"*, *"Zadü'l-Mesîr"*, *"Mefâtihü'l-Gayb"*, *"Tefsîru'l-Kurtubî"*, *"Tefsîru'l-Beydâvî"*, *"Tefsîru İbn Kesîr"*, *"el-Bahrü'l-Muhît"*, *"et-Teshîl"*, *"Tefsîrü'l-Celâleyn"*, *"Tefsîru Ebissuud"*, *"Rûhu'l-Me'ânî"* gibi güvenilir tefsirlerin özünü alarak, yaşamış olduğumuz çağa hitap edecek, genelde bütün insanların özelde ise gençlerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek bir eser meydana getirmiştir.

Sâbûnî tefsiri çalışmasında şöyle bir metot kullanmıştır: surenin takdim edilişi, ayetler arasındaki münasebetin açıklanması, ayette geçen kelimelerin izah edilmesi, sebab-i nüzulün verilmesi, ayetlerin tefsir edilmesi, edebî incelik ve belagata değinilmesi, yanlış anlaşılmalara karşı okuyucunun uyarılması ve zaman zaman da toplumsal birtakım sorunlara değinilerek bu meselelerin açıklığa kavuşturulması. Sâbûnî bu çalışmasında kolay bir ibare, açık ve akıcı bir üslup kullanmıştır. Bu nedenle tefsiri

gerek ülkemizde gerekse Arap ülkelerinde oldukça ilgi görmüş ve özellikle üniversitelerdeki derslere temel teşkil etmiştir.

Bir başka eseri ise *"Et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân"* adı verilen ve Kur'an ilimlerine dair malumat içeren kitabıdır. On bölümden meydana gelen eserin içeriği şu şekilde özetlenebilir: Kur'ân ilimleri, esbâb-ı nüzûl, Kur'ân'ın tedricen nazil olmasının hikmetleri, Kur'ân'ın bir araya getirilmesi (cem'), nesih, tefsir ve müfessirler, tâbiîn dönemi müfessirler, İ'câzu'l-Kur'ân, Kur'ân'daki bilimsel mucizeler, farklı akımların tefsir kaynakları, Kur'ân'ın tercümesi meselesi, ahurf-i seb'a konusu, bu mesele ile ilgili tenkitler, kıraatler ve kıraat-i seb'a imamlarının hayatı işlenir.

Yine *"Et-Tefsîru'l-Vâdih el-Müyesser"*, *"El-Mevâris fî's-Şerîati'l-İslâmiyye"*, *"Mevsû'atü'l-Fikhi's-Şer'i el-Muyesser"*, *"Îcâzü'l-Beyân fî Süveri'l-Kur'ân"*, *"Akîdetü Ehli's-Sünneti fî Mîzâni's-Şer'i"*, *"En-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ"*, *"Risâletü's-Salât"*, *"Dürratü't-Tefâsîr"*, *"Şerhu Riyâdi's-Sâlihîn"*, *"Me'âni'l-Kur'ân"*, *"Muhtasarü Tefsîri İbn Kesîr"*, *"Muhtasarü Tefsîri't-Taberî"*, *"Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisü fî'l-Kur'ân"* Sâbûnî'nin telif etmiş olduğu eserlerden sadece birkaçıdır.

II. BÖLÜM:"ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR" VE "REVÂİÜ'L-BEYÂN"IN KAYNAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tefsir alimleri izah ettikleri ayetlerde kendi görüşlerini desteklemek, bu görüşün doğruluğunu ispat etmek suretiyle fikirlerini daha sağlam bir zemine oturtmak ve böylelikle yapmış oldukları tefsirlerini daha anlaşılır kılmak için önemli müfessirlerden, hadislerden, kıraat imamlarından, sözlüklerden ve şiiirlerden alıntılar yaptıklarını görürüz.

Muhammed Ali Sâbûnî kullandığı kaynakları (tefsir, hadis, sözlük, vs.) belirgin olarak dipnottabelirtirken, İbn Âşûr genel olarak sadece görüş sahibinin ismini

zikretmekle yetinmiştir. Bu bağlamda kaleme almış olduğu tefsirin sağlam bir tahkike ihtiyaç duyduğu kanaatindeyim.

Her iki müfessirde de dikkatimi çeken bir konu oldu. Belirli bir konuyu anlattıktan ve farklı görüşleri belirttikten sonra, kanaat belirtme kısmına gelindiğinde özellikle Taberî, Zemaşeri, Ebu Bekir İbn Arabî gibi şahsiyetlerin görüşüne yer vererek doğrudan bir kanaat belirtmeseler dahi, aslında bunların görüşünün daha sağlam olduğunu ve kendilerinin de o kanaatte olduklarını ifade etmişlerdir.

İbn Âşûr'un tefsiri bilindiği gibi daha edebî/belâğî bir tefsir olduğu için, tefsirinde bazı kelimelerin manalarını izah etmek için yoğun olarak Arap şiirlerinden (şevâhiden olduğu söylenir) istifade etmiştir. Ayrıca görebildiğim kadarıyla İsrailiyâta da tefsirinde zaman zaman yer vermiştir. Sâbûnî de kelime tahlillerinde Arap şiirlerinden istifade etmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla genel manada ortak kaynaklardan beslenen iki müfessirin kullandıkları kaynaklar hakkında şu bilgileri vermek mümkündür.

2.1. TEFSİR KAYNAKLARI

MUHAMMED BİN CERİR ET-TABERÎ (ö. 310/923), *CÂMIU'L-BEYÂN FÎ TEFSİRİ'L-KUR'ÂN*

Tam adı, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî'dir. Hicrî 310, Milâdî 923 yılında vefat etmiştir. İlim dünyasına kattığı birçok eseri olmakla birlikte, "*Câmiu'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*" adlı eserleriyle şöhret kazanmıştır. Tefsir, tarih, hadis ve fıkıh alanlarında çok önemli eserler kaleme almıştır. Yazdığı tefsir dolayısıyla "imâmü'l-müfessirîn" diye anılır.¹² "*Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*", Taberî'nin günümüze ulaşan iki önemli eserinden biridir. Bu

¹²İsmail Cerrahoğlu, "*Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri*", AÜİFD, XVI (1968), s. 79-101.

ansiklopedik tefsirde, Hz. Peygamber'in yanı sıra ilk üç nesilden müfessirlerin Kur'an âyetleriyle ilgili yaklaşımları ve görüşler cem edilmiştir.

AHMED BİN ALİ ER-RÂZÎ EL-CESSAS (ö. 370/981), *AHKÂMU'L-KUR'ÂN*

Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, hicrî 370, mîlâdî 981 yılında vefat etmiştir. Kendisi Hanefî mezhebine mensup bir fakîh ve müfessirdir. Hicrî 305 yılında İran'ın Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. "*Ahkâmü'l-Kur'ân*", isminden de anlaşılacağı üzere Kur'ân'ın ahkâm âyetlerini inceleyen bir tefsirdir. Bu eser, kendi sahasında en önemli eserler arasında zikredilmektedir.¹³

MAHMÛD BİN ÖMER EZ-ZEHAMŞERÎ (ö. 538/1144), *KEŞŞÂF*

Ebû'l-Kasım Mahmûd bin Ömer bin Muhammed bin Ahmed, meşhûr bir müfessirdir. Kendisi 467 yılında Selçuklulara bağlı Harzem beldesinin Zemahşer köyünde dünyaya gelmiştir. Zemahşerî, ortaya koymuş olduğu pek çok çalışmasının yanında özellikle tefsir alanında kaleme almış olduğu el-Keşşâf adındaki eseriyle isminden söz ettirmiştir.¹⁴

EBU BEKİR İBN ARABÎ (ö. 543/1148), *AHKÂMU'L-KUR'ÂN*

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî hicrî 543, mîlâdî 1148 yılında vefat etmiştir. Mâlikî mezhebinin en önemli fakihlerinden addedilen İbnü'l-Arabî, hicrî 468'de İsbîliye'de (Sevilla) dünyaya geldi. Tefsir, hadis ve fıkıh gibi alanlarda ortaya koymuş olduğu kıymetli eserlerle ilmî yetkinliğini gözler önüne

¹³Mevlüt Güngör, "*Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'an*", Elif Matbaası, Ankara 1989, s. 7-49.

¹⁴Bilmen, Ömer Nasuhî, "*Büyük Tefsir Tarihi*", Ankara, 1962, s. 286-293.

sermiştir. *Ahkâmü'l-Kurân* adlı tefsirinde temel olarak rivayete dayanan yöntemi benimsemekle beraber dirayete de yer vermiştir.¹⁵

EBU'L-FEREC İBNU'L-CEVZÎ (ö. 597/1201), *ZÂDU'L-MESÎR FÎ İLMÎ'T-TEFSÎR*

Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî hicrî 597, mîlâdî 1201 yılında vefat etmiştir. Hanbelî mezhebine mensub olan İbnü'l-Cevzî, muhtelif dinî ilimlerde önemli eserler vermiştir. Tefsir alanında kaleme almış olduğu *Zâdu'l-mesîr fi'l-tefsîr* onun en meşhur eserlerinden sadece bir tanesidir.¹⁶

FAHREDDİN BİN ÖMER ER-RÂZÎ (ö.606/1210), *MEFÂTİHU'L-GAYB*.

Tam adı Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî olup daha ziyade er-Râzî olarak tanınan bu çok yönlü alim 543, diğer bir rivayete göre ise 544 yılında Rey'de dünyaya gelmiştir. Hemen hemen tüm islami ilimlerde ciddi bir vukufiyete sahip olan Râzî, özellikle tefsir ve kelam alanında temayüz etmiştir. Râzî'nin *Mefâtihi'l-Gayb* adlı tefsiri dirayet metoduyla yazılmış olan tefsirler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.¹⁷

MUHAMMED BİN AHMED KURTUBÎ (ö. 671/1273), *EL CÂMÎU LİAHKÂMÎ'L-KUR'ÂN*.

Kurtuba'da (*Cordoba*) dünyaya gelen Ebü Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî kaleme aldığı eserlerinin ilmi derinliğinden dolayı pek çok alimin takdirini kazanmıştır. Tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında kıymetli eserler veren el-

¹⁵ Ahmet Baltacı, "*İbnü'l-Arabî, Ebü Bekir*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), c. XX, s. 488-492.

¹⁶ İsmail Cerrahoğlu, "*Abdurrahman İbnü'l-Cevzî ve Zâdü'l-mesîr fi'l-ilmî't-tefsîr Adlı Eseri*", AÜİFD, XXIX (1987), s. 127-134.

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, "*Tabakatu'l-Müfessirin*", Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974, c. II, s. 488.

Kurtûbî, özellikle *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* adlı ahkam tefsiriyle ilim adamlarının büyük ilgisini çekmeyi başarmıştır.¹⁸

ALİ BİN MUHAMMED EL-HÂZİN (ö. 741/1341), *LUBÂBU'T-TE'VÎL Fİ ME'ÂNÎ'T-TENZÎL*

Hicri 678'de (1279) Bağdat'ta dünyaya gelen Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, tefsir, hadis, tarih ve fıkıh âlimidir. Tefsir alanında vermiş olduğu *Lübâbü't-Te'vîl fi Me'ânî't-Tenzîl* adlı eseri kendisinden sonra gelen pek çok ilim adamına ilham kaynağı olmuştur.¹⁹

ABDULLAH EL-BEYZÂVÎ (ö. 685/1286), *ENVÂRU'T-TENZÎL*.

Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında vermiş olduğu birbirinden kıymetli eserlerle tanınmıştır. Onun meşhur tefsiri, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* üzerinde yaklaşık 255 kadar şerh ve hâşiyeye yazılmıştır.²⁰

ABDULLAH BİN AHMED EN-NESEFÎ (ö. 710/1310), *MEDÂRİKU'T-TENZÎL VE HAKÂİKİ'T-TE'VÎL*

Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, "*el-Menâr*", "*Kenzü'd-dekâik*", "*el-Umde*" ve "*Medârikü't-tenzîl*" gibi temel islam bilimleri alanında kıymetli eserler kaleme almıştır. Özellikle son eseri dirayet tefsirleri arasında önemli bir konuma sahiptir.²¹

¹⁸ Tayyar Altıkulaç, "*Kurtubî, Muhammed b. Ahmed*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), c. XXVI, s. 455-457.

¹⁹ Ali Eroğlu, "*Hâzin, Ali b. Muhammed*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), c. XVII, s. 125-126.

²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "*Beyzâvî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), c. VI, s. 100-103.

²¹ Yahya Alkin, "*İmam Nesefî ve Tefsiri*", *Diyanet Dergisi*, XXII/II Ankara 1986, s. 18.

EBU HAYYAN EL-ENDÜLÜSÎ (ö. 745/1344), *EL-BAHRU'L-MUHÎT*.

Hicri 654 yılında Gırnata'da dünyaya gelen Ebû Hayyân el-Endelüsî, daha ziyade Arap dili ve edebiyatı sahasında vermiş olduğu eserleriyle meşhur olmuştur. Bu minvalde kaleme almış olduğu el-Bahrü'l-muhît adlı eseri, gramer ve edebiyat yönü çok kuvvetli olan bir tefsir çalışmasıdır.²²

İBN KESÎR (ö. 774/1373), *TEFSÎRU'L-KUR'ÂNÎ'L-AZÎM*

Tefsir, hadis ve fikhın yanında tarih ilmindeki zengin malumatıyla da ün yapmış olan Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr'in en meşhur eserlerinden biri *Tefsîrü'l-Kurâni'l-Azîm* dir. Bu eser rivayet yöntemiyle kaleme alınan tefsirler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.²³

CELALEDDİN ABDURRAHMAN ES-SÜYÛTÎ (ö. 911/1505), *ED-DURRU'L-MENSÛR FÎ'T-Tefsîri bi'l-Me'sûr*.

İslâmî ilimlerin hemen hemen her alanında pek çok eser kaleme alan Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, ilim dünyasına büyük katkılarda bulunmuştur. Onun tefsir alanındaki önemli eseri ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr ismini taşımaktadır.²⁴

EBÛSSUÛD EFENDİ (ö. 982/1574), *İRŞÂDU AKLİ'S-SELÎM*.

Osmanlı'nın Şeyhülislâmlarından olan Ebüssuûd Efendi, muhakemesi kuvvetli bir hukukçu ve müfessirdir. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı

²² Mahmut Kafes, "*Ebû Hayyân el-Endelüsî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), c. X, s. 152-153.

²³ Abdülkerim Özaydın, "*İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), c. XX, s. 132-134.

²⁴ Enbiya Yıldırım, "*Süyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Şehâvi-Süyûtî Çekismesi Bağlamında)*", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, (2006), s.154.

eserinde fiki ve kelami konuların yanında, dil ve Kur'ân ilimlerine tealluk eden meseleleri de başarıyla incelemiştir.²⁵

ÂLÛSÎ (ö. 1270/1854), *RÛHU'L-MEÂNÎ*.

Hicri 1217 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen Ebü's Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî* adlı değerli tefsiriyle meşhur olmuştur.²⁶

SEYYİD KUTUB (ö. 1367/1966), *FÎ ZİLÂLİ'L-KUR'AN*.

Seyyid Kutub 9 Ekim 1906 yılında Mısır'ın Asyût bölgesinde dünyaya gelmiştir. Dinî içerikli yayınlarının yanı sıra edebiyat, eğitim, siyaset gibi farklı branşlarda pek çok çalışmalar ortaya koymuştur. *Fî Zilâli'l-Kur'ân* adlı edebi tefsiri onun en tanınmış eserlerinden bir tanesidir.²⁷

2.2. HADİS KAYNAKLARI

Gerek İbn Âşûr, gerekse Sâbûnî kaleme almış oldukları eserlerinde, yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız gibi, tefsir kaynaklarının yanı sıra yoğun bir şekilde hadis kaynaklarından da istifade etmişlerdir. Ayetlerin hadislerle olan ilişkisi bütün müfessirlerin üzerinde önemle durduğu hususların başında gelmektedir. Vahyin doğru bir şekilde anlaşılmasında âyet ve hadis arasındaki münasebet son derece ehemmiyet arz etmektedir. Öyle ki, bütün alimler tarafından adeta et ve tırnak gibi birbirinden ayrılmaz iki unsur olarak kabul edilmiştir. Hatta ayet ve hadislerin birbirlerinden kopuk bir şekilde değerlendirilmesinin vahyi hakkıyla idrak etmeye gayret eden kimseyi yanlış neticelere götüreceği, kendi yanılacağı gibi etrafında dokunduğu insanları da

²⁵ Pehlul Düzenli, “Şeyhülislam Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2005, c. 3, sayı 5.

²⁶ Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, Ankara DİB Yayınları, 1960, s. 565.

²⁷ Gilles Kepel, Peygamber ve Firavun, çev. İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 44-45.

büyük bir çıkmaza sürükleyeceği hemen her âlim tarafından farklı cümleler ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Hadis ve Sünnet'in önemi, Kur'ân'da yer alan buyrukların arka planını tespit edici özelliğe sahip olmasında yatmaktadır.²⁸ Birçok metinde olduğu gibi, Kur'an'ın da birden çok anlamı olabilir. Şöyle ki anlama ve yorumlama faaliyeti subjektif bir olgudur. Bu subjektiflik ister istemez farklı yorumları beraberinde getirmektedir. Fakat hadis ve sünnet Kur'ân'ın anlaşılmasında temel bir parametre olduğundan dolayı ilahi metnin kendine has yapısından kaynaklı bu subjektifliği bir bakıma kontrol altına almaktadır. Bu bağlamda, İbn Âşûr ve Sâbûnî özellikle ahkâm ayetlerine mânâ verirken sahih hadislerden fazlasıyla istifade etmişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kullandıkları başlıca hadis kaynakları şunlardır:

Buhârî(*Câmiu's-Sahîh*), Müslim(*Câmiu's-Sahîh*), Ebu Dâvud(*Sünen-i Ebî Dâvud*), Tirmizî(*Sünen-i Tirmizî*), Nesâî(*Sünen-i Nesâî*), İbn Mâce(*Sünen-i İbn Mâce*), İbn Ebî Hâtim(*İlelü'l-Hadis*), Ahmed bin Hanbel(*Müsnedü Ahmed bin Hanbel*), Ahmed bin Hüseyin el-Beyhakî(*es-Sünenü'l-Kübrâ*), Enes bin Mâlik(*Muvattâ*)

2.3. KIRAATLER

Tefsir usûlü alanında kaleme alınmış olan eserleri mütaala ettiğimizde bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerin başında kıraat ilminin geldiği görülmektedir. Hal böyle olunca, farklı okuyuşları ve bu okuyuşların kelimenin anlamında yaptığı etkinin boyutlarını bilmek, bir müfessiri kelimenin doğru anlamına ulaşmasına yardımcı olan unsurlardan biridir. Bu sebeple Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân'* ve Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Me'âni'l-Kur'ân'* gibi yazılan ilk tefsirler başta olmak üzere kıraatler, Kur'ân'la ilgilenen hemen bütün müfessirlerin mutlaka ilgisini çekmiştir. Âyetlerdeki kelimelerle alakalı farklı okuyuş vecihleri ve dille doğrudan ilgili bulunan kıraat ilmi müfessir tarafından göz ardı edilmemiştir. Kıraat farklılıkları

²⁸Fazlurrahman, *İslam and Modernity: Transformation of an intellectual tradition*, The University of Chicago Press, United States 1984s. 18-19.

sayesinde tefsir alimleri ayetlere birbirinden farklı zengin anlamlar yükleyebilmişlerdir. Araştırmamızın iki temel kaynağı olan *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* ve *Revâiu'l-Beyân* isimli eserlerde de kıraat ilmine ilişkin bilgiler, kelimelerin farklı okunuşları ve bu okunuşlardan doğan farklı manalara yer verilmiştir. İki tefsirde de Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö.207/822), Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâ el-Kûfî (ö. 189/805), Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (A'meş) (ö. 148/765), Ebû İsmâîl Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezrak el-Ezdî (ö. 179/795) gibi kıraat alimlerinin görüşlerine yer verilmiştir.

2.4. SÖZLÜKLER

Kur'an'ın tefsirine dair Resulullah ve ashtan rivayet olunan malzemenin yanı sıra, tefsirlerde kullanabileceğimiz yegane kaynaklardan biri de dildir. Kur'an Arapça olarak nazil olduğundan Arap dili sınırları içerisinde anlaşılması ve yorumlanması gerekmektedir. Bu bilincin bir neticesi olarak müslümanlar, ilk dönemlerden beri Kur'an'ın indirildiği dil hakkında çalışmalar yapmışlar ve neticesinde "*Garîbu'l-Kur'ân*", "*Meâni'l-Kur'ân*", "*İ'râbu'l-Kur'ân*", "*İ'câzu'l-Kur'ân*" ve "*Vücûh ve Nezâir*" gibi farklı ilim dalları ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın anlamını ortaya koymaya çalışan müfessirler de yukarıda saydığımız ilim dallarının yanı sıra sarf, nahiv, belagat ve lügat gibi dilin farklı alanlarından istifade ederek Kur'an'ı tefsir etme gayreti içerisinde olmuşlardır. İbn Âşûr ve Sâbûnî de, Umeyr el-Müberred (ö. 286/900), Sîbeveyhi (ö. 180/796), Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve İbn Manzûr (*Lisânu'l-Arab*) (ö. 711/1311) gibi dil âlimlerinin görüşlerine tefsirlerinde zaman zaman yer vermişlerdir.

2.5. ŞİİRLER

Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi, Kur'an tefsirinde farklı metotlarabaş vurulmuştur. Bunlardan biri de şiir ile delil getirmemetodudur. Ayetlerin açıklığa kavuşturulmasındabazı müfessirlerin başvurduğu bu yöntemin uygulanması ilk dönemlerden itibaren gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim ve bazı hadislerde şairler yerilmiştir. Ancak bu durum, İslâm'ın şiire bakışının tamamıyla olumsuz olduğunu ve şiire karşı mutlak olarak menfî bir tavır aldığını göstermez. Zira Hz. Peygamberin de (as.), İslam'ın sözle savunulmasında şiirden faydalandığı bilinmektedir. Tarih boyunca ekseriyetin kanâati ve tatbikatı, hep tefsirde şiiri kullanmaktan yana olmuştur. Gerek İbn Âşûr, gerekse Sâbûnî tefsirlerinde bazı kelimelerin asıl manalarını ortaya koymada Arap şiirinden istifade etmişlerdir. Bu şekilde âyetin anlamını, sınırlarını ve doğurduğu sonuçları daha istikrarlı bir şekilde ortaya koyabilmişlerdir.

III. BÖLÜM: İBN ÂŞÛR VE SÂBÛNÎ'NİN AYETLERE YAKLAŞIMLARI AÇISINDAN MUKAYESESİ

3.1. ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'DE TEFSİR YÖNTEMİ

Müellif eserinin önsözünde bu çalışmasının ilk olarak *Tahrîrû'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîrû'l-Aklı'l-Cedîd Min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* şeklinde adlandırdığını ancak daha sonra *Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr Mine't-Tefsîr* şeklinde kısalttığını ifade etmektedir. İbn Âşûr, tefsirin girişinde kendi metodunu anlatırken daha önce ortaya konulan yorumları olduğu gibi kabullenmediğini, bunlara beraber karşı bir tavır da takınmadığını ifade etmektedir. İbn Âşûr, daha önce kaynaklarda rastlamadığı bazı manalara kitabında yer verdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda bilhassa belağat ilminin Kur'an'ın ayetlerindeki yansımalarına yoğunluk verdiğini dile getirmekte ve daha önceki müfessirlerde böyle bir yaklaşımın gözlemlenmediğini ifade etmektedir. Bunların yanında İbn Âşûr âyetler

arasındaki bağlama (*tenâsübü'l-âyat*) ayrı bir önem verdiği söylemekte, buna karşılık sûreler arasındaki bağlamı zah edip ortaya koymanın doğrudan müfessirin bir vazifesi olmadığını ifade etmektedir.²⁹

Et-Tahrîr, giriş mahiyetindeki bu bölümden sonra Ulûmu'l-Kur'ân-ı konu edinen on bölümle (*mukaddime*) başlar. Birinci bölümde tanımı tarifi yapılır ve tefsirin bağımsız bir ilim olduğu anlatılmaya çalışılır. Bu bölümde aynı zamanda tefsir ve te'vil arasındaki farka ve ikisi arasındaki ilişkiye değinilir. İkinci bölümde tefsir ilminin temel olarak aldığı belâgat, lügat ve tefsir rivayetleri, fıkıh usulü ve kelâm ilmi gibi ilimler hakkında bilgi verilerek tefsire olan katkıları ortaya konulur. Üçüncü bölümde dirâyet tefsirinin uygunluğu sorgulanır ve tasavvufî tefsirin tenkidi yapılır. Dördüncü bölümde makasidü'l-Kur'ân konusu incelenir. İbn Âşûr burada sekiz tane amaçtan bahseder ve müfessirin görevinin bu amaçları açık bir dille aktarmak olduğunu ifade eder. Beşinci bölümde ayetlerin nüzûl sebepleri, altıncı bölümde kıraat farklılıkları, yedinci bölümde Kur'an'da yer alan kıssalar, sekizinci bölümde Kur'an'ın isimleri, âyet ve sûrelerinin düzeni, dokuzuncu bölümde Kur'an'ın hakiki, mecazi, kinayeli mânaları ele alınır. Onuncu ve son bölümde ise Kur'an'ın i'câzı hakkında bilgi verilir. Bu kısmın sonunda Kur'an'daki örneklendirmelere, veciz bir üslûpla oraya konulan anlatımlara (*îcâz*) ve pek çok manaya ihtimalli lafızların yer aldığı ifadeler ve meselelere değinilir.³⁰

Eser, ilk bakışta klasik bir dirâyet tefsiri gibi bir görünüm arz etse de, kendine has bir iç sistematiğe sahip olduğu söylenebilir. Müellif tefsire başlamadan önce ilgili sûrenin isim veya isimleri hakkında malumat verir. Bundan sonra ayetin Mekkî veya Medenî oluşuna, nüzûl sebebi ve sırasına, bir önceki sûre ile ilişkisine ve âyet sayısına değinir. Akabinde müellif sûrenin muhtevasını çoğu kez maddeler halinde özetler. Âyetleri kısımlandırarak incelemeye gayret eder. Eserde önemli pek çok dirâyet

²⁹ Ahmet Coşkun, "et-Tahrîr ve't-Tenvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c. XXXIX, s. 429-430.

³⁰ Ahmet Coşkun, "et-Tahrîr ve't-Tenvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c. XXXIX, s. 430.

tefsirlerine baş vurulmaktadır. Bu bağlamda Zemahşerî, Râzî, Kurtubî ve Suyutî'nin dirayet tefsirleri zikredilebilir. Tefsirlerin dışında hadis, fıkıh ve usulü, kelâm, tasavvuf ve siyer temel eserlerine deçoğu kez göndermeler yapıldığı müşahede edilir. Ayrıcaortaya konulan görüşlerin temellendirilmesi adına Arap şiirine müracaat edilmiştir. Müellif Arap atasözlerini de ihmal etmediği gibitüm kıraat çeşitlerine de eserinde yer vermektedir.³¹

3.2. "REVÂIU'L-BEYÂN"DA TEFSİR YÖNTEMİ

Ravâiu'l-Beyân toplamda yetmiş dersten oluşan bir tefsirdir. Eserde Kur'ân'ı Kerîm'deki ahkâm ayetleri sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Her bölümde müstakil bir konu ele alınmıştır. Bu konular işlenirken de yepyeni bir usül kullanılmış, okuyucuya kolaylık sağlaması açısından belli bir sistem belirlenmiş ve bütün konular o sisteme göre işlenmiştir. Tefsirin incelenmesi halinde kolaylıkla göze çarpacak olan bu yeni yaklaşım tarzı okuyucuya metnin bütüncül bir şekilde anlaşılmasınıolabildiğince kolaylaştırmıştır. Açılan ara bölümlerdeöncelikli olarak konunun ismi, akabinde konuyla ilintili olan ahkâm ayetleri zikredilmiş ve sonra da bu âyetler on ana başlık altında incelenmiştir. Mevzu bahis olan on ana başlık şunlardır:

1. Lafzî Tahliller (et-Tahlîlu'l-Lafzî)
2. İcmâlî mânâlar (el-Ma'ne'l-İcmâlî)
3. Nüzûl sebepleri (Sebebu'n-Nuzûl)
4. Âyetler arasındaki irtibat (Vechu'l-irtibâti beyne'l-âyât)
5. Kıraât çeşitleri (Vucûhu'l-Kıraât)
6. İrab çeşitleri (Vucûhu'l-İ'râb)
7. Tefsirin incelikleri (Letâifu't-Tefsîr)
8. Şer'î hükümler (el-Ahkâmu's-Şer'iyye)

³¹ Ahmet Coşkun, "et-Tahrîr ve't-Tenvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c. XXXIX, s. 430.

9. Ayetten alınacak dersler (Mâ Turşidu ileyhi'l-âyetu'l-kerîmetu)
10. Hükümün Hikmeti (Hikmetu't-Teşrî')

Genel manada yukarıda zikrettiğimiz sıralamaya riayet edilmiş olsa da kimi yerlerde bu başlıkların yerleri değişmiş kimi yerlerde de muhtemelen gerek duyulmadığı için bazı başlıklara yer verilmemiştir. Örneğin bazı derslerde ayetler arasındaki irtibata hiç değinilmemiş, 23, 56 ve 73 numaralı başlıklargibi bazı derslerde, sebep-i nüzul önce, ayetler arasındaki münasebet sonra zikredilmiştir. Bunun tam tersinin de varid olduğu olmuştur. Örneğin 4, 30 ve 40 numaralı konularda ayetler arasındaki ilişki önce, nüzul sebebi sonra zikredilmiştir. Kanaatimize göre Sâbûnî, ayetin manası daha iyi anlaşılсын diye veya müktezâ-i hâl öyle gerektirdiği için, böyle takdim ve tehir yöntemine başvurmuştur. İşlenen konular ve ele alınan âyetler, Kur'ân-ı Kerîm'in iniş sırasına göre değil, mushaf tertibine göre ele alınmıştır. Öncelikle Fatiha sûresi işlenmiş, daha sonra sırasıyla Bakara, Âl-i İmran ve Nisa sûrelerindeki âyetler ele alınmak sûretiyle ahkâm ayetleri incelenmiştir. Ahkâm âyetlerinin sayısı ile ilgili farklı görüşlerin olduğu bilinmektedir. Fakat Sâbûnî tefsirinin başında ahkâm ayetlerinin tespiti ile ilgili kriterinin ne olduğu hususunda herhangi bir açıklama yapmamıştır. Dolayısıyla ahkâm ayetlerini nasıl tespit ettiğihakkında bilgiye sahip değiliz.

Yukarıda belirttiğimiz on ana başlığı biraz daha açarak, başlıklar altında hangi hususlara değinildiği hakkında bilgi vermeye çalışalım.

1. Lafzî Tahlil (et-Tahlîlu'l-Lafzî)

Bu kısımda tefsir edilmeye çalışılan ayetlerdeki bazı belirsiz (mübhem), anlaşılması kapalı (muğlak) ya da oldukça özlü (mücmel) lafızları, diğer tefsir ve luğat alimlerinin de görüşlerinden yararlanarak, açıklama yoluna gidilmiştir. Sâbûnî, bir âyetin açıklamasınageçmeden önce ilk olarak ilgili ayette yer alan zor kelimelerin anlamlarını ortaya koyarak, okuyucunun zihninde belli bir anlamın oluşmasını sağlıyor. Çünkü kendine has kelime ve kavramları bilinmeyen bir konunun, muhatabı tarafından

gerektiği şekilde anlaşılması düşünülemez. Dolayısıyla kademeli bir şekilde açıklığa kavuşturulacak bir konuya en temelden (kelimelerin anlamları) başlamak, Sâbûnî tarafından isabetli bir anlatım ve öğretim yöntemi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

2. İcmâlî Mânâlar (el-Ma'ne'l-İcmâlî)

Bu kısımda âyet-i kerîmelerin anlamları toplu bir şekilde, ek bâzı açıklayıcı kelimelerin eklenmesi suretiyle, verilmeye çalışılmıştır. Burada şunun ifade edilmesi gerekir ki Sâbûnî'nin "icmâlî mânâ" başlığı altında incelemiş olduğu anlamlar, kendi yorumlarıyla veya müfessirlerden tercih ettiği yorumlarla hemen hemen örtüşmektedir. Bu mânâlar tabiri caiz ise genişletilmiş bir meal veya özlü bir tefsir niteliğindedir.

3. Nüzûl sebepleri (Esbâbu'n-Nüzûl)

Nüzûl sebepleri, Efendimiz'in peygamberlik döneminde meydana gelen ve vahyin inmesine sebep olan –bu ister bir ayet veya birkaç ayet veyahut bir sure olsun - olayı, veya Peygambere yöneltilmiş bir soruyu ifade eden teknik bir Kur'ân ilimleri terimidir. Yalnız şurası var ki Kur'ân'da yer alantüm âyetler belirli bir sebebe binaen nazil olmamıştır. Alimler, sebep-i nüzule sahip olan ayetlerin sayısının 500 kadar olduğunu ifade etmektedirler. Âyetlerin ekseriyeti hususi bir olaya veya konuya, daha farklı bir ifadeyle belirli bir sebebe bağlı olarak nazil olmayıp umumiyetle insanları ihtiyaç duydukları hususlarda “bilgilendirmek, eğitmek, aydınlatmak, yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla vahyedilmiştir.”³²

Sâbûnî bu bölümde en güvenilir sebep-i nüzûl rivâyetlerini kaynaklarıyla beraber zikretmiştir. Ancak zikredilen rivayetlerin kaynaklarına bakıldığında, hadis kaynaklarına bağlı kalınmadığı, zaman zaman farklı tefsir eserlerinden de alıntılar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca rivâyetlerin hangi sahabe üzerinden bize ulaştığı bazı zamanlarda zikredilmiş, diğer bazı zamanlarda ise “rivâyet edildi ki” şeklinde meçhul bir fiil kalıbı kullanılmıştır.

³² Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), c. XI, s. 360.

4. Ayetler arasındaki irtibat (Vechu'l-irtibâti beyne'l-âyât)

Bu bölümde, tefsire konu olan ayet veya ayetlerin sıyak ve sibakı göz önünde bulundurularak âyetlerle olan ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. "Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver" şeklinde isimlendirilen ve ulûmu'l-Kur'ân içerisinde önemli bir yeri olan ve ayetler ve sureler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan bu ilim dalından, birçok müfessir gibi, Sâbûnî de istifade etmiştir.

5. Kıraât çeşitleri (Vucûhu'l-Kıraât)

Kur'ân ilimleri içerisinde ilk teşekkül eden ilimlerden biri kıraât ilmidir. Bu ilim, Kur'ân ilimleri arasında ortaya çıkması bakımından öncelikli bir konuma sahip olduğu gibi ehemmiyeti bakımından da önceliğe sahiptir. Zira Resulullah nazil olan ayetleri itina ile bir yandan kendileri okuyor, diğer yandan da sahabesine talim ediyordu. Bizzat Allah Resûlü'nden bu kıraatleri öğrenen sahabîler, öğrendikleri şekliyle başkalarına naklediyorlardı. Hz. Peygamber'in dâr-ı bekâ'ya irtihallerini müteakip de sahabîler kıraati önemsemiş, çeşitli kıraat vecihleri ile ilgili naklolunan rivayetleri büyük bir titizlikle muhafaza altına almışlardır.³³

Bu bölümde, tefsiri yapılan ayetlerin farklı kıraâtler ortaya konmuştur. Daha sonra bu kıraâtlerin ayetlerin anlam boyutlarına katmış olduğu farklılıklar üzerinde durulmuş, hükümlerde etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

6. İrab çeşitleri (Vucûhu'l-İ'râb)

Bu bölümde tefsir edilen âyetlerin gramer açısından irabı yapılmıştır. İrabı yapılan kelimelerin cümle içerisindeki yerleri (mübteda,haber, sıfat, bedel, vb.), şeddeli veya şeddesiz oluşları, hareketleri ve bunlara bağlı olarak kazandıkları mânâları tespit edilmiştir.

7. Tefsirin incelikleri (Letâifu't-Tefsîr)

³³ Abdülhamit Birşık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), c. XXV, s. 427.

Bu bölümde ayetlerin tefsirindeki inceliklerden bahsedilmektedir. Örneğin, ayetlerde bazı kelimelerin özellikle seçilmiş olmasından, o kelimelerin (mana bakımından) sınırlarından ve bu sınırların hükümlere olan etkisinden, ayetlerdeki belâğat yönünden, ayetlerde hazf veya tahsis varsa neden hazf/tahsis yapıldığından, kelimelerin sîğalarına ve bu sîğaların taşıdıkları manalara gelinceye kadar, Arap dili ve edebiyatının incelikleri olmakla beraber diğer bütün dînî ilimlere ait incelikler ifade edilmeye çalışılmıştır.

8. Şer'î hükümler (el-Ahkâmu's-Şer'iyye)

Tefsirin ana omurgasını oluşturan bu bölümde, incelenen âyetlerle alakalı olarak birtakım sorular sorulmuş ve her soru bir hükümde incelenmiştir. Bu inceleme sırasında genelde öncelikle dört mezhep imamının konuyla alakalı görüşleri zikredilmiştir. Daha sonra her bir görüşün delilleri detaylı bir şekilde serdedilmiştir. Mezhep imamlarının yanı sıra diğer müfessirlerin (Taberî, Râzî, Kurtubî, vb.) de konuyla alakalı görüşleri verilmiştir. Sonra bu deliller arasında tercihlerde bulunulmuş, tutarsız veya zayıf görülen noktalar açıklanarak neden o görüşü tercih ettiği belirtilmiştir. Sâbûnî bazen de sadece farklı görüşleri ortaya koymakla yetinmiş, herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

9. Ayetten alınacak dersler

Bu kısımda kısaca ayetten çıkarılması gereken dersler hakkında bilgi verilmektedir. Çok faydalı olan bu bilgiler, bütün bir konunun adeta özeti mahiyetindedir.

10. Hükümün Hikmeti (Hikmetu't-Teşrîf)

Bu kısımda, ayetteki şer'î hükümlerin hikmetlerinden bahsedilmektedir. Örneğin zinanın, harama bakmanın, uyuşturucu maddelerin, vb. neden haram kılındığından, bireye ve topluma ne gibi zararlarının olduğundan bahsedilmektedir. Bu kısmın aslında çok orjinal olduğu söylenebilir. Çünkü fikhî açıdan ele alınan eserlerde hükümlerin

hikmeti üzerinde çokfazla durulmadığı gözlemlenmektedir. Oysa işin bu yönü çok önemlidir ve genelde insanlar tarafından pek bilinmez. Burada Sâbûnî; insanlar, Allah'ın emirlerinin veya nehiyelerinin hikmetini bilsinler, aslında bütün hükümlerin insanoğlunun yararına olduğunu anlasınlar, bu emirleri severek yerine getirsinler, iki cihan saadetine vesile olduğunu bilsinler ve onlara bir kurtarıcı, bir cansimidi gibi sımsıkı sarılsınlar diye bütün dersleri ayetlerin hikmetlerinden bahsederek bitirmektedir.

3.3 AYETLERİN MUKAYESESİ

Tezimizin bu aşamasından sonra her iki tefsirde Kur'an'ın fikhî hüküm ifade eden ayetlerine ilişkin yapılan yorumları üç ana başlık (İbâdât - Muâmelâ - Ukubât) altında sınıflandırarak mukayese etmeye çalışacağız. Tezimizin uzamasını engellemek açısından, bu kıyaslamadabirbirine yakın yorumlar üzerinde durmak yerine, farklı yorum ve yaklaşımların bulunduğu hususları ele almaya gayret edeceğiz.

1. İBADET HÜKÜMLERİ

Bu bölümde namaz, zekat, oruç, hac, kurban, kefaretlar gibi, kişinin Allah'a karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu konular hakkındaki yorumları inceleyeceğiz.

1.1. TEMİZLİK

Temizlik dininin önemle üzerinde durduğu aslî hususlardan biridir. Nitekim Kur'ân'da temizlik hususuna riayet eden inananlar övülmekte ve Allah'ın sevgisinemazhar olacakları müjdelenmektedir. Nitekim Tevbe Sûresi'nde Allah (cc.) şöyle buyurmaktadır: *"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çokça temizlenenleri sever."*³⁴

³⁴ Tevbe 9/108.

Peygamber Efendimiz de "Temizlik imanın yarısıdır"³⁵ buyurmak suretiyle temizliğin önemini ifade etmiştir. Dinin direği olarak tasvir edilen namazın geçerli olabilmesi için beden, kıyafet ve namazın eda edileceği yerin temiz olması şart koşulmuştur.

Temizliğe tealluk eden abdest, gusül ve teyemmüm hakkında Kur'an'da iki ayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Nisa Sûresi 43. ayet, ikincisi Maide Sûresi 6. ayettir. Namaz ibadetinin farz kılınışı, Resulullah'ın miraca yükselişini müteakip hicretten yaklaşık bir buçuk sene önce gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak gusül ve abdest de farz kılınmıştır. Biz bu bölümde gusül, abdest, teyemmüm ve hayız gibi temizlik ile ilintili konuları incelemeye çalışıp müfessirlerin yaklaşım ve tercihlerini beyan edeceğiz.

1.1.1. BOY ABDESTİ (GUSÛL)

Cünüplük şer'an manevî bir kirlilik durumunu ifade etmektedir. Böyle bir durumda bulunan kimse gusledinceye değin namazı eda etmekten, Kur'an tilavetinden, ona el sürmekten, camiye girmekten men olunmuştur. Çünkü Allah (cc.) "*Eğer cünüp oldysanız boy abdesti alın*"³⁶ buyurmuştur. Cünüplük iki husustan birinin bulunmasıyla söz konusu olur: meninin gelmesi veya iki tenasül uzvun birbiriyle temas etmesi.

Cünüplüğün guslögerektirdiği gibi ay hali adetinden kesilmekveya lohusalık kanının kesilmeside guslü gerektirir. Çünkü Allah erkeklere, temizlendikleri vakte kadar kadınlara yaklaşmayı yasaklamıştır. Temizlendikleri vakitten maksat ise boy abdesti almalarıdır. Lohusa olan kadının lohusalık zamanı sona erince gusletmesi gerekir. Çünkü lohusalık da ay hali gibidir.

³⁵ Müslim, "Tahâre", 1

³⁶Maide 5/6.

Gusül abdesti alırken ağız (mazmaza) ve burna (istinşak) su vermenin hükmü fâkihler tarafından tartışılmıştır. Maliki ve Şafii mezhebine mensub alimler, gusül abdesti alırken bu iki durumun farziyetine kail değildirler. Buna karşılık hanbeli ve hanefi alimler, ağza ve burna su vermenin farz olduğu kanaatindedirler. Sâbûnî her iki tarafın delillerine eserinde yer vermiştir. Fakat kendisi bu iki görüş arasında bir tercihte bulunmamış, delilleri zikretmek ile yetinmiştir. İbn Âşûr ise bu tartışmalara tefsirinde hiç yer vermemiştir.

1.1.2. ABDEST

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi abdest almak namazın farzlarından biridir. Abdestin farzları ise ayet-i kerimede şöyle ifade edilmiştir. *"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı mesh edip her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın."*³⁷ Ayetten de anlaşılacağı üzere başı mesh etmek abdestin farzlarından biridir. Fakihler bu konuda ittifak etmişlerdir. Şu kadar var ki fıkıh bilginleri başın kaçta kaçının mesh edileceği hususunda farklı görüşler benimsemişlerdir. İhtiyat ilkesine riayet eden Maliki ve Hanbeliler'e göre başın tamamının meshedilmesi farzdır. Buna karşılık Hanefi alimlerine göre başın dörtte birinin meshedilmesi farzdır. Şafii alimlere göre ise birkaç kılının dahi meshedilmesi yeterli olacaktır. Sâbûnî tefsirinde bu üç farklı görüşe ve bu görüşlerin delillerine yer vermiştir. Akabinde kendisi bir tercihte bulunarak şunları ifade etmiştir. Arap dilinde "Ba" harfi kısmîliği ifade etmek üzere vaz edilmiştir. Ayette geçen "ba" harfini zaid kabul etmek, genel Arap gramerine aykırıdır. Nitekim Araplara göre bir kelime kendi aslı manasında kullanılmaya elverişli iken farklı bir anlamda istimal edilmesi uygun değildir. Nitekim söz konusu ayette, durum böyledir. Dolayısıyla kural gereği başın tamamının değil, bilakis bir kısmının mesh edilmesi farzdır. Başın tamamını mesh

³⁷ Maide 5/6.

etmek ise sünnettir. Şafî ve Hanefilerin vardıkları netice, metnin zahirî anlamına daha yakındır. Hanbeli ve Malikilerin serdetmiş oldukları görüşü ise ihtiyat ilkesine daha münasiptir.³⁸ İbn Âşûr ise ilgili ayetin tefsirinde bu tartışmaya yer vermemiştir.

Kur'an'a abdestsiz dokunmanın hükmüne değinecek olursak, Allah (cc.) Kur'an'da "*Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir*"³⁹ buyurmaktadır.

İbn Âşûr'a göre ayetteki temiz olanlardan maksat, meleklerdir. Dokunmaktan maksat da bilgi almaktır.⁴⁰ Bundan maksat Kur'an'ın, Allah'a ortak koşanların zannettikleri gibi kahin veya şaire ait bir söz olmadığını, cinler veya şeytanlar tarafından gökyüzünden getirilmediğini, öncekilerin masallarından ibaret olmadığını ispat etmektir.

Kur'an'a abdestsiz olarak dokunmanın hükmüne gelince, İbn Âşûr'a göre, Kur'an'a, yüce bir kitap oluşuna hürmeten ve meleklerin hallerine teşbih edilerek, sadece temiz (*abdestli*) olanlar dokunmalıdır. Ayrıca Resulullah (as.), Yemen ahalisine göndermiş olduğu bir mektupta "Kur'an'ı ancak temiz (abdestli) kimseler eline alabilir" buyurmuştur.⁴¹ Sâbûnî konuyla alakalı tefsirinde farklı görüş ve delilleri zikrettikten sonra, Kur'an'ın, Allah'ın mukaddes bir kitabı olduğunu, ona hürmet etmenin farz olduğunu, bunun bir işaretinin de ona abdestsiz dokunmamak olduğunu, fıkıh alimlerinin bu hususta fikir birliği ettiklerini dile getirmektedir. Yalnız zaruret halinde, öğrenmek ve öğretmek maksadıyla, abdestsiz olarak tutulabileceğinin caiz olduğunu da sözlerine eklemektedir.⁴²

³⁸ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyân fi Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân*, Dâru'l-Cil, Beyrut, c. II, c. I, s. 390.

³⁹ Vâkia 56/79.

⁴⁰ İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefisru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî', c. XXVII, s. 334.

⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVII, s. 335.

⁴² Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 355.

1.1.3. TEYEMMÜM

Teyemmün, abdest almak veya gusletmek için suyun bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılması mümkün olmadığı durumlarda mevzu bahis olur. Bu husus, ibadetlerini yerine getirilebilmesi için Cenab-ı Hakk'ın kullarına tanıdığı olduğu bir kolaylıktır. Çünkü Allah (cc.), müminler için zorluk değil kolaylık murad ettiğini Kur'an-ı Kerim'de bizlere bildirmiştir. Teyemmüm Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in uygulaması ile sabittir. Teyemmüm etme zorunluluğunda kalanlara ilişkin Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

*"Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin."*⁴³

Alimler ayette geçen 'temiz toprak'tan maksadın ne olduğu hususunda farklı görüşler öne sürmüşler, "sa'îd" kelimesinin manasında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı dilcilere göre "sa'îd" kelimesiyle kast edilen düz topraktır. Diğer bazılarına göre ise "sa'îd" kelimesinden murad, yerde bulunan toprak ve benzeri şeylerdir. Bir diğer grup dil alimlerine göre ise "sa'îd" kelimesi, bitki ve ağaç bulunmayan yeri ifade etmektedir. Fıkıhçılarda tıpkı lügatçiler gibi teyemmüm edilecek toprak husunda ihtilafa düşmüşlerdir. taş, kerpiç, kiremit, toprak gibi şeylerle teyemmüm yapmak İmam Ebu Hanife'nin nazarında caiz iken İmam Şafii'ye göre ise kum hariç yalnızca ele yapışan toprakla teyemmüm yapılması caizdir.⁴⁴

İbn Âşûr'a göre ister toprak, ister kum, isterse de taş olsun hepsiyle teyemmüm yapmak caizdir.⁴⁵ Sâbûnî bu konuda İbn Âşûr'dan farklı düşünmektedir. Sâbûnî'ye göre, Allah kendisiyle teyemmüm etmenin el verişli olduğu "sa'îd" in temiz olmasını farz

⁴³Mâide 5/6.

⁴⁴Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 352.

⁴⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 68.

kılmıştır. Buradaki temiz yerden maksat da üzerinde bitkilerin yetişeceği topraktır. Çünkü Allah "Toprağı iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar"⁴⁶ buyurmuştur. Bu ayetten hareketle Sâbûnî, bitkinin yetişmediği bir toprağın temiz olamayacağı kanaatine varmaktadır. Dolayısıyla temiz olan sadece topraktır. Bunun dışında Resûlullah'ın (a.s.) "Suyun bulunmadığı yerde müslümanın temizleyicisi topraktır." ifadesinden de teyemmümün sadece temiz toprak ile caiz olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

1.1.4. HAYIZ

Temizlik konusu ile ilgili olarak ele alacağımız bir diğer husus da kadınların özel halleri ile alakalı olan "hayız" yani "adet hali" dönemidir.

Kişinin hayızdan sonra eşine yaklaşmasının ne zaman helal olacağı alimler tarafından tartışılmıştır. Konu ile ilgili olarak Allah (cc.) Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever*".⁴⁸

Bu ayetten anlaşılıyor ki erkeklere, eşleri temiz oluncaya kadar (hayızlık dönemi bitinceye kadar) eşleriyle beraber olmaları yasaklanmaktadır. Fakat alimler ayette zikredilen temizliğin ne olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Ebu Hanife'ye göre, temizlikten maksat kanın kesilmesidir. Dolayısıyla hayız kanı kesildiği vakit, gusül gerekmez, eşi ile birlikte olması caiz olur. Cumhura göre ise (Malik, Şafii, Ahmed bin Hanbel), eşiyle beraberliği caiz kılacak temizlik, tıpkı

⁴⁶A'râf 7/58.

⁴⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 353.

⁴⁸Bakara, 2/222.

cünüplükten temizlenmekte olduğu gibi, su ile yapılan temizliktir. Dolayısıyla erkek ancak eşi hayızdan kesilince ve gusül alınca eşiyle birlikte olabilir.

Ayette temizlenmenin Arapça karşılığı olan taharet kelimesi, fiil olarak birleşeddesiz, diğeri şeddeli halinde mükerrer olarak gelmiştir. Taharet kelimesi "tahura" veznindeki bir fiilden türemiş olduğu varsayıldığında herhangi bir müdahale olmaksızın kanın son bulmasına ve temizlenmenin gerçekleşmesini ifade eder. Yok eğer bu fiil şeddeli olarak "tetahhera" kalıbından türemiş olduğu kabul edilirse, insanların eliyle gerçekleştirilen temizliğe, diğeri bir ifade ile gusletmek anlamını ifade eder. Buna göre İbn Âşûr temizlenmekten maksadın su ile yapılan temizlik olduğuna hükmetmiştir.⁴⁹ Zira başka bir ayette aynı siğa ile "*Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır*"⁵⁰ buyrulmuştur.

Sâbûnî de tefsirinde cumhurun görüşünü tercih etmiştir. Çünkü Allah, ay halinden temizlenmiş olan eşlerle cinsî ilişkide bulunmanın caiz olmasının illetini beyan sadedinden Allah'ın çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sevdiğini dile getirdiğine dikkat çekmiştir. Ona göre bu ayetin zahiri anlamı, temizliğin yalnızca su ile gerçekleşebileceğine bir işarettir.⁵¹

Allah (cc.) Bakara'nın 228'inci ayetinde: "*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali beklerler.*" buyurmaktadır. Ayette geçen "gurû" kelimesindeki muradın ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Gurû kelimesi bünyesinde iki zıt anlamı, yani hem ay halini hemde ay halinden temizlenmeyi barındırmaktadır. Bundan dolayı fıkıh bilginleri, gurû kelimesinin bu iki manadan hangisini ifade ettiği hususunda ihtilaf ederek iki farklı görüş benimsemişlerdir.

⁴⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 367.

⁵⁰Tevbe 9/108.

⁵¹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 218.

İmam Şafii ve İmam Malik, ayette geçen "gurû" kelimesini ay halinden temizlenme anlamını ifade eden tuhûr şeklinde anlamışlardır. İmam Ebu Hanife ve İmam Ahmed bin Hanbel ise bu kelimeye ay halini görmek anlamını yüklemişlerdir.

İbn Âşûr tefsirinde "gurû" kelimesinin iki manaya da gelebileceğini ifade ettikten sonra, Araplar arasında daha ziyade "temizlik" manasında kullanıldığını ifade ederek "gurû" kelimesinin ay halinden temizlenme manasında anlaşılması gerektiğini söylemektedir.⁵²

Sâbûnî ise, Ebu Hanife ve İmam Ahmed bin Hanbel'in görüşünü tercih ederek "gurû" kelimesinin "ay hali" anlamına geldiğini savunmaktadır. Sâbûnî, iddetiana rahminin çocuktan hali olduğunun bilinmesi şeklinde anlamaktadır. Bu durum temizlikten ziyade, hayızla tespit edilir.⁵³

1.1.5. MANEVİ TEMİZLİK

Cenâb-ı Hak, Kur'an'da *"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"*⁵⁴ buyurmaktadır.

Ayetteki "Müşrikler ancak bir pisliktir" ifadesinin zahirinden müşriklerin necis oldukları anlaşılıyor. Zemahşerî'den rivayetle İbn Abbas'ın söz konusu ayetizahiri anlamını temel alarak müşriklerin bedenlerinin kelb ve domuzlar gibi necis olduğunu beyan etmektedir. Taberî ise fakih ve aynı zamanda mutasavvuf olan Hasan-ı Basrî'nin "her kim bir kafirle tokalaşırsa hemen ellerini yıkasın" şeklindeki sözünü nakleder. Fıkıh bilginleri ise rivayetlerin aksine inanmayanların vücutlarının temiz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü inanmayanlar İslam'ı kabul ettikleri an vücutlarını

⁵²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 390.

⁵³Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 237.

⁵⁴Tevbe 9/28.

herhangi bir madde ile temizlemeksizin temiz sayıldıkları icma ile sabittir. Dolayısıyla necis olan onların dışları değil, içleridir.⁵⁵

İbn Âşûr'a göre ayetteki "necis" kelimesi sıfat-ı müşebbehedir. Müşriklerin burada necis olarak vasıflanmalarının sebebi, Allah'a (cc.) şirk koşmalarıdır. Dolayısıyla ayetten anlaşılan onların madden ve bedenen değil, mânen ve rûhen necis olduklarıdır.⁵⁶

Sâbûnî'ye göre de tercih edilen görüş, müşriklerin mânevî olarak necis olmalarıdır. Çünkü Müslümanlar gayri müslimlerle ticârî, sanayi ve zirâî münasebetlerde bulunabilmektedirler. Allah Resulünün demüsülman olmayanlarla tokalaştığı halde namazı eda etmek üzere kalktığında ellerini hiçbir surette yıkamadığı naklolunmuştur.⁵⁷

1.1.6. YENİLMESİ HARAM OLAN CANLILAR

Allah (cc.) Kur'an'da: "*Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.*"⁵⁸ buyurmaktadır.

Bu ayet, etlerinin yenmesi haram olan hayvanları detaylı bir şekilde bildirmektedir. Buna göre, kan, domuz eti, ölmüş olan, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar, gerek boğularak gerekse dövülerek öldürülen hayvanlar, yüksek bir yerden düşmek suretiyle ölen hayvanlar, aynı şekilde diğer bir hayvanın darbesiyle ölen veya yırtıcı hayvanların öldürdüğü hayvanların etleri bu tür yenmesi haram olan etler kabilindedir.

⁵⁵Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 418-419.

⁵⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. X, s. 159.

⁵⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 419.

⁵⁸Mâide 5/3.

Bundan farklı olarak sopayla dövülen, yüksek bir yerden düşen, diğer bir ehil hayvan tarafından vurularak düşürülen, yırtıcı hayvanlar tarafından yaralanan hayvanlara ölmeden önce yetişilip, şer'î usüllere göre bu hayvanlar kesildikleri takdirde helal olup olmayacakları hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

İmam Ebu Hanife'ye ve Şafii mezhebinde yaygın olarak benimsenen görüşe göre, bu nevi hayvanlarda herhangi bir canlılık emaresinin bulunması (kuyruğunu sallamak, ayağını çekip bırakmak), kesilmesihisinde etini helal kılar. Diğer bazı alimler ise bu nevi hayvanlar için düzenli bir hayat sürebilme imkanını şart koşmuşlardır. Bu düzenli hayatın alameti de hayvanın boğazlanması vaktinden ziyade, kazanın hemen akabinde hayat belirtisi sayılabilecek reflekslerisergileyebilmesidir. İmam Malik'e göre, bu tür hayvanlar kesilmediği takdirde hemen öleceklerse, kesilmeleri onları helal kılmaz. Çünkü onlar zaten ölmektedirler ve dolayısıyla ölü hükmündedirler.⁵⁹

Fukaha arasındaki bu görüş ayrılığının nedeni ayette geçen "kestikleriniz hariç" ibaresinde yer alan istisnânın bitişik mi yoksa ayrık mı olduğu hususudur.⁶⁰ İlgili ayetteki söz konusu ifadeyi muttasıl istisna olarak algılayanlar, "kestikleriniz" ibaresinden önce zikredilen ve kazaya kurban giden hayvanların boğazlanmaları neticesinde helal olacakları görüşüne kail olmuşlardır. Söz konusu ifadeyi munkatı istisna olarak değerlendiren alimler kazaya uğrayan hayvanlarda hayat belirtisi müşahade edilse dahi boğazlanmaları neticesinde helal olmayacakları görüşünü benimsemişlerdir. Bu yaklaşıma göre ilgili ayet şu manayı almaktadır: "Ancak Allah'ın size helal kıldığı hayvanlardan kesmeniz müstesna"

⁵⁹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 381-382.

⁶⁰**İstisnâ-i muttasıl**: müstesna ve müstesna minhu aynı cinstendir. Örneğin: Halit hariç tüm öğrenciler derslerinde başarılı oldular. **İstisnâ-i munkatı**: Müstesna, müstesna minhu'den tamamen farklı bir cinstendir. Örneğin: Bagajlar hariç misafirler geldiler.

İbn Âşûr'a göre ayetteki istisnayı, istisnâ-i munkatı olarak anlamak uzak bir ihtimaldir. Ayette yapılan istisna, sıralanan hayvanlarlailiştir. Yani burada sıralanan hayvanlarınkaza neticesinde ölmemelerihalinde etleri helal olmaktadır.⁶¹

Tıpkı İbn Âşûr gibi, Sâbûnî'ye göre de buradaki mevcut olan istisnanın,bitişik istisna olarak algılanması daha münasıptir. Çünkü yüksek bir yerden düşüphayatta kalan hayvanın kesilmesi câiz olup eti helaldir. Kazadan birkaç gün sonra hayvanın halen hayatta olması durumunda kesilince helal olacağı hususunda zaten ittifak vardır.⁶²

1.2. NAMAZ

Hiç şüphesiz eda edilmesi durumunda Allah'a en sevimli olanı ibadet namazdır. Resulullah'ın ifadesiyle namaz mü'minin miracıdır. Namaz ile birlikte mü'min Allah'ın huzuruna yükselerek manen O'nun yakınlığına erer. Müslümanların İmanlarınınnişanesi olan namaz ibadeti, kalbin aydınlanmasına vesile olan bir nur, darda olan ruhları, sıkıntıiçerisinde olankalpleri huzura eriştiren manevi bir kalkandır. İnsana süreklilyaradanını hatırlatarak gönüllere sorumluluk bilincinin yerleşmesini sağlayan namaz ibadeti, netice olarak kişinin günah işlemesinemani olur. Nitekim namazlarınıbilinçli olarak kılan mü'minlerbelli bir vakitten sonra kötülük yapmaktan vazgeçerler. Zaten ayette de ifade edildiği üzere Allah katında geçerliliği olan namaz kötülüklerden alıkoyan namazdır.

1.2.1. NAMAZ KILARKEN YÖNELMEMİZ GEREKEN YER

Resûlullah Mekke döneminde ashabıyla birlikte namazlarını eda ederlerken hep daha önceki Peygamberlerde olduğu gibi yönünü Mescid-i Aksa cihetine çevirirdi. Bununla birliktenamazlarda Hz İbrahim'in,oğlu İsmail ile birlikte inşa ettikleri Kabe'ye yönelmeyi çok istiyordu. Resulullah onun hanif dinini tekrar ihya etmek ve yeni bir

⁶¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. VI, s. 93.

⁶²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 382.

hayat düzenigetirmek için gelmişti. Ayrıca yahudilerin Peygamberimizi Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılmasından dolayı eleştirmeleri onu rahatsız ediyordu. Hatta Resulullah daima göğe bakarak Allah'tan kıblenin Kabe'ye çevrilmesi hususunda vahyin gelmesini niyaz ederdi. Neticede Allah, Peygamberinin arzusuna karşılık verdi ve namazda Müslümanların Kabe'ye yönelmelerine ilişkin ayeti indirdi. Allah (cc.), âyette "*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin*"⁶³ buyurmaktadır.

"İstikbal-i kible" nin namazın şartlarından olduğu ve Kabe'ye yönelmeden namazın sahih olmayacağı tartışılmayacak kadar açıktır. Bununla beraber asıl tartışma konusu şudur: Namaz kılarken bizzat Kabe'ye mi yönelmek gerekiyor, yoksa Kabe'nin cihetine yönelmek yeterli midir? İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre namazımeda eden kimsenin bizzat Kabe'ye yönelmesi vaciptir. İmam Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre ise, vacip olan Kabe'nin cihetine yönelmektir.

Sâbûnî, her iki grubun delillerini serdettikten sonra daha kuvvetli olan görüşün İmam Ebu Hanife ve İmam Malik'in görüşü olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ İbn Âşûr da, eğer namaz kılan kişi Kabe'ye yakınsa mutlak surette bizzat Kabe'ye yönelmesi gerektiğini ifade eder. Fakat Kabe'den uzak olan kişilerin, Kabe'nin cihetine yönelmelerinin yeterli olacağını söyler.⁶⁵

⁶³Bakara 2/144.

⁶⁴Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 91-93.

⁶⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 13.

1.2.2. SARHOŞKEN NAMAZA YAKLAŞMAMAK

Allah-u Teâlâ ayette "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşmayın.*"⁶⁶ buyurmaktadır.

Âlimler ayette geçen "salât" kelimesinden ne kastedildiği hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Müfessirlerin çoğuna göre "salât" kelimesinden maksat bizzat namazın kendisidir. İmam Ebu Hanife, Hz. Ali, Mücahit ve Katade'nin görüşü bu doğrultudadır.⁶⁷

Bazı ulemâya göre ise ayette zikredilen "salât" kelimesi bizzat namazı değil, namazın edâ edildiği mescitleri ifade etmektedir. Bu görüşe göre ayetin manasını şu şekilde verebiliriz. "Şarhoşken namaz kılınan yerlere (mescitlere) yaklaşmayın". Bu görüş İmam Şafii, İbn Mes'ud ve Sa'îd bin Müseyyib'den rivayet edilmektedir.⁶⁸

İbn Âşûr tefsirinde her iki görüşe de yer vermekle birlikte kanaatimizce birinci görüşü tercih etmektedir.⁶⁹ Sâbûnî de tefsirinde farklı görüşlere ve bu görüşlerin delillerine ayrıntılı bir şekilde yer verdikten sonra, İmam Taberî'nin de benimsediği birinci görüşün daha kuvvetli ihtimal olduğunu dile getiriyor. Çünkü Sâbûnî'ye göre, kelimeler mecâzî anlamlarından önce hakiki anlamlarında kullanılmalı ve değerlendirilmelidirler. Bunun yanı sıra ayetin sebab-i nüzûlü de bu görüşü teyid etmektedir.⁷⁰

⁶⁶Nisâ 4/43.

⁶⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 349.

⁶⁸Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 349.

⁶⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 61.

⁷⁰Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 349.

1.2.3. YOLCULUKTA NAMAZIN KISALTILMASI (SEFERİLİK)

Allah Kur'an'da *"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmamasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."*⁷¹ buyurmaktadır.

Bu ayet, yolculukta namazı kısaltmanın meşru olduğuna delalet eder. Sefer, namazın kısaltılması için geçerli bir sebep sayılmıştır. Bununla birlikte seferi sadece cihad için yapılan bir yolculuk olarak sınırlandırmayarak mutlak bir ifade kullanılmıştır.

Fakihler mevzubahis ayeti delil göstererek seferî olan bir mü'minin namazını kısaltarak kılmasınıncaiz olduğunu söylemişlerdir. Fakat yolculuk esnasında namazın kısaltılmasının zorunlu mu yoksa isteğe bağlı mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafii ve İmam Ahmed bin Hanbel'e göre yolculukta namazın kısaltılması bir ruhsattır. Kişi isteğe bağlı olarak dilerse namazını kısaltarak iki rekaat olarak eda eder, dilerse dörde tamamlayıp eda eder. İmam Ebu Hanife'ye göre ise yolculukta namazı kısaltarak kılmak vaciptir.

İbn Âşûr'a göre yolculuk esnasında namazların kısaltılarak kılınması gerekir. Çünkü Peygamber Efendimizin (as.) fiilî sünneti buna delalet eder. Ayrıca Hz. Aişe ve Sa'd bin Ebî Vakkâs hariç, diğer tüm Sahabîler buna tâbî olmuşlardır. Nitekim Hz. Ömer (ra.), Peygamberimizin (as.) ifadesiyle seferde iki rekat olarak kılınan namaz tam kılınmış namazdır, kısaltılmış namaz değildir demektedir.⁷²

Sâbûnî tefsirinde bu konuyla alakalı mezhep imamlarının görüş ve delillerini detaylı bir şekilde serdettikten sonra, Hz. Ömer'in rivayetine, Resûlullah'ın (s.a.v) bütün yolculuklarda namazı kısaltarak iki rekat kılmasına ve Peygamberimiz'in seferde iken namazlarını iki rekat olarak kıldığını gösteren diğer rivayetlere dayanarak, yolculuk esnasında namazı kısaltarak kılmanın vacip olduğuna hükmetmiştir.⁷³

⁷¹Nisâ 4/101.

⁷²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 184.

⁷³Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 372-373.

1.2.4. CUMA NAMAZI VE HÜKÜMLERİ

Allah (cc.), ayette "*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.*"⁷⁴ buyurmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz ayet, cuma günü alışverişi terk ederek Cuma namazına gitmeyi farz kılmaktadır. Alimler, alışverişin terk edilmesinin gerektiği çağrının hangi ezan olduğuhususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım ulemaya göre ayetteki "nida" dan murat, minarede okunan ezandır. Başka bir kısım ulemaya göre ise ayetteki "nida" dan maksat, imam minberdeiken okunan ezandır.

İbn Âşûr'a göre, alışverişi terk ederek Allah'ın zikrine koşmayı gerektiren ezan, hoca minberde ikenokunan ezandır. Çünkü Allah Resulünü'nün devrinde yalnız bu ezan vardı. Hz. Osman (ra.) devrine gelindiğinde Medine'de insanların sayısı çoğaldı. İmam minberdeyken okunan ezandan önce bir ezan daha eklendi.⁷⁵ Bu görüş aynı zamanda Sâbûnî ve cumhuru ulemanın görüşüdür.⁷⁶

Ayetteki "zikir" kelimesinin ne manaya geldiği; namazı mı, hutbeyi mi, yoksa her ikisini de mi ifade ettiği alimler tarafından tartışılmıştır. İbn Âşûr'a göre ayette "ilâ's-salât" değil de "ilâ zikrillâh" ifadesinin kullanılması, hem namazı hem de hutbeyi içerisine aldığına delildir. Bu ayet, hutbenin vacip olduğu ve cuma namazının şartından olduğunun delilidir.⁷⁷ Sâbûnî'ye göre de ayette geçen, "Allah'ı zikretmeye gidin" ibaresi, cumanın kabul olması için hutbenin muhakkak irad edilmesi gerektiğine delalet eder. Allah'ın zikrinden maksat, ister vaaz, ister vaaz ile birlikte namaz olsun, her iki şartta da hutbe ayette geçen zikir ifadesinin içine girer. Dolayısıyla hutbenin okunması Cumâ'nın kabul şartlarındandır.⁷⁸

⁷⁴Cuma 62/9.

⁷⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVIII, s. 224.

⁷⁶Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 407.

⁷⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVIII, s. 226.

⁷⁸Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 408.

1.2.5. MESCİDLERİN İMARI

Allah (cc.) ayette: "*Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.*"⁷⁹ buyurmaktadır.

Ayette zikredilen mescitlerden neyin kastedildiğikonusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimlere göre ayetteki mescidden anlaşılması gereken Mescid-i Haram'dır. Çünkü Mescid-i Haram yer yüzündeki bütün mescitlerin kıblesidir ve en faziletli mesciddir. Nitekim ayetin nüzul sebebi de bu hususdesteklemektedir. Bazı alimler İkrime'den rivayet edilen bu görüşü, İbn Kesir ve Ebu Amr'ın kıraatlerine -ki onlar ayette geçen "mesâcid" kelimesini "mescid" olarak okumuşlardır- dayandırarak asıl kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu savunmuşlardır. Bunun dışında diğer bazı ulemanın kanaatine göre ayetteki "mesâcid" ifadesindenmurad, sadece Mescid-i Haram değil bütün mescidlerdir. Nedeni ise kelimenin çoğul olarak gelmesidir ve Allah'a dayandırılmasıdır. Sonuç olarak kelimenin umumîlik ifade ettiğini ve başta Mescid-i Haram olmak üzere bütün mescitleri kapsadığını söylemek mümkündür.⁸⁰

İbn Âşûr'a göre mevzubahis ayette geçen "mesâcid"den maksat, Mescid-i Haram, Safa ve Merve, Mina ve Arafat gibi ibadet maksadıyla Allah'a (cc.) secde ve rukû edilen yerlerdir.⁸¹

Sâbûnî'ye göre ise sahih olan görüş bütün mescidleri içine almasıdır. Ayetin zahiri bunu göstermektedir. Nitekim ayetteki çoğul kalıbıhükümün umumiolduğunu gösterir. Dolayısıyla mescidler arasında bir ayırım yapmaksızın, müşriklerin bir mescid imar etmeleri asla söz konusu olamaz. Onların Allah'ı inkar etmeleribu durumu imkansız hale getirmektedir.⁸²

⁷⁹Tevbe 9/18.

⁸⁰Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 413.

⁸¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. X, s. 140.

⁸²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 414.

1.3. ZEKÂT

Dinimiz, birtakım esaslar koymak suretiyle toplumun huzur ve mutluluğunu temin etmeye çalışmıştır. Bu esaslardan birisi de zekâttır. Allah zekâtı farz kılmış, zenginlere mallarından ve paralarından bir miktar fakirlere vermelerini emir buyurmuştur. Bu mâlî ibadet, yapılıp yapılmaması şahısların arzu ve isteklerine tevdi edilmiş bir yardım olmaktan ziyade, fakirin hakkı ve zenginin mutlak surette yerine getirmesi gereken mecburi bir vazifedir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *"Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır."*⁸³

Zekât, bilindiği üzere İslam'ın beş temel şartı arasında yer alır. Zekât, Kur'an'ın birçok yerinde namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus onun dinimizde ne denli önemli bir ibadet olduğunun göstergesidir.

Allah (cc.) Kur'an'da zekatın kimlere verileceği hususunda şöyle buyurmaktadır: *"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."*⁸⁴

İbn Âşûr tefsirinde zekatın verileceği kimseler hususunda şöyle bir tartışmaya yer vermiştir. Zekat, ayette zikredilen sekiz sınıf insanın hepsine mi verilmesi gerekiyor? Yoksa Allah (cc.) Müslümanları bu konuda muhayyer mi bırakmıştır? İbn Âşûr'a göre -ki bu görüş aynı zamanda Hz. Ömer, Hz. Ali, Hüzeyfe, İbn Abbas, Sa'îd ibn Cübeyr, İmam Malik ve Ebu Hanife'den de nakledilmiştir- kişinin zikredilen sekiz sınıf insana ayrı ayrı zekat vermesi gerekmez, dilediğine verebilir.⁸⁵ Sâbûnî ise tefsirinde zekat bahsine hiç yer vermemştir.

⁸³ Zariyat 51/19.

⁸⁴ Tevbe 9/60.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. X, s. 237.

1.4. ORUÇ

Ramazan ayında oruç tutmak İslâm'ın beş temel esasından biridir. Oruç, başta niyet etmek suretiyle tan yerinin ağarmaya başlamasından (yani imsak vaktinden) başlayarak güneş batıncaya kadar yememek, içmemek ve cinsel ilişkiden uzak durmak suretiyle yerine getirilen bir ibadettir. Oruç, bizi her türlü fuhşiyattan uzak tutan, ahirette cehennem narından koruyan ve hata, kusur ve günahlarımızın bağışlanmasına vesile olan çok önemli bir ibadettir. Peygamber Efendimiz oruç ile ilgili bizlere şu müjdeyi vermektedir: "*Kim inanarak ve mükafatını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır.*"⁸⁶

1.4.1. RAMAZAN AYINDA ORUÇ TUTMAYA MANİ HASTALIK

Bilindiği üzere müminler, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerden dolayı Ramazan ayında oruç tutmayabilirler. Allah-u Teâlâ, hastaya ve yolculuk yapana kendilerine bir rahmet ve kolaylık olması için böyle bir ruhsat tanımıştır. Hatta şöyle ki, hastalığın seviyesine göre doktorlar hastalarına oruç tutmayı dahi yasaklayabilirler. Ramazan ayında oruç tutmaya mani hastalığın ne olduğu ve yolculuğun mahiyeti hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bir görüşe göre, hastalık (isterse parmak ağrısı olsun) ve yolculuğun (isterse çok kısa bir mesafe olsun) türü ne olursa olsun oruç tutmamak caizdir. Diğer bir görüşe göre, hasta oruç tuttuğunda veya yolcu yolculuk yaptığında zorluğa maruz kalacaksa oruç tutmaması caizdir. Alimlerin çoğuna göre ise (dört mezhep imamı bunlara dahil) hasta olan kimsenin oruç tutmasından dolayı hastalığı artacaksa veya sağlığı için ciddi problemler doğuracaksa, oruç tutmaması caiz olur.

Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî bu konuda cumhuru ulemanın görüşüne tabi olarak basit sayılabilecek hastalıkların (parmak ağrısı gibi) veya kısa mesafedeki

⁸⁶Buhârî, "Savm", 7.

yolculukların oruç tutmamaya sebep olamayacağı kanaatindedirler.⁸⁷ Çünkü yolcu ve hastaya tanınan ruhsat müminlere kolaylık olması açısından Allah (cc.) tarafından bahşedilen bir rahmettir. Kolaylıktan bahsedebilmemiz için ortada bir meşakkatin olması gerekir. Meşakkatin olmadığı yerde kolaylığı tercih etmek gibi bir lüksten bahsetmemiz uygun değildir.

1.4.2. HASTALIK VEYA YOLCULUK ESNASINDA ORUÇ TUTMAK VEYA TUTMAMAK

Bir diğer husus da hastalık veya seferilik halinde oruç tutmanın veya tutmamanın efdaliyeti meselesidir. Fakihler hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Ebu Hanife, İmam Şafii ve İmam Malik'e göre gücü yetene tutmak, gücü yetmeyene tutmamak daha efdaldır. Delilleri ise ayette geçen “*Eğer oruç tutarsanız bu sizin için daha hayırlıdır.*”⁸⁸ sözü ve “*Allah sizin için kolaylığı ister zorluğu istemez.*”⁸⁹ sözüdür. İmam Ahmed bin Hanbel'e göre ise Allah, kendisinin kullarına lütfetmiş olduğu ruhsatı kullanmalarından hoşnut olur. Dolayısıyla hastalık veya yolculuk anında Rableri tarafından kendilerine sunulan kolaylığı nimet bilip onu kullanmak, oruç tutmaktan daha efdaldır.

İbn Âşûr, İmam Malik'in bu konudaki görüşüne tefsirinde yer vererek, kendisinin de bu görüşte olduğunu ve oruç tutmanın (hastalığın şiddetine bağlı olarak) tutmamaktan efdal olduğunu ifade etmiş oldu.⁹⁰ Sâbûnî, farklı görüşlere yer verdikten sonra tercihen oruç tutmanın tutmamaktan daha efdal olduğunu ifade ediyor.⁹¹

1.4.3. HASTALIK VEYA YOLCULUK SEBEBİYLE TUTULAMAYAN ORUCUN KAZASI

⁸⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 162. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 146.

⁸⁸Bakara, 2/184.

⁸⁹Bakara, 2/185.

⁹⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 168.

⁹¹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 149.

Hastalıktan dolayı veya yolculuk sebebiyle tutulamayan orucun nasıl kaza edilmesi gerektiği ile ilgili iki farklı görüş vardır. Yolculuk veya hastalık sebebiye oruç tutmayan kişi tutamadığı günleri peş peşe tutması gerekir. Çünkü kaza, edaya denktir. Eğer bir şeyin edası peş peşe olması gerekiyorsa, kazası da aynı şekilde olması gerekiyor. Bu birinci görüştür.

İkinci görüşe göre ise (cumhurun görüşü) kazanın keyfiyeti tamamen kişinin tercihine bağlıdır. İsterse peş peşe tutar, isterse ayrı ayrı tutar. Çünkü ayette herhangi bir kayıtlama olmadığı gibi, peş peşe tutulması gerektiğine dair herhangi bir karine de yok. Arzu edilen ve istenen şey, tutulamayan günlerin sayısınca kaza edilmesidir.

Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî herhangi bir özürden dolayı tutulamayan orucun kazasıyla ilgili cumhurun görüşüne tabi oldukları görülmektedir. Her iki alime göre kazası eda edilecek olan oruç, istenirse peş peşe tutulur, istenirse ayrı ayrı tutulur. Peş peşe tutulmasında herhangi bir vucubiyet yoktur.⁹²

1.5. HAC VE KURBAN

Hac ibadetihicretin dokuzuncu yılında farz kılınmıştır ve İslam'ın beş temel esasından birisidir. Haccın farz oluşu "*Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*"⁹³ ayetiyle sabittir. Hac mevsiminde ifa edilen kurban ibadeti, insanın Allah'a yaklaşmasına (*kurbiyet*) imkan sağlayan çok değerli bir vesiledir. Ancak farzıyeti hususunda ihtilaf vardır.

1.5.1. SAFA VE MERVE ARASINDA SA'Y

⁹²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 165. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 150.

⁹³Âl-i İmrân 3/97.

Allah (cc.), Kur'an'da “*Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir.*”⁹⁴ buyurmaktadır.

Konu araştırıldığında üç farklı görüşün olduğu anlaşılmaktadır. Birinci görüşe göre (İmam Şafii ve İmam Malik) sa'y, haccın rükünlerinden bir rükündür ve onu terk edenin haccı batıl olur. İkinci görüşe göre (İmam Ebu Hanife) haccın bir rükünü değildir, vaciptir. Üçüncü görüşe göre (Ahmed b. Hanbel, İbn Abbas, Enes) ise sünnettir.

İbn Âşûr, İmam Malik'in sa'y'ın farz oluşu hakkındaki görüşünü naklettikten sonra kendisinin de bu fikirde olduğunu Peygamber Efendimizin (s.a.v) “Sa'y yapın, çünkü Allah sa'y yapmayı size farz kıldı.” sözüne dayanarak ifade ediyor.⁹⁵

Sâbûnî de yukarıda bahsetmiş olduğum üç farklı görüş ve delillere tefsirinde yer verdikten sonra, Peygamber Efendimizin (s.a.v) bizzat sa'y yapmasını ve "Haccın gerekliliklerini benden alınız." diye buyurmasını nazar-ı dikkate alarak, sa'y yapmanın farz olduğuna hükmetmiştir.⁹⁶

1.5.2. UMRE İBADETİNİN VÜCUBİYETİ

Allah (cc) âyette:“*Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin.*”⁹⁷ buyurmaktadır.

Umrenin hükmü hakkında alimler ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Şafii ve İmam Hanbel umrenin hac gibi farz olduğu yönünde görüş beyan ettiler. Bu görüş aynı zamanda İbn Ömer ve İbn Abbas'tan mervidir. İmam Malik ve İmam Ebu Hanife ise

⁹⁴Bakara 2/158.

⁹⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 63-64.

⁹⁶Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 103.

⁹⁷Bakara 2/196.

umrenin farz değil sünnet olduğu yönünde görüş bildirdiler. Bu görüş de İbn Mesud ve Cabir bin Abdullah'tan mervidir.

Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî tefsirlerinde her iki grubun görüşlerine yer verip dedillerini saydıktan sonra, bu hususta İmam Malik ve İmam Ebu Hanife'nin görüşünün daha tercih edilir olduğunu zikrettiler.⁹⁸ Ne İmam Malik'e göre ne de İmam Ebu Hanife'ye göre ayetten umrenin farz oluşuna dair bir hüküm çıkarmak mümkün değildir. Ayrıca Cabir bin Abdullah'tan rivayet edilen hadis-i şerifte Efendimize (as.) umrenin ibadetinin vücubiyeti sorulduğunda “Hayır, fakat umre yaparsanız sizin için hayırlı olur.” buyurması da umrenin farz olmadığına delil gösterilebilir.⁹⁹

1.5.3. HAC'DAN ENGELLENMEK

Engellenmenin sebebi hususunda ulema ihtilafa düşmüşlerdir. Cumhur ulema, (İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed) hacdan engellenmek sadece ortada bir düşmanlık varsa ve bu düşmanlıktan dolayı hac vazifesini yerine getirmek mümkün değilse mevzubahis olur demişlerdir. Çünkü ayet Hudeybiye'de nazil olmuştur. Mekkeli müşriklerle süregelen düşmanlık, hac ibadetini yerine getirmeye mani olmuştur. İmam Ebu Hanife'ye göre ise, ayette ifade edilen ihsâr, ister düşmanlık olsun isterse hastalık veya korku gibi farklı bir mazeret olsun bütün engelleri kapsar.¹⁰⁰

İbn Âşûr, ayette geçen ihsâr kelimesinin genel bir anlam ifade ettiğini ve gerek düşmanlığa gerekse hastalık gibi farklı mazeretlere şamil gelebileceğini ifade etmektedir.¹⁰¹

Sâbûnî de tefsirinde ihsâr kavramına ilişkin farklı görüşlere yer verdikten sonra, İmam Ebu Hanife'nin görüşünün ayetin zahirine ve İslam'ın kolaylık anlayışına daha

⁹⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 221. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 178.

⁹⁹Muhammed, Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Daru İbn Hazm, 2005, c. I, s. 352.

¹⁰⁰Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 178.

¹⁰¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 222.

muvafık olduğunu, bu nedenle de bu görüşün daha tercih edilir olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

1.5.4. KURBAN İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Allah (cc.) Kur'an'da: "*Kurbanlık büyükbaş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiye, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik.*"¹⁰³ buyurmaktadır.

Alimler "büdün" kelimesinin erkekveya kısrağ olsun farketmeksizin deveyi ifade ettiği hususunda fikir birliğine varmışlardır. İslam terminolojisinde ise meşhur olan hac ibadeti esnasında boğazlanan kurbanlık deveye denilmesidir. Sığırın tıpkı deve gibi yedi hisse olduğu göz önünde bulundurulduğunda sığır için de, budun kelimesinin tekili olan "bedene" ismi verilir mi? Bu konuda fakihler iki görüşe ayrılmışlardır. Hanefiler *bedenek* kavramının hem deveyi hem de sığırkapsayan bir anlam ifade ettiğini söylemişlerdir. Şafiiler ise Câbir bin Abdullah'tan rivayet edilen "Bir *bedene* (deve) yedi kişiye, bir sığır da yedi kişiye kâfi gelir" hadisine dayanarak, her ne kadar hükümleri birebir aynı olsa da müstakil ve bağımsız bir şekilde zikredilmelerini delil göstererek bunların farklı şeylere tekabül ettiğini savunmaktadırlar.¹⁰⁴

İbn Âşûr'a göre ayette "*büdün*" kelimesinin kullanılmasının sebebi, o dönemin toplumunda devenin büyük bir öneme sahip olması ve etinin fazla olmasından dolayı da

¹⁰²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 178-179.

¹⁰³Hacc 22/36.

¹⁰⁴Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 442-443.

sunulabilecek en şerefli kurban olmasından dolayıdır. Sünnetten delil ile "*büdü*n" kelimesi deveyi ifade ettiği gibi, inek ve koyunu da ifade eder.¹⁰⁵

Sâbûnî'ye göre ise "*bedene*" kelimesi sadece deve için kullanılır. Çünkü Allah (cc.) "Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz)" buyurmuştur. Kurbanlık hayvanlar içerisinde sadece devenin ayakta kurban edildiği göz önünde bulundurulursa, *bedene* kelimesinin sadece deveyi kapsamaması gerekir. İbn Ömer'den rivayet olunan, "Ben *bedeneyi* ancak deve ve sığır biliyorum" ifadesi, bu iki hayvanın hükümlerinin eşit olduğunu göstermektedir, dolayısıyla bu isimlendirme hem sığır hem de deve için ortak kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Ayrıca alimler hacda kesilen kurbanın etinden yemenin hükmü hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır. Hanefiler ve Hanbeliler kurban kesen kimsenin, gerek *temettü'nün*, gerekse *kıran* ve *nafile* haccın kurban etlerinden yiyebileceği görüşündedirler. Ancak hac esnasında işlenen hatadan ötürü kesilen kurban etinin sahibi tarafından yenilemez olduğu kanaatindedirler. İmam Malik ise sayılan tüm bu durumlarda kurban sahibinin kesilmiş olan kurban etlerinden yiyebileceğini uygun görmektedir. Şafiilere gelince onlar yalnızca kurban sahibinin *nafile* olarak kestiği kurban etinden yiyebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Buna karşılık *temettü'* ve *kıran* haccında kesilen kurban etinin, tıpkı ceza ve nezir kurban etleri gibi sahibi tarafından yenilemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

İbn Âşûr, İmam Malik'in görüşünü savunarak kesilen kurbanın etinden yemenin mübah olduğunu düşünmektedir. Çünkü ayetin zahirinden anlaşılan odur.¹⁰⁸ Sâbûnî de aynı şekilde "*Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları (kurban kesmeleri için) sana (Kâbe'ye) gelsinler.*

¹⁰⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVII, s. 262-263.

¹⁰⁶Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 443.

¹⁰⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 443-444.

¹⁰⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVII, s. 264.

Artık ondan hem kendiniz yiyin, hem de yoksula, fakire yedinin"¹⁰⁹ ayetine dayanarak *temettü'* ve *kıranhaccı* esnasında kesilen kurbanların, nafîle olarak boğazlanan kurbanların ve bir hatadan dolayı kesilmesi gereken kurbanların etlerinden yenilmesinin mübah olduğunu savunmaktadır. Çünkü ayetin yiyin emri, bu kurban çeşitlerinin hepsine şamildir.¹¹⁰

1.6. KEFARETLER

Kefaret, bireyin dinen yasaklanan bir takım hususları işlemesi durumunda, hatasına karşılık bir bağışlanma arzusunun ifadesi olarak îfâ etmiş olduğu eylemi (maddi-manevi) ifade eder.

1.6.1. BİR MÜMİNİ YANLIŞLIKLILA ÖLDÜRMEK

Allah (cc.) Kur'an'da *"Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola"*¹¹¹ buyurmaktadır.

Peki azat edilecek kölenin (*rakabe*) taşınması gereken şartlar nelerdir ve köleyi kimlerin azad etmesi farzdır? Allah (cc.), bir müminin yanlışlıkla öldürülmesi halinde iki şeyi gerekli kılmıştır. Bunlardan biri mümin bir köle azad etmek, diğeri de öldürülen kişinin ailesine bir diyet vermektir. "Mümin" bir köle olması gerektiği ile alakalı İbn Abbas ve Hasan-ı Basri, kölenin oruç tutan ve namaz kılan kimselerden olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafii'ye göre, anne veya babasından biri müslüman olan köle bir çocuğu dahi azat etmek yeterlidir. Ahmed bin Hanbel'den bu konuda iki farklı görüş nakledilmiştir. Rivayet olunan ilkgörüşe göre azat edilecek kölenin annesi ve babasından birinin müslüman olması

¹⁰⁹Hacc 22/28.

¹¹⁰Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 444.

¹¹¹Nisâ 4/92.

kâfidir. Diğer bir görüşe göre ise azat edilecek kölenin mutlaka mükellef olması ve namazını kılması ve orucunu tutması şarttır.¹¹²

İbn Âşûr'un tefsirinde, azat edilecek kölenin yetişkin olması veya namazında niyazında olması gerektiği ile alakalı herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mümin olması yeterlidir.¹¹³ Sâbûnî de tefsirinde azat edilecek kölenin taşınması gerektiği şartları âlimlerin görüşlerine göre sıraladıktan ve delillerini zikrettikten sonra, son olarak İbn Kesîr'in bu konudaki görüşüne yer vererek aslında kendisinin de İbn Kesîr gibi düşündüğünü îmâ etmektedir. İbn Kesîr ve dolayısıyla Sâbûnî'ye göre azat edilecek kölenin müslüman olması halinde onun büyük veya küçük olması arasında hiçbir fark yoktur.¹¹⁴

1.6.2. KASTEN ADAM ÖLDÜRENİN TEVBESİ

Allah (cc.) ayette "*Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*"¹¹⁵ buyurmaktadır.

Âlimlerin bazılarına göre kasten adam öldürenin tevbesi kabul edilmez. İbn Abbâs'ın da benimsediği görüş bu görüştür. Bu konuya ilişkin İmam Buhârî, tâbiinde olan Saîd bin Cübeyr'den şunu rivayet etmiştir: Kûfe'de bulunan ilim adamlarıkasıtlı bir şekilde cana kıyan kimsenin tevbesi hususunda fikir ayrılığına düşerek İbn Abbâs'a müracaat ettiler. O da "Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir." ayetini okuyarak bu ayetin konumuza ilişkin indirilen en son ayet olduğunu, bu ayetten sonra kendisini nesh eden herhangi bir ayetin nazil olmadığını söylemiştir.¹¹⁶

¹¹²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 361.

¹¹³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 158.

¹¹⁴Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 362.

¹¹⁵Nisâ 4/93.

¹¹⁶*Sahîh-i Buhârî*, Kitâbu't-Tefsir 65, Nisâ suresi, Bâb 16 (4590).

Sâlim bin Ebi'l-Cat, et-Taberî'ye dayanarak şöyle rivayette bulunmuştur: İbn Abbasgörmeyeneğini kaybettikten sonra onunla beraber bulunuyorduk. Bu esnada bir kimse onun huzuruna gelerek, “Ey Abdullah İbn Abbâs, kasten birinin canına kıyan kimsenin hükmü konusunda ne dersiniz?” şeklinde kendisine bir soru yöneltti. Buna karşılık İbn Abbâs “Kim bir mümini kasden öldürürse...” ayetini tilavet etmek suretiyle cevapladı. O kişi: “O halde katil tevbe edip inancını tazelese ve salih amel işlese ne dersiniz?” diye sordu. Bu defa İbn Abbâs, “Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben sizin peygamberinizden duydum ki O:Kıyamet günü katil başı sağ veya sol eliyle bağlı olarak öldürdüğü adam tarafından elinden tutulup bütün vücut hücrelerinden kanlar aka aka getirilerek,Allah'a şu kuluna sor, beni neden öldürdü? diye soracaktır” şeklinde beyanda bulunmuştur. Bunun akabinde İbn Abbas o kimseye yönelerek “Sizin peygamberinizden başka bir peygamber ve elinizdeki kitabınızdan başka bir kitap mı geldi?” diyerek karşılık verdi.¹¹⁷

Buna rağmen fıkıh alimlerinin büyük çoğunluğukasıtlı bir şekilde adam öldüren kimsenin tevbesinin makbul olacağı kanaatindedirler. Çünkü küfür, kasden adam öldürmekten daha büyük bir günah olmasına rağmen tevbe edildiği takdirde tevbesi kabul edilir. Şu halde kasten adam öldürmenin tevbesi neden kabul edilmesin. Ayrıca *“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur”*¹¹⁸ buyrulmaktadır. Ayetteki "Bunun dışında kalan günahlar'dan kasıt, Allah'a ortak koşma dışında kalan tüm günahlardır. Bunlardan bir tanesi de kasten adam öldürme suçudur. Dolayısıyla ilgili ayet kasten adam öldüren kimsenin de bağışlanabileceğini açık olarak göstermektedir.¹¹⁹

¹¹⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 363-364.

¹¹⁸Nisâ 4/48.

¹¹⁹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 364.

İbn Âşûr tefsirinde bu konu ile alakalı farkı görüş ve rivayetleri aktardıktan sonra, tevbe ayetinin kapsayıcı ve kuşatıcı bir ayet olduğunu, dolayısıyla küfrün yanı sıra cezayı gerektiren diğer bütün suçları da kapsadığından dolayı, kasten adam öldüren bir kişinin bağışlanabileceğini ifade etmektedir.¹²⁰ Sâbûnî de aynı görüştedir. Tefsirinde Şevkânî'nin "Doğru olan tevbe kapısının bütün günahkarlar için açık olduğudur. Günahlar arasında en şiddetlisi ve en büyüğü olan şirkten bile tevbe edilebiliyorken, ondan daha küçük olan günahlardan neden tevbe edilmesin?" tarzındaki görüşüne yer vererek aslında Şevkânî gibi düşündüğünü ima etmektedir.¹²¹

1.6.3. DİYETLER

Allah (cc.) âyette: "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir.*"¹²² buyurmaktadır. Peki diyetlerde köleye karşılık hür, zimmiye karşılık Müslüman öldürülür mü?

Bu konu hakkında iki temel görüş vardır. Cumhuriyet görüşü, hür olan birinin köleye karşılık, müslüman olan birinin de zimmiye karşılık öldürülemeyeceği yönündedir. İbn Âşûr da tefsirinde bu görüşü benimsemektedir.¹²³ İkinci görüşe göre ise (İmam Ebu Hanife) hür olan birinin köleye karşılık, müslüman olan birinin de zimmiye karşılık öldürülebileceği görüşüdür. Sâbûnî, hür olan birinin köleye karşılık öldürülebileceği hakkında İmam Ebu Hanife'nin görüşünü daha kuvvetli bularak, bu konuda onun görüşünü benimsemektedir. Fakat bir müslümanın inanmayan birine mukabil öldürülemeyeğini savunmaktadır.¹²⁴

Hatâen adam öldüren bir kişinin ödemesi gereken diyet yüz devedir. Ödenecek bu diyet beş kısma ayrılır. 20 adet bir yaşını tamamlamış dişi deve yavrusu, 20 adet bir

¹²⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 166.

¹²¹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 364.

¹²²Bakara 2/178.

¹²³İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 137.

¹²⁴Sabuni, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 129.

yaşını tamamlamış erkek deve yavrusu, 20 adet iki yaşını tamamlamış dişi deve yavrusu, 20 adet üç yaşını tamamlamış dişi deve yavrusu, 20 adet de dört yaşını tamamlamış dişi deve yavrusu verilmelidir.¹²⁵

Kasten adam öldürmenin diyetiyle alakalı iki tefsirde farklı görüşler zikredilmiştir. İbn Âşûr'a göre öldürülen adamın velilerinin razı olması durumunda, ödenecek diyet miktarı yukarıda zikredilen ilk dört kısımdan 25'er tanedir.¹²⁶ Sâbûnî tefsirinde kasten adam öldürmenin diyeti hususunda İmam Malik ve İmam Ebu Hanife'den hiçbir görüşün rivayet edilmediğini söylüyor. İmam Şafii'ye göre kasten adam öldürmenin diyeti şibh-i amd'in diyeti gibidir. Yani 40 adet hamile deve, 30 adet dört yaşını tamamlamış dişi deve, 30 adet üç yaşını tamamlamış dişi devedir.¹²⁷

1.7. SALÂT VE SELÂM GETİRMENİN HÜKMÜ

Allah (cc.) ayette: "*Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin*"¹²⁸ buyurmaktadır.

Alimler Resulullah'a (as) salât ve selâm getirmenin farz mı, yoksa sünnet mi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Allah (cc.) müminlere peygamberine salât ve selâm okumayı emretmiştir. Emir ise farzı gerektirir. Alimler de buna binaen kişinin hayatında bir defa Resulullah'a salât-ü selâm getirmenin farz olduğunu ifade etmişlerdir. Her toplulukta veya isminin her yad edilğinde salât-ü selâm getirmenin ise farz değil, sünnet olduğunu dile getirmişlerdir.¹²⁹

2. MUAMELÂT HÜKÜMLERİ

Bu bölümde İslam hukununun aile ve miras hukuku yanında, borçlar hukuku, iktisadi ve mali hukuk ile devletler hukuku gibi konuları ele alınacaktır. İslam

¹²⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 160.

¹²⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 160.

¹²⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 363.

¹²⁸Ahzâb 33/56.

¹²⁹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 22, s. 99. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 256.

hukukunda muamelat hükümlerinin hedefi insanların temel haklarını koruma altına almaktır. Bu temel insani haklar nefsin, aklın, dinin, neslin ve mülkiyetin korunmasından ibarettir.

2.1. AİLE VE MİRAS HUKUKU

2.1.1. EVLENME

Allah-u Teala evlenmeyi meşru kılarak evliliğe giden yolların kolaylaştırılmasını emir buyurmuştur. Nitekim yalnızca evlilik hayatı sayesinde yeryüzünün imar ve temiz nesillerin yetiştirilmesi sağlanabilir. Cenâb-ı Hak insanların bedeni arzularına ram olmalarına izin vermeyip bunları tatmin etme yolunu belli kurallara bağlamıştır. Bu kabilden olmak üzere evlilik müessesesi sayesinde kadın ve erkeğin insanlık şerefini koruması temin edilmiştir. İslam'ın çok önem verdiği neslin korunması ve artmasının yegane teminatı evliliklerdir. Evliliğin kolaylaştırılması adına Allah-u Teala, evlenmeye mani olacak hallerin kaldırılmasını emretmiştir. Fakirlik evliliğe mani kabul edilmemiş, iffetlerini korumak için evlenmeyi seçen fakirleri zenginleştirmeyi vaat etmiştir.

2.1.1.1. EVLİLİĞE TEŞVİK

Allah (cc.) ayette “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden mükâtebe yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların

zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir”¹³⁰ buyurmaktadır.

Ayetteki "İçinizden bekarları...evlendirin" hitabının muhatabının kim olduğu alimler tarafından tartışılmıştır. Bazı alimlere göre ayetin muhatabı tüm müslümanlardır. Buna göre ayetin anlamı, "Ey mü'minler, bekar hür erkek ve kadınları evlendirin" şeklinde olmaktadır. Diğer bir kısım alimler ise ilgili ayetin muhatabı olarak yalnızca veliler ve efendileri belirlemektedirler. Diğer bir kısım ulemaya göre ise ayet nikahlı olmayan kimselere hitab etmektedir. İbn Âşûr'a göre ayetin muhatabı bütün ümmettir. "Evlendirin" buyruğundan kast edilen, mahza nikah akdini gerçekleştirmek olmayıp, aynı zamanda akdimümkün kılacak ortamı hazırlamaktır. Dolayısıyla evlenenlere yardım etmek ve evliliği kolaylaştırmaktır.¹³¹ Sâbûnî de bu görüşler arasında en isabetli görüşün ilk görüş olduğu kanaatinde dir. Buna göre müslümanların yapması gereken, gençlerin evliliğe giden yolunu mümkün mertebe kolaylaştırmaktır ve bu yolda engel olabilecek hususları ortadan kaldırmaktır. Çünkü yalnız evlilik müessesesi sayesinde insanlar haramdan korunabilir.¹³²

Evlenmenin farzı ve müstehablığı konusunda fakihler fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Zahirîlere göre evlenmek farzdır dolayısıyla evlenmeyen kişi günahkardır. Şafiîler ise evlenmenin mübah olduğu kanaatinde dirler. Dolayısıyla evlenmeyen kimse günahkar değildir. Cumhuriyetle evlenmenin farz değil müstehab olduğunu ifade etmişlerdir.¹³³

İbn Âşûr, evlenmenin müstehab olduğu görüşündedir.¹³⁴ Sâbûnî'ye göre, evlilik için verilecek hüküm, insanın bireysel şartlarına bağlı olarak değişiklik arz edebilir. Örneğin, zina günahına bulaşmaktan ciddi manada endişe eden kimse için evlenmek farz iken, böyle bir korkudan emin olan ve sabredebilen kişi için müstehaptır. Nitekim

¹³⁰Nur 24/32-33.

¹³¹İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 218.

¹³²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 130-131.

¹³³Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 131.

¹³⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 217.

hadiste, “Nikah benim sünnetimdir, kim benim sünnetimi işlemezse benden değildir” buyrulmuştur.¹³⁵

Efendinin kölesi ile mukatebe yapmasının farz olup olmadığı hususu fakihler tarafından tartışılmıştır. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğu kölenin mukatebe isteğine karşılık efendinin böyle bir anlaşma yapması farz olmayıp, sünnettir. Sâbûnî de bu görüştedir.¹³⁶ İbn Âşûr, tefsirinde mukatebe yapmanın cumhur tarafından mendub olarak görüldüğünü ifade eder. Fakat kendisi Hz. Ömer, İbn Abbas, Dahhak, Atâ, İkrime ve Zahirîlerin görüşünü benimsediğini, dolayısıyla mukatebe yapmanın farz olduğu görüşünü benimsediğini nakleder.¹³⁷

2.1.1.2. "NİKAHLAYIN" TABİRİ

Allah (cc.) ayette: *"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere **nikahlayın**. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."*¹³⁸ buyurmaktadır.

Ayette geçen "nikahlayın" ifadesi evlilik akdinin farziyetve mübahlık arasında hangisini ifade ettiği alimler tarafından tartışılmıştır. Cumhuru ulemaya göre ayetteki "nikahlayın" emri, evlilik akdinin farz olmayıp mübah olduğunu gösterir.¹³⁹ Tıpkı A'râf suresi 31. ayetindeki "Yiyin, için, israf etmeyin" tabirindeki "Yiyin, için" emrinde olduğu gibi. Çünkü yemek veya içmek, farz değil mübah olan bir eylemdir.

¹³⁵Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 132.

¹³⁶Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 135.

¹³⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 220.

¹³⁸Nisâ 4/3.

¹³⁹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 306.

Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî ayetteki "nikahlayın" tabirinin farzdan ziyade tavsiye niteliğinde olduğunu ifade ediyorlar.¹⁴⁰ Nitekim Fahreddin Râzî de, konuyu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır.*”¹⁴¹ ayetinde Cenâb-ı Hak, evliliğe muktedir olmayan kimselerin evlenmemelerinin daha hayırlı olduğunu dile getirmektedir. “Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır” ifadesi, nikahınfarziyetine değil, bilakis imkanı olmayanların evlenmemelerinin daha doğru olduğuna işaret etmektedir.¹⁴²

2.1.1.3. İDDET BEKLEYEN KADINA EVLENME MAKSADIYLA TALEPTE BULUNMAK

Allah-u Teâlâ, âyet-i kerîmede “*İddet beklemekte olan kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah’a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halîmdir.*”¹⁴³ buyurmaktadır.

İddet beklemekte olan kadına evlenme talebi üç yolla iletilebilir. 1) Açıktan açığa veya üstü kapalı isteme: Böyle bir evlenme talebiyle karşılaşan kadının ne iddette bulunması ne de başka hiçbir erkeğin nikahında bulunması söz konusu değildir. Bu gibi bir bayanla evlilik yapmak veya evlenmek için talepte bulunmakta herhangi bir beis yoktur. Fakat bakire veya dul bir bayana, bir kişinin evlenme isteğinde bulunması

¹⁴⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. IV, s. 224. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 306.

¹⁴¹Nîsâ 3/25.

¹⁴²Râzî, Fahreddin, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 2012, c. V, s.288.

¹⁴³Bakara 2/235.

durumunda, herhangi bir cevap alıncaya değin başka bir erkeğin bu süre zarfında evlenme talebinde bulunması caiz değildir.¹⁴⁴ 2) Doğrudan doğruya ve çıtlatma: Bu şekildeki bir evlilik teklifinin evli bir bayana yapılması caiz değildir. Bu nevi bir teklif, bayanın evlilik hayatını yıkma ihtimalini bulundurduğundan, haramdır. Ric'î talak ile kocasından ayrılan bir bayana bırakın doğrudan bir evlenme teklifinde bulunmayı, bu niyetini ima yoluyla bildirmesi dahi caiz değildir. Zira her ne kadar bayan kocasından ric'î bir talakla ayrılmışsa da, kocası iddet süresi içerisinde ric'at ederek eşine dönebilir. Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî tefsirlerinde böyle bir teklifin caiz olmadığını beyan etmişlerdir.¹⁴⁵ 3) Çıtlatma ve ima yoluyla: Böyle bir talep, kocası vefat eden veya üç talakla boşanan kadınların iddet süreleri içerisinde yapılır. Zira Allah (cc.) *“Vefat iddeti beklemekte olan kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur.”* buyurmaktadır.¹⁴⁶

Ulemanın tamamı iddet beklemekte olan kadının nikahlanmasının fasit olacağına hükmetmişlerdir. Öyle ki iddet müddetinde kıyılan bir nikah neticesinde cinsî münasebetin vukûa gelmesi halinde dahi nikah fesh edilerek geçersiz kılınır. İmam Malik ve İmam Ahmed bin Hanbel bu durumla karşılaşan bayan ve erkeğin ebediyyen tekrar evlenmelerinin haram olduğu kanaatindedirler. Zira Hz. Ömer'in (r.a.), bu duruma ilişkin fetvası bulunmaktadır.

İmam Ebu Hanife ve İmam Şafii de iddet bekleyen kadına yapılan nikah akdinin fâsit olduğuna hükmetmişlerdir. Fakat bu akdi gerçekleştirenler birbirlerine ebediyyen haram olmazlar. Olabilmeleri için bunun Kur'an, sünnet veya icmada açıkça ifade edilmesi gerekirdi. Dolayısıyla bayanın iddet süresi dolduğunda evlenmelerinde bir sakınca yoktur. Bununla birlikte Hz. Ömer'in (r.a.) iddet süresi zarfından nikahlanan bayan

¹⁴⁴Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 270.

¹⁴⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 452. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 270-271.

¹⁴⁶Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 271.

ve erkeğin birbirlerine sonsuza değin haram olduklarına dair görüşünden daha sonra döndüğü tespit edilmiştir.¹⁴⁷

Gerek İbn Âşûr, gerekse Sâbûnî tefsirlerinde, iddet süresi zarfında nikahlananbayan ve erkeğin birbirlerine sonsuza değin haram olmadıkları görüşünü tercih etmişlerdir.¹⁴⁸

2.1.1.4. "MÜLASEMET" KELİMESİ

Allah ayetin devamında “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”¹⁴⁹ buyurmaktadır.

Sahabe ve tabiin ayette geçen ve “mülâsemet” olarak zikredebileceğimiz kavramdan maksadın ne olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hz Ali, İbn Abbas ve Hasan-ı Basrî, buradaki dokunmaktan muradincinsî ilişki olduğu görüşündedirler. Hanefiler ve Malikiler de bu görüştedirler.¹⁵⁰

Buna karşılık Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Ömer ve Şa'bî iseayetteki dokunmayı, kadının ve erkeğin ellerinin birbirine temas etmesi şeklinde algılamaktadırlar. İmam Şafii de bu görüşü benimsemektedir.¹⁵¹

İbn Âşûr'a göre ayetteki mülâsemetten maksat cinsî münasebettir.¹⁵² Sâbûnî'ye göre de bu ortaya konulan iki yaklaşımdan daha isabetli olanı, mülâsemeti "cinsel ilişki" olarak algılayan düşüncedir.Allah Resulü'nden naklolunan sahih hadisler de bu görüşü desteklemektedir. Nitekim Resûlullah'ın (a.s.) abdest aldıktan sonra bazı kadınlara eli

¹⁴⁷Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 271.

¹⁴⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 455. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 271.

¹⁴⁹Nîsâ 4/43.

¹⁵⁰Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 351.

¹⁵¹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 351.

¹⁵²İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 67.

dokunduğu halde yeniden abdest almaksızın namaz kıldığı varid olmuştur. Hz. Aişe'den aktarılan bir rivayet şöyle der: “Resulullah abdest aldıktan sonra kadınlarına eline dokundurur, yeniden abdest almadan da namaz kılardı.” Bu rivayetten anlaşılan bayanlara dokunmanın abdesti ortadan kaldırmadığıdır. Nitekim Resûlullah eşlerine eliyle dokunduktan sonra dahi yeniden abdest almaksızın namaza durduğu rivayet olunmaktadır.¹⁵³

2.1.1.5. PEYGAMBER EŞLERİYLE EVLENME

Allah (cc.) Kur'an'da: "*Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır*"¹⁵⁴ buyurmaktadır.

Âlimler yukarıda zikredilen ayetle, “*Allah'ın Resûlü'ne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahdır.*”¹⁵⁵ ayetine istinad ederek Allah Resülü'nin zevceleriyle nikahlanmanın ebediyen haram olduğuna kail olmuşlardır. Bu hükmün hangi eşlerini kapsadığı konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bu meyanda Hz. Peygamber'in hayattayken boşayıp boşamadığı, münasebette bulunup bulunmadığı gibi hususları nazar-ı dikkate alarak farklı görüşler serdetmişlerdir.

İmam Şafii'ye göre Resûlullah'ın bütün zevceleri (ister hayatta iken boşamış olsun, ister olmasın, ister münasebette bulunmuş olsun, ister olmasın) için bu haramlık hükmü sabittir. İmam Cüveynî ve İmam Malik, kendileriyle evlenme yasağının bulunduğu zevcelerin yalnızca Allah Resülü'nün münasebette bulunduğu hanımlar

¹⁵³Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 351.

¹⁵⁴Ahzâb 33/6.

¹⁵⁵Ahzâb 33/53.

olduğu kanaatindedirler. Zira Hz. Ömer Resulullah'ın (as.) boşadığı Mustaize isimlibayanla evlenen Eş'as bin Kayıs'ı recm etmeye niyetlendi. Ancak bu bayanın daha önce Hz. Peygamber ile cinsî münasebette bulunmadığı haberi kendisine iletilince söz konusu zatı recmetmeyerek serbest bırakmıştır. Başka bir nakle göre ilgili kadın odasına perde asılmamasını ve kendisine Müslümanların annesi denilmemesini gerekçe göstererek bu zatın recm edilmesine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Hazreti Ömer de Eş'as bin Kayıs'ı recm etmekten vazgeçmiştir. Hem İbn Âşûr'a, hem de Sâbûnî'ye göre Resûlullah'tan (as.) sonra ümmetine haram olan zevcelerden maksat, Resulullah'ın (as.) sadece cinsel ilişkide bulunduğu zevcelerdir.¹⁵⁶

2.1.1.6. HALVET VAKTİNDE ODAYA GİRMEK İÇİN İZİN İSTEME

Allah (cc.) ayette: "*Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"¹⁵⁷ buyurmaktadır.

Ayetteki "sağ ellerinizin malik olduğu" ifadesinden maksadın ne olduğu alimler tarafından tartışılmıştır. Alimlerin çoğunluğunun kanaatine göre izin alınmasının gerekliliği – ister büyük ister küçük, ister erkek ister kadın olsun – köleleri kapsadığı gibi cariyeleri de kapsamaktadır. İbn Âşûr ve Sâbûnî de bu görüştedirler.¹⁵⁸ Halvet vakitlerinde odalara küçük hizmetçi ve çocukların girmeleri doğru olmadığı gibi, kadın

¹⁵⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 21, s. 269. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 196.

¹⁵⁷Nur 24/58.

¹⁵⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 293. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 148.

hizmetçilerin müsaadesiz girmeleri de uygun değildir. Çünkü ayette belirtilen zaman dilimleri ekseriyetle insanların üzerinde kıyafetlerinin bulunmadığı zaman dilimleridir.

Ayetteki izin almanın farz mı yoksa müstehab mı olduğu da alimler tarafından tartışılmıştır. Cumhur ayetteki izin istemenin farz değil, müstehab olduğu görüşündedir. Sâbûnî de bu görüştedir.¹⁵⁹Zira bu ayetle insanlar için güzel ahlak ve edep ilkesi ortaya konulmaktadır. İbn Âşûr ise izin istemenin vacip olduğunu söylemektedir.¹⁶⁰

2.1.1.7. MÜSLÜMAN VE MÜŞRİK EVLİLİĞİ

Cenab-ı Hakk Kur'an'da: "*Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"¹⁶¹ buyurmaktadır.

Resûlullah'ın kafirler ile gerçekleştirdiği Hudeybiye antlaşması, düzeni tesis edecek pek çok maddeyi içinde barındırmakta idi. Bu maddelerden bir tanesi, Mekke'den Medine'ye kaçan bir kimsenin iadesini, buna mukabil Medine'den Mekke'ye kaçan kişinin iade edilmemesini öngörmekteydi. Bu anlaşmadan sonra Ümmü Gülsüm binti Uhbe adında bir bayan Mekke'den Medine'ye geldi. Bunun üzerinde kocası Allah

¹⁵⁹Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 149.

¹⁶⁰İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 292.

¹⁶¹Mümtehine 60/10.

Resulü'nden iade edilmesini talep etti. İadesi talep edilen kadın Hz. Peygamber'e hitaben "Ya Resulallah! Ben kadını. Kadınların ne kadar zayıf olduklarını bilirsin. Eğer beni kâfirlere iade edersen bana işkence ederler. Ben de dayanamam." dedi. Bu söz üzerine Rasûlullah antlaşmadaki, "Muhammed'e gelenler iade edilir" şartının sadece erkeklere şamil olduğunu ifade etti. Bu olay üzerine ilgili ayet nazil oldu.¹⁶²

Ulema bu antlaşmanın kadınları da içine alıp almadığı konusunda farklı görüşler benimsemişlerdir. Hudeybiye Anlaşması maddelerinde veya umumi ifadesinde kadınların olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir takım alimler, ilgili anlatışmada kadınlar hususunda açık maddelerin bulunduğunu öne sürdüler. Fakat Allah (cc.), Medine'ye hicret eden kadınların iadesi hakkındaki cümleyi kaldırmıştır. Bir diğer bilginler ise söz konusu anlaşmadakadınlara dair herhangi bir maddenin olmadığını ifade ettiler. Söz konusu maddeler doğrudan erkeklerle alakalıdır.

İbn Âşûr, tefsirinde konuyla alakalı farklı görüşleri dile getirmiş, fakat görebildiğimiz kadarı ile kendisi bir kanaat belirtmemiştir. Sâbûnî ise tefsirinde alimlerin görüşlerine yer verdikten sonra, Fahreddin er-Râzî'nin görüşünü benimsediğini dile getiriyor. Şöyle ki, Râzî'ye göre anlaşma metninde kadınlar hususunda ilgili bir madde vardı. Bu maddeye göre müşrik bir kadın Medine'ye hicret ederse geri verilecekti. Ama Mekke'den evli bir mümin kadın Medine'ye hicret ederse aldığı mehrin geri ödenmesi kaydıyla Medine'de kalacaktı. Aynı şekilde Medine'den kaçan müslüman bir kadın geri verilecekken, dinden dönen ve Mekke'ye dönen bir kadın mehri iade edilmesi koşuluyla geri verilmeyecekti. Sâbûnî'ye göre bu yorum kabul edilirse, ayet anlaşmaya uygun düşmektedir. Farklı görüşlerin araştırılması elzemdir. Çünkü hepsi İslam'ın ruhuna aykırıdır. İslam'da söze sadakat şarttır.

¹⁶²Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 391.

Taraflarından birisinin anlaşmayı tek taraflı feshetmesi veya sınırlandırması uygun değildir.¹⁶³

"Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın" buyruğu, bir putperest kadınla evliliğin caiz olmadığını gösterir. "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"¹⁶⁴ ayeti de bu minvalde müşrik bir kadınla evliliği yasaklar. Fakihler, bu buyrukların Ehl-i Kitap kadınları için değil müşrik kadınlar için geçerli olduğu görüşündedirler. Çünkü semavi kitaplardan birine inanan kadınlarla evlenmek caizdir. Zira Allah (cc.): "Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir"¹⁶⁵ buyurmuştur.

2.1.1.8. MUT'A NİKAHI

Mut'a, hür bir kadının belli bir mihir karşılığında belirli bir süreye kadar erkeğin şehvani isteklerini gerçekleştirmek için nikahlanmasıdır diyebiliriz.

Cahiliye devrinde ve İslam'ın başlarında, bir kadınla belli bir müddet evlenilirdi. İhtiyaçlar giderildikten sonra da terk edilirdi. Daha sonra dinimiz bu nevi geçici evlilikleri haram kılmıştır. Çünkü evliliğin şartlarından biri, hayat boyunca bir arada yaşamak kastıyla yapılmasıdır. Muayyen bir zamana kadar (önceden belirlenmiş) yapılan nikah akitleri batıldır.

Bütün fakih ve âlimler mut'a nikahının haram olduğunda görüş birliğine varmışlardır. İbn Âşûr ve Sâbûnî de haram oluşu noktasında hemfikirdirler.¹⁶⁶ Her ne kadar İslam'ın ilk dönemlerinde meşru kabul edilmiş ise de daha sonra bu hüküm Meâric suresi 30. ayetiyle nesh edilmiş olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.

¹⁶³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 391.

¹⁶⁴ Bakara 2/221.

¹⁶⁵ Maide 5/5.

¹⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 14-15. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 330.

İbn Abbas'tan (r.a.) mut'a nikahının mübah olduğuna dair bir rivayet olsa da onun bu görüşü zamanla terk ettiği belirlenmiştir. Abdullah b. Abbas'ın "Mut'a nikahı İslam'ın başlangıcında mevcuttu. Bir erkek yabancı bir beldeye gidince orada bir kadınla evlenirdi. Kadın onun eşyalarını korur, temizlik ve yemek gibi ev işlerini yapardı. Ne zaman ki Mu'minûn Sûresi 6. ayeti nazil oldu, bu durum haram kılındı." dediği rivayet olunmuştur.¹⁶⁷

Ehl-i Sünnet fakihleri bu nikah türünün haramlığını delillerle ispat etmişlerdir. Bu delilleri özet olarak şöyle verebiliriz:

Cima bir erkek için ancak karısı ve cariyesi ile caizdir. Çünkü Allah, "Onlar ki ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar."¹⁶⁸ buyurmaktadır.

Mut'a nikahının haram olduğunu gösteren birçok hadis vardır. Bu rivayetlerin birinde Resûlullah (a.s.) "Ey insanlar, sizlere kadınlarla geçici evliliğe izin vermiştim, ama Allah kıyamet gününe kadar bu eylemi yasakladı" buyurmaktadır.¹⁶⁹

Hiz. Ömer, hilafeti esnasında hutbede mut'a nikahının haram olduğunu beyan etmiş, orada bulunan sahabiler de sükut etmişlerdi. Bu sükut da bir icmadır.

Mut'a nikahında amaç nefsanî arzuların tatminidir. Evlilikten murat olunan ise nesil yetiştirmektir. Böyle bir şey ise mut'a nikahında mevcut değildir ve bu sebeple de zinaya benzemektedir. Gerek mut'a nikahında gerekse zinada beşerî arzuların tatmin edilmesinden başka bir şey yoktur.

Allah süreli değil, daimi yani süresiz bir evliliği murad etmektedir. Mut'a nikahı ise süreli bir evliliktir. Halbuki İslam, genel manada geçici bir evliliğe cevaz vermemektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 2005, c. V, s.11. Ayrıca bkz. Müslim, *Nikâh*

¹⁶⁸ Mu'minûn 23/5-6.

¹⁶⁹ *Sahîh-i Müslim*, Kitâbu'n-nikâh 21 (3422).

¹⁷⁰ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 330-331.

2.1.2. BOŞAMA/BOŞANMA (TALAK)

2.1.2.1. ARABULUCU İKİ HAKEM TAYİN EDİLMESİ

Allah (cc.) âyette: “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”¹⁷¹ buyurmaktadır.

Âlimler, hakemlerin geçinme problemi yaşayan karı-kocalardan izin almaksızın kendilerini boşama ve birleştirmelerinin mümkün olup olmayacağına farklı görüş bildirmişlerdir.

İmam- Azam ve İmam Ahmed bin Hanbel, hakemlerin ancak eşlerin müsaadesi ile onları ayırabileceğini söylemişlerdir. Onlardan biri kadının, diğeri de erkeğin vekili olduklarına göre vekâlette vekâlet verenin izni şarttır. Dolayısıyla hakemlerin boşama ve birleştirme işlemi için izin gereklidir. Bu aynı zamanda Hasan-ı Basrî, Katâde ve Zeyd bin Eslem'den rivayet olunmuştur.¹⁷²

İmam Malik'e göre ise İmam-ı Azam'dan farklı olarak hakemler, maslahat gereği izin almadan onları birleştirebilir veya boşayabilir. Çünkü hakemler, imam tarafından onları birleştirme veya ayırma noktasında yetkili kılınmıştır. İmam karar verme noktasında izne ihtiyaç duymadığına göre onun atadığı ve yetkilendirdiği hakemler için de izin şart değildir. Böyle bir yaklaşım Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib ve Abdullah bin Abbas'tan (r.anhum) rivayet edilmiştir.¹⁷³

İbn Âşûr tefsirinde sahabe, tabiin ve mezhep imamlarının görüşüne yer verdikten sonra İmam Malik'in de aralarında bulunduğu görüşün daha kuvvetli

¹⁷¹ Nîsâ 4/35.

¹⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 46-47.

¹⁷³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 341.

olduğunu söylemektedir. Yani İbn Âşûr'a göre, hakemler maslahat gereği karı-kocayı kendilerinden izin ve müsaade almaksızın birbirinden ayırabilirler.¹⁷⁴

Sâbûnî ise tefsirinde mezhep imamlarının görüş ve delillerine yer verdikten sonra, İmam Taberî, İmam-ı Azam ve İmam Ahmed bin Hanbel'in de tercihi olan birinci görüşü tercih ettiğini ifade etmektedir. Yani hakemler için izin şarttır.¹⁷⁵

2.1.2.2. ÜÇ TALAK MESELESİ

"Talak iki defadır..."¹⁷⁶ ayeti, boşanmanın ayrı ayrı talaklarla yapılmasının daha hayırlı olacağını gösterir. Alimler üç talak ifade eden bir cümlenin üç talak mı yoksa bir talak mı oluşturacağına ihtilafa düşmüşlerdir. Üç talak ifade eden bir cümle ile ayetten anladıklarına binaen, üç talakla ayrılmanın haram, bir kısmı da mekruh olduğunu söyler.

Sahabilerin çoğu, tabiin ve Ehl-i Sünnet müçtehitleri, üç talak kasteden bir cümlenin üç talak da meydana getireceğini söylemişlerdir. Ancak bazı alimlerin görüşüne göre üç talak ifade eden bir cümle ile boşanmak haramdır. Bazılarına göre ise mekruhtur. Zahirî mezhebine göre üç talak içeren bir cümle yalnızca bir talak gerçekleştirir. Bu görüşü İbn Teymiyye, Tâvus ve İmamiyye de benimser.

Bazı Zahirî mezhebi alimlerine göre, üç talak ifade eden bir cümle ile bir talak meydana gelir. Bu da Tâvûs, İbn Teymiyye ve İmamiyye mezhebinin görüşüdür.

İbn Âşûr tefsirinde konuyu altı açıdan delillendirerek üç talak ifade eden bir cümlenin tek talak yerine geçeceğini savunmaktadır ve "Talak iki defadır" ayeti ile onu ikiye ayırmıştır. Koca zevcesinden bir talakla ayrılacak, ardından ikinci bir talakla da boşanabilir. Bu şekilde ikiye ayrılan bir şey sadece bir cümle ile yapılamaz.¹⁷⁷

¹⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 46.

¹⁷⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 341.

¹⁷⁶ Bakara 2/229.

¹⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 417-420.

Sâbûnî ise, üç talaktan meydana gelen bir cümle ile kişinin ailesinden ayrılacağına sahabenin icmâ'ı olduğunu savunmaktadır. Sahabenin icmâ'ı delil olarak yeterlidir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'le (s.a.v.) birlikte bulduklarından Kur'ân ve hadis hükümlerine en iyi şekilde hakimdiler. Üç talaktan meydana gelen bir cümle ile hanımından ayrılan bir kimsenin durumuna şahit olan Hz. Ömer (r.a.), "Üç talak meydana geldiği için aileniz sizden ayrılmış olur" buyurmuştur. Her sahabinin bu görüş ve fetvayı kabul etmeleri, Sâbûnî'ye göre bu meselede icmâ olduğuna delalet eder.¹⁷⁸

2.1.2.3. LİAN

Allah (cc.) ayette *"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da eğer yalancılardan ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir."*¹⁷⁹ buyurmaktadır.

Lian'ın yemin mi, yoksa şahadet mi olduğu hususunda fakihler iki farklı yaklaşım sergilemiştir. İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre lian bir tür şahitliktir ve şahitlik için ne geçerli ise onun için de o geçerlidir. İmam Malik, Hanbel ve Şafii'ye göre lian şahadet değil, yemindir. İbn Âşûr bu görüştedir.¹⁸⁰ Sâbûnî ise iki ayrı görüş ve delillerine tefsirinde yer veriş, fakat bir tercihde bulunmamıştır.¹⁸¹

2.1.3. KADINLARLA İLGİLİ MESELELER

2.1.3.1 GEBELİK

Allah (cc.) ayette: *"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki*

¹⁷⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 241.

¹⁷⁹ Nur 24/6-7.

¹⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 164.

¹⁸¹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 62-63.

yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır.”¹⁸² buyurmaktadır.

Gebeliğin şer’î süresi ile alakalı alimler, "Onun bu taşınması ile sütten kesilmesi (müddeti) otuz aydır"¹⁸³ ile "Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur" ayetlerini referans alarak gebelik süresinin en az 6 ay olduğunda ortak karara varmıştır. Zira bu iki ayetin farkı gebeliğin en az altı ay olabileceğini bildirmesidir. İbn Âşûr'a göre de gebeliğin en asgari müddeti altı aydır.¹⁸⁴ Sâbûnî de aynı şekilde gebelik müddetinin en az altı ay olduğunu söylemektedir.¹⁸⁵

2.1.3.2. KADINLARIN DÖVÜLMESİ

Allah, âyet-i kerîmede: “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da gaybı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür”¹⁸⁶ buyurmaktadır.

Başkaldıran kadına verilecek cezalar âyetteki tertibe göre mi uygulanmalıdır yoksa cezalardan bir veya birkaçını isteğe göre uygulamak caiz midir?

Fakihler, kadınların terbiyesi için verilecek cezaların âyetteki düzen ve sıralamaya göre uygulanıp uygulanmayacağı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısım fakihlere göre ise, mevzubahis olan cezalar, sıralamaya göre uygulanmalıdır. Örneğin,

¹⁸² Lokman 31/14.

¹⁸³ Ahkâf 46/15.

¹⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXI, s. 160.

¹⁸⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 172.

¹⁸⁶ Nîsâ 4/34.

itaatsizlik belirtileri olan bir kadına öncelikle nasihatte bulunulmalıdır. Eğer itaatsizliğe devam ederse yatağı terk edilmelidir. Yatağı terk edildiği halde ıslah olmayan kadın hafifçe dövülmelidir. İtaatsizliğin başlangıcında kadını dövmek caiz değildir. Bu yaklaşımın sahibi İmam Ahmed bin Hanbel'dir.¹⁸⁷

İmam Şafii, itaatsizlik gösteren bir kadının en baştan dövülebileceğini söyler. Çünkü âyetteki "atıf vav'ı" sıralama için değil, cem içindir. Yani cezaların topyekün ya da sadece birinin uygulanabileceğini gösterir. Dolayısıyla itaatsizlik gösteren bir kadına karşı erkek, dilediği taktirde bu üç cezadan birini, ya da tümünü uygulayabilir. Âyette var olan sıralamanın farz olduğunu bildirenlere göre ayet, cezanın uygulanmasında bir sıra vazeder. Çünkü cezanın sıralanması en yumuşağı olan nasihatten, yatağın terki ordan da dövmenin uygulanması şeklinde gerçekleşir.¹⁸⁸

Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî tefsirlerinde bu tertibe uyulması gerektiğini söylemektedirler.¹⁸⁹

3.1.3.3. KADINLARIN ÖRTÜNMESİ (TESETTÜR)

Allah (cc.) ayette "*Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden,*

¹⁸⁷ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 339.

¹⁸⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 339.

¹⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 42. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 339.

*yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"*¹⁹⁰ buyurmaktadır.

Ayette geçen "ırzlarını korusunlar" mahrem bölgesinin kapatılmasını emreder. Fakihler avret yerlerinin sınırları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Biz bu görüşleri kısaca özetlemeye çalışacağız.

Erkeğin-erkeğe avreti:

İmam Malik dışındaki bütün fakihlere göre erkekler arasındaki mahrem bölgesi göbük ve diz kapak arasındır. Öyleyse bir erkeğin diğerk bir erkeğin diz kapağı ile göbeğı arasındaki bölüme bakması haramdır. Bu avret mahallinin dışındaki yerlere bakılması haram değildir. İmam Malik'e göre erkeğin uyluğı avret değildir. Bu konuyla alakalı İbn Âşûr'un tefsirinde bir açıklama bulamadım. Sâbûnî de cumhur ulemayla aynı görüşü paylaşır. Erkeğin erkeğe karşı avret bölgesinin göbük-diz kapak arası olduğunu belirtir.¹⁹¹

Erkeğin-kadına karşı avret mahalli:

Erkeğin erkeğe karşı avret bölgesi ne ise, erkeğin mahremi olsun olmasın herhangi bir kadına karşı da aynıdır.

Kadınlar arasında avret bölgesi:

Erkekler arasında belirlenmiş ölçü kadınlar arasında da aynıdır. Bu müslüman kadınların birbirlerine olan avretidir. Zimmî ve kâfir kadınlara gelince onlar için özel bir hüküm olduğu söylenmektedir. Bazı alimlere göre "kendi kadınları" tabirinden kastedilen "müslüman kadınlar"dır. Belirlenmiş bu ölçü -göbük ve diz kapak arası- sadece müslüman kadınlar arasında geçerlidir. Müslüman bir kadının, kafir bir kadın karşısında vücudunun herhangi bir yerini açması helal değildir. İbn Âşûr da bu

¹⁹⁰ Nur 24/30-31.

¹⁹¹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 108.

görüştür.¹⁹² Sâbûnî'ye göre "kendi kadınları"ndan kastedilen kimseler müslüman kadınların tanış olduğu, konuştuğu ve birlikte iş yaptığı kadınlardır. Buradaki temel ölçü bu kadınların müslüman olup olmaması değil, bir kadının diğer bir kadınla tanışıklığı, samimiyeti veya aradaki etkileşimidir. "Kendi kadınları" dışında kastedilen kimseler ise tanınmayan ve ahlaki karakteri bilinmeyen kimselerdir. Bir müslüman kadının iffetli ve iyi huylu bir hristiyan kadın karşısında avret mahalli göbek-diz kapağı arasındaki kısımken edep ve utanma gibi ahlaki ilkelere sahip olmayan güvenilmeyen kadınlara karşı ise (müslüman olsa dahi) aynı durum söz konusu değildir. Bu tür kadınlar en az erkekler kadar tehlike arz eder. Dolayısıyla bir müslüman kadının bu tür kadınlar karşısında ziynetlerini muhafaza etmesi lazımdır.¹⁹³

Kadının-erkeğe avreti:

İmam-ı Azam'a ve İmam Mâlik'e göre kadının avret bölgesi elleri ve yüzü dışında tüm vücududur. İbn Âşûr da aynı görüşü paylaşır.¹⁹⁴ Şafii ve Hanbeli alimlere göre ise kadının erkeğe karşı avreti bütün vücududur. Sâbûnî de bu şekilde düşünmektedir. Sâbûnî'ye göre biri yaratılıştan olan ziynet, diğeri ise kazanılan olmak üzere iki kısım ziynet vardır. Yüz yaratılıştan olan bir ziynettir. Hatta yaratılışla bahşedilen ziynetlerin aslı ve en güzeldir. Dolayısıyla en güzel ziynet olan yüzün gösterilmesi caiz değildir. Bununla birlikte birçok hadiste yüz ve ellere bakmanın yasaklanması, kadınların bütün vücutlarını örtmeleri gerektiğini göstermektedir.¹⁹⁵

Allah-u Teala bu ayette kadının amca ve dayısına karşı bir hüküm buyurmuştur. İbn Âşûr ve Sâbûnî, amca ve dayıyı mahremiyet bakımından yakınlık derecesi olan erkeklerin kategorisine koymuştur.¹⁹⁶ Amca ve dayılar için baba için var olan hüküm geçerlidir. Kur'an'ın bazı ayetlerinde amcaya baba denildiği görülebilir. Ayette Hz

¹⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 210.

¹⁹³ Sâbûnî, *a.g.e.*, c. II, s. 115.

¹⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 207.

¹⁹⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 109-112.

¹⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 213.

Yakup'un oğullarına yönelttiği bir suale karşı oğullarının: "Senin ilâhına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz".¹⁹⁷ şeklinde cevap verdiğini bildirmektedir. Oysaki Hz. İsmail (as.), Hz. Yakup'un (as.) amcasıdır ama amca, baba hükmünde olduğu için mevzu bahis ayette baba olarak geçmiştir.¹⁹⁸

2.1.4. SÜT EMME

Cenâb-ı Hak Kur'an'da "*Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.*"¹⁹⁹buyurmaktadır.

Cumhur fukahâya (İmam Malik, İmam-ı Şafii, İmam Ahmed bin Hanbel) göre, haram olmayı gerektiren süt emme süresi iki yıldır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), "Neseb ile haram olan süt ile de haramdır" buyurmuştur. Ayrıca âyet-i kerîmede "anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler" buyrulmuştur. Bu ayete dayanarak fakihler süt emzirme müddetinin tam iki yıl olması gerektiğine hükmetmişlerdir. Vardıkları bu hükmü ayrıca Resûlullah'ın (s.a.v.) "Süt hükmü, ancak çocuk iki yaşını dolduruncaya kadarki zamanda tespit edilir" hadîs-i şerifi teyid eder. İki yaşını bitirinceye değin sütünü emdiği bir kadının çocukları, kız kardeşleri, annesi veya kocasının kız kardeşleri,

¹⁹⁷ Bakara 2/133.

¹⁹⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 114.

¹⁹⁹ Bakara 2/233.

erkek kardeşleri haramdır. Çünkü kadının büyük ve küçük çocukları ile yakın akrabaları, çocuğun süt kardeşleri, süt teyzeleri, süt halaları ve süt babaanneleri olurlar.

İmam-ı Azam'a göre ise, haram olmayı gerektiren süt emme süresi 2 yıl 6 aydır. Zira Allah (cc.) Ahkâf suresi 15. ayetinde "...Onun bu taşıması ile süttten kesilemsi (süresi) otuz aydır" buyurmuştur.

İbn Âşûr'un tefsirinde doğrudan bu konu ile alakalı bir izahat bulamadım. Sâbûnî ise, tefsirinde Kurtubî'nin bu husustaki görüşüne yer vererek alsında kendisinin de Kurtubî gibi düşündüğünü üstü kapalı da olsa ifade etmektedir. Kurtubî bu hususta şunları ifade eder: "Sahih olan cumhurun görüşüdür. Zira Cenâb-ı Allah (cc.) tastamam iki sene buyurmuştur. İki seneden fazla süt emmenin hiçbir hükmü olmadığına ayet işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de"Süt hükmü, ancak çocuk iki yaşını dolduruncaya kadarki sürede tespit edilir" şeklinde buyurmuştur.²⁰⁰

2.2. İKTİSÂDÎ VE MÂLÎ HUKUK

2.2.1. GANİMETLERİN HÜKMÜ VE TAKSİM EDİLMESİ

Allah (cc.) ayet-i kerimede: "*(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: "Ganimetler, Allah'a ve Resûlüne aittir. O hâlde, eğer müminler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin!"*²⁰¹ buyurmaktadır.

Bu ayet, ganimetlerin hükmünü açığa kavuşturarak ganimet taksiminin Allah ve Resulüne ait olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte İslam alimleri bu ayetin hükmünün muhkem veya mensuh olduğu hususunda farklı görüş sahibidir.

Alimler ve fakihlerin ekserisine göre bu ayet muhkemdir, nesh edilmemiştir. Bu ayet özetle ganimetin bölüşürülmesine açıklık getirir. Ardından "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun

²⁰⁰ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 255.

²⁰¹ Enfal 8/1.

yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."²⁰² buyruğu ile önceki ayet daha da açıklanarak ganimetlerin dağıtımı hususu detaylı biçimde bildirilmiştir. Ganimetin 1/5 i ayetin buyruğu üzere taksim edilir, geriye kalan 1/4 i savaşa katılan savaşçılara taksim edilir. Bazı alimler bu ayetin hükmünün yukarıda zikredilen Enfal 41. ayetiyle nesh edildiği görüşündedirler.²⁰³

İbn Âşûr, ayetin mensuh değil muhkem olduğunu ifade eder.²⁰⁴ Sâbûnî de tıpkı İbn Âşûr gibi düşünmekte ve ayetin hükmünün nesh edildiği görüşünün zayıf olduğunu savunmaktadır. Kendisine göre bu ayette nesh yoktur. Enfal 41. ayeti, bu ayetteki icmâli tafsilatlı bir şekilde beyan etmektedir.²⁰⁵

Tenfil (bazı askerlere fazla ganimet verilmesi) ganimetten mi, 1/5 humustan mı verilir?

İmam-ı Azam ve İmam Malik'e göre "tenfil" ganimetten değil, humusdan verilir. İmam Şafii'ye göre ise "tenfil" humusdan değil, bilakis ganimetin kendisinden verilir.²⁰⁶ Her iki grup da kendi görüşlerini hadislerden istişhad ederek delillendirmeye çalışmıştır.

İbn Âşûr, bu konuda İmam Malik'in görüşünün daha isabetli olduğunu söylemektedir.²⁰⁷ Sâbûnî de her iki görüşü ve delillerini zikrettikten sonra İbnü'l-Arabî (el-Mâlikî)nin görüşüne yer vererek aslında kendisinin de İbnü'l-Arabî gibi düşündüğünü ima etmektedir. İbn Arabî, Avf bin Malik ile Halid bin Velid arasında geçen tartışmayı delil göstererek, "tenfil"in ganimetten değil, beşte birden verilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁰⁸

²⁰² Enfal 8/41.

²⁰³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 425-426.

²⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. IX, s. 250-251.

²⁰⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 426.

²⁰⁶ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 426.

²⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. IX, s. 252.

²⁰⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 427.

2.2.2. GANİMETLERİN BEŞTE BİRİNİN TAKSİM EDİLMESİ

Allah (cc.), ayette "*Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir*"²⁰⁹ buyurmaktadır.

Resûlullah'ın (as.) akrabalarının kimler olduğu hususunda alimler farklı görüş bildirmiştir. Bazısı hısımlardan kastedilenin tüm Kureyş olduğunu, bazısı Haşimoğulları olduğunu, bazısı ise kastedilen akrabaların Haşimoğulları ve Muttalipoğulları olduğunu söylemiştir.²¹⁰

İbn Âşûr'a göre, Resulullah'ın (as.) hısımlarından maksat Haşimoğulları'dır. Çünkü Hâşim'in soyu Abdulmuttalib'ten devam etmiştir. Bu aynı zamanda İmam Malik, meşhur olan görüşe göre Ahmed bin Hanbel, Mücahit, Evzâ'î ve Sevrî'nin görüşüdür.²¹¹

Sâbûnî'ye göre ise hısımlardan maksat Haşimoğulları ve Muttaliboğulları'dır. Çünkü Buhârî'nin rivayetine göre Benî Nevfel'den Mut'am bin Cübeyr, Abdişemsoğulları'ndan Hz. Osman'la Resulullah'a varıp, "Muttaliboğullarına ganimetin beşte birinden verdiğin halde bize niçin vermiyorsun? Biz ve onlar size yakınlık bakımından aynı değilmiyiz?" demesi üzerine, Resulullah (as.) "Haşimoğulları ile Muttaliboğulları birdir. Onlar hem cahiliye devrinde hem de İslam'da bizden ayrılmadılar." buyurdu. Bu hadis Sâbûnî'ye göre hısımlardan maksatın Haşimoğulları ve Muttaliboğulları olduğuna delalet eder.²¹²

2.2.3. RESULULLAH İLE MAHREM KONUŞULMAK İSTENDİĞİNDE SADAKA VERİLMESİ

Allah (cc.), ayette "*Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve*

²⁰⁹ Enfal 8/41.

²¹⁰ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 435.

²¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. X, s. 9-10.

²¹² Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 435.

*daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*²¹³ buyurmaktadır.

Alimler, ayetteki "verin" emrinin zorunluluk mu, yoksa bir tavsiye mi olduğu noktasında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bazılarına göre bu bir zorunluluktur. Bu anlayışa varanlar görüşlerini, "Eğer bulamazsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir" ayetine dayandırmışlardır. Çünkü bunlara göre, böylesi emirler terkedilmemesi gereken veya zorunluluğu bildiren ayetlerden sonra gelir. İbn Âşûr'a göre, cumhur ulemanın görüşü bu yöndedir.²¹⁴ Diğerlerine göre ise ayettik buyruk tavsiye mahiyetindedir. Zira Allah (cc.), "Bu, sizin için daha hayırlı daha temizdir" demiştir. Bu tarz ifadeler vucubiyet bildiren buyrukların değil, tavsiye içeren ayetlerin ardından gelmektedir. Sâbûnî de bu görüştedir.²¹⁵ Diğer bir yönden bakılınca da, Allah-u Teala bu ayetten sonra, "Gizli görüşmenizden önce sadaka vermekten korktunuz mu? Öyleyse yapamadığınız zaman Allah sizin tövbenizi kabul etti." buyurmuştur. Bu son ayet daha önce indirilen ve vucubiyet bildirme ihtimali olan ayetten bu ihtimali kaldırır. Zorunluluk ortadan kalkınca da ayetteki buyruğun tavsiye olduğu anlaşılır. Sâbûnî sözlerine devam ederken alimlerin bu âyetin nesh edildiğinde ittifak ettiklerini ifade etmektedir. Bu ayetin bir sonraki "Gizli görüşmenizden önce sadaka vermekten korktunuz mu? Öyleyse yapamadığınız zaman Allah sizin tövbenizi kabul etti" ayeti ile nesh edildiğini söyler. Ancak bu nâsîh ayetin nesh edilen ayetten ne kadar süre sonra indirildiğinde farklı görüşler vardır. Bazılarına göre on gün, bazılarına göre ise yarım gün sonra indirilmiştir.²¹⁶

²¹³ Mücadele 58/12.

²¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVIII, s. 44.

²¹⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 383.

²¹⁶ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 383.

2.3. DEVLETLER HUKUKU

2.3.1. SAVAŞ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Allah (cc.), ayette "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."²¹⁷ buyurmaktadır.

Ayetteki "küfredenler"den maksadın kimler olduğu hakkında müfessirler iki görüşe ayrılmışlardır. Bir görüşe göre küfredenlerden maksat, puta tapan müşrik kafirlerdir. Diğer görüşe göre "küfredenler", müslümanlarla aralarında herhangi bir vesayet ve anlaşmanın olmadığı, İslam'la mücadeleye giren cümle müşrik ve Ehl-i Kitap'tır. Böylelikle, ayetin kapsamına bütün kafirler dahil oldu. Tefsircilerin çoğunun, İbn Âşûr ve Sâbûnî de dahil olmak üzere, görüşü bu yöndedir.²¹⁸

Ayetteki "boyunlarını vurun"dan maksadın ne olduğu da müfessirler tarafından tartışılmıştır. İbn Âşûr, Sâbûnî ve müfessirlerin çoğuna göre "boyunlarını vurun"dan maksat, öldürmektir.²¹⁹

Esirleri öldürmenin caiz olup olmadığı da müfessirler tarafından tartışılmıştır. Müfessirlerin çoğuna göre esirleri öldürmek caizdir. Birçok rivayette Resûlullah 'ın (sav) bazı esirleri öldürttüğü nakledilmiştir. İbn Âşûr'a göre esirlerin öldürülmeleri, karşılıksız serbest bırakılmaları veya fidye karşılığında serbest bırakılmaları, ordunun kumandanı tarafından belirlenir. Maslahata uygun olan hangisiyse o tercih edilir.²²⁰ Sâbûnî'ye göre, bu hususta sözü savaş ve esirler konusunda mütehassıslara bırakmak lazımdır. Maslahatın/faydanın ne yönde olduğuna karar verecek olan kimseler onlardır.

²¹⁷ Muhammed 47/4.

²¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 80. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 315.

²¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 79. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 315.

²²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 81.

Esirlerin fidyeyle salınması, karşılıksız serbest bırakılması veya öldürülmesi yönündeki karar merci onlardır. Faydanın tesbiti onlar sayesinde gerçekleşir. Çünkü Resûlullah (as.) esirleri bazen öldürmüştü, bazen takas etmiş, bazen de fidye olarak veya karşılıksız olarak serbest bırakmıştır. Bu sebeple de müslüman bir komutanın akıllı olması, siyasi meziyetlere sahip olması ve feraset sahibi olması gerekir.²²¹

2.3.2. DÜŞMANLA SULH YAPMANIN HÜKMÜ

Allah (cc.) ayette *"Sakin zaaf göstermeyin! Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırın! Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir."*²²² buyurmaktadır.

Ayette, müminlere üstün oldukları durumda kafirlerle sulh ve anlaşma yapmaları yasaklanmaktadır. Buna rağmen hem İbn Âşûr hem de Sâbûnî'ye göre kafirler çok kuvvetli ve sayıca Müslümanlardan çok fazla iseler yönetici barışa varmakta bir fayda görürse buna cevaz vardır.²²³ Nitekim Resûlullah, Kureyş kafirlerinin, müslümanların Mekke'ye girmelerini engellemek için barış istemeleri üzerine on sene geçerli olmak üzere Hudeybiye Anlaşması'nı gerçekleştirmiştir.²²⁴

2.3.3. SAVAŞTA KAFİRLERDEN YARDIM İSTEMEK

Allah (cc.), âyette şöyle buyurmaktadır: *"Mü'minler, müminleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır."*²²⁵

²²¹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 319-320.

²²² Muhammed 47/35.

²²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 131.

²²⁴ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 328.

²²⁵ Âl-i İmrân 3/28.

Fakihler savaşta kafirlerden yardım istemenin hükmü (caiz olup olmadığı) hususunda iki görüşe ayrılmışlardır. Malikiler ayetin zahirine bakarak ve İbn Abbas ve Hz. Aişe'den gelen rivayetlere dayanarak, savaşta kafirlerden yardım istemenin kesinlikle caiz olmadığına hükmetmişlerdir.²²⁶

Cumhura (Hanefî, Şafîi, Hanbelî) göre savaşta kafirlerden yardım istemenin iki şartı vardır. Bu şartlar yerine geldiğinde onlardan yardım istenebilir. 1. Onların yardımına ihtiyaç duyulması. 2. Onlara güvenilmesi. Ayrıca cumhur, Malikilerin delil getirdiği ayet ve hadislerin , Resûlullah'ın fiilî hadisleriyle nesh edildiğini söyleyerek, yardım alınamayacağı görüşünü reddederler.²²⁷

İbn Âşûr tefsirinde, İbn Kasım, Ebu'l-Ferec, Abdu'l-Melik ibn Hubeyb, İmam Malik, İbn Abdilber, Kadı İyaz, Ebu Hanife, İmam Şafîi, Evzâî, vb. alimlerin görüşlerine yer vermiş, fakat kendisi bizzat bir kanaat belirtmemiştir.²²⁸

Sâbûnî ise, tefsirinde alimlerin farklı görüşlerine yer verdikten sonra, ihtiyaç duyulması halinde ve güven ortamının oluşması durumunda, savaş esnasında kafirlerden yardım almanın caiz olduğunu söyler.²²⁹

2.4. SİHİR

Allah (cc.) âyette: *"Süleyman'ın hükümlerini hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler."*²³⁰ buyurmaktadır.

²²⁶ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 289-290.

²²⁷ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 289-290.

²²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. III, s. 219.

²²⁹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 290.

²³⁰ Bakara 2/102.

İbn Âşûr, İslam'ın sihri yasaklayıp zem ettiğini, sihrin küfürle bir sayıldığını ve sihirbazın müslüman olması halinde katlinin vacip olduğunu zikrederek sihrin öğrenilmesini ve öğretilmesini kesin olarak haram saymıştır.²³¹ Sabuni, Ebu Hayyan'ın görüşüne dayanarak sihir öğrenmenin haram veya en azından faydasız olduğu için mekruh olduğunu söyler.²³²

Sihrin hakikati ve tesiri ile ilgili, gerek İbn Âşûr gerekse Sabûni sihrin bir hakikatinin olduğunu ve insanlar üzerinde tesir edebileceğini kabul ederler. Fakat ikisinin de vurgu yaptığı şey tesirin, ayette de geçtiği üzere, sadece Allah'ın izni ve müsadesiyle görülebileceğidir.²³³

2.5. ZİYARET HUSUSUNDA İZİN İSTEME ADABI

Allah (cc.) ayette: *"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor"*²³⁴ buyurmaktadır.

Selamın izinden önce mi, sonra mı verilmesi gerektiği fakihler tarafından tartışılmıştır. Ayetin zahirinden anlaşılan şey iznin selamdan önce gerektiğidir. Çünkü ayette önce izin isteme daha sonra selam zikredilmiştir. Fakihlerin cumhuru ise izin istemeden önce selamın verilmesi gerektiği görüşündedir. İbn Âşûr, ayette izin istemenin ve selam vermenin "vav" atıf harfiyle birleştirildiğini ifade ediyor. Dolayısıyla izin almayı selama öncелеmek veya selamı izin almaya öncелеmek arasında bir ayrım söz konusu değildir. İki şekilde de bizden talep edilen şeyi gerçekleştirmiş oluruz. Fakat birçok hadiste selam vermenin izin istemeden önce gerçekleşmesi

²³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. I, s. 637-639.

²³² Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 63.

²³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. I, s. 645. Sâbûnî, *a.g.e.*, c. I, s. 60.

²³⁴ Nur 24/27.

gerektiği varid olmuştur. Dolayısıyla önce selam vermek daha evladır.²³⁵ Sâbûnî bu konuyla alakalı kaynaklarımızda bulunan hadislerle dayanarak, izin istemeden önce selam verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.²³⁶

Ayet, izin istemenin sayısını izah etmemiştir. Ancak ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, bir kez müsaade talep edilmesi müsaade verildiği zaman girilmesi, müsaade olmadığı zaman geri dönülmesi gerekir.

Bununla beraber Resûlullah Efendimiz'den (sav) varid olan hadislerden izin istemenin üç kez olduğu görülmektedir. Üçten sonra izin verilirse girer, verilmezse ayrılır ısrar etmez.²³⁷ Ayrıca üç defa izin istemek bir sorumluluk değil, hakır.

2.6. HEYKELLER

Allah (cc.) ayette, *"Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır."*²³⁸ buyurmaktadır.

"Dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı" ayetinin zahirine bakılacak olursa, Süleyman aleyhisselamın şeriatında heykel yapmanın mübah olduğu anlaşılmaktadır. Allah-u Teala'nın Kur'an'da saydığı Hz. Süleyman'a özgü olaylar - ayette geçtiği üzere- heykellerin yapılmasına sarahaten delalet eder. Bununla birlikte bazı alimlere göre, Süleyman'ın (as) bu heykelleri bir canlı heykeli değil bir tür tabiat kabartmasıdır. Böyle bir yaklaşıma göre Hz. Süleyman'ın şeriatı ile İslam şeriatı denk düşer.

İslam şeriatında heykel ve suretlerin hükmünün ne olduğu alimler tarafından tartışılmıştır. Mezhep imamlarının cumhura göre, resim ve heykelin haramlığı hususunda ittifak vardır. Alimler bu görüşlerini, İbrahim aleyhisselamın putları

²³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 199.

²³⁶ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 95-96.

²³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 199.

²³⁸ Sebe 34/13.

kırmasına ve Resulullah'ın (as.) Mekke'nin fethi esnasında Kabe, Safa ve Merve'de mevcut put ve heykelleri kırması ve kırdırmasına dayandırmaktadır. Bilindiği üzere, İslam'ın ilk yıllarında Mekke ve civarında putperestlik çok yaygın bir inanış idi. İslam ilk yıllardan itibaren putperestlik ile büyük bir mücadele vermiştir. İslam'da esas olan tevhitir ve şirk sayılan eylemlerle mücadele içerisindeydi. Dolayısıyla heykelciliği de bu mücadele kapsamında yasaklamıştır. İslam'da şirkten daha büyük günah da yoktur. Bunun için en şiddetli hamleleri putperestliğe yapmıştır. Heykelciliği de putperestliğe yol açtığı için yasaklamıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz'den nakledilen birçok rivayette, heykelciliğin sert bir dil ile yasaklandığı, kıyamet gününde bu suretleri yapanlara azap edileceği görülmektedir. İslam şariatında heykelin yasaklanmasının belki de önemli sebebi Cahiliye Araplarının puta ve taşa tapmaları olmuştur. Allah-u Teala da heykel yapmayı yasaklayarak putperestlik kapısını tamamen kapattı.

Alimler, suretleri iki kısma ayırmaktadırlar:

1. Gölge suret: alçı, bakır, taş, ağaç gibi maddelerden yapılan heykeller.
2. Gölgesiz suret: duvar üzerine yapılan kabartma, kağıt, halı, kilim veya benzeri bir eşya üzerine çizilen resimler.

Birinci kısma giren suretler alimlerin ittifakı ile haramdır. İbn Âşûr ve Sâbûnî de bu görüştedirler. İbn Âşûr'a göre bütün azaları tamam olan, gölgesi olan ve ruh verildiğinde tabiri caiz ise yaşayabilecek olan heykellerin yapımı haramdır. Bunun dışında kalan duvar ve kağıt üzerindeki resimlerde, elbiseler üzerindeki rakamlarda, vb. kerahet vardır. Çocukların oynaması için yapılan bebeklerde ise ruhsat vardır.²³⁹ Sâbûnî'ye göre de ağaç, bakır, alçı ve benzeri şeylerden yapılan insan ve hayvan heykelleri, elle çizilen veya dokunan canlı resimleri, bütün azaları tamam olan resimler, tazim edilen ve herkesin görebileceği yüksek bir yere asılan suretler haramdır. Ağaç,

²³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXII, s. 162.

çiçek ve tabii manzaraların resmini yapmak, parçalanmış uzuvların tek tek resmini yapmak, kız çocuklarının oynaması için yapılan oyuncak bebekler haram değildir.²⁴⁰

2.7. MECLİSLERDE YER AÇMA

Allah (cc.), Kur'an'da: *"Ey iman edenler! Size, meclislerde yer açın denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, kalkın denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*²⁴¹ buyurmaktadır.

Müfessirler ayetteki meclislerden maksadın ne olduğu hususunda üç görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüşe göre meclislerden maksat, Resûlullah'ın mescididir. İkinci görüşe göre meclislerden maksat, savaş meclisi ve meydanıdır. Çünkü sahâbîler şehadet istiyorlardı ve savaş meydanlarındaki konumlarını başkalarına vermek istemiyorlardı. Üçüncü görüşe göre meclislerden maksat, zikir, ilim ve hayır için toplanılan bütün meclislerdir. Bu anlamadan çıkarılan olgu Resulullah'ın meclisi'nin de muharebe meclisi olduğu yönündedir. İbn Âşûr da ayetteki "meclisler" ifadesini bu manada anlamıştır.²⁴² Sâbûnî de aynı şekilde ayetteki "meclislerin", müslümanların biraya geldiği "harp, zikir ya da cuma meclisi" gibi bütün mescitleri kastettiğini bildirmiştir.²⁴³

2.8. HABERLERİN DOĞRULUĞUNU TAHKİK ETMEK

Allah (cc.), ayette: *"Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın!"*²⁴⁴ buyurmaktadır.

²⁴⁰ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 283-288.

²⁴¹ Mücadele 58/11.

²⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVIII, s. 38.

²⁴³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 380.

²⁴⁴ Hucurât 49/6.

Ayette, müminlere bir fasıkın getirdiği haberin doğruluğunun araştırılıp ortaya çıkarılması gerektiği emredilmektedir. Bununla birlikte alimler, adil bir kişinin getirdiği haberin kabul edileceğini yukarıda zikredilen ayete dayanarak iki vecihle ispat etmişlerdir. Birincisi Allah-u Teala bir fasığın getirdiği herhangi bir haberi araştırmayı buyurdu. Adaletli bir kişinin getirebileceği bir haberin kabul edilebilirliği bu hüküm üzerinden ispatlanır. Fasık için bir tahkik lazımsa bu onun fasık mı adil mi olduğunu anlamak içindir. Öyleyse, adil olduğu anlaşıldığında haberi kabul edilir. Bir diğer delil ise, fasıkın haberinin kabul edilmemesindeki ana sebebin kişinin günahkar olması, yani fiskiştir. Adil kimsede söz konusu fisktan bahsedemeyeceğimize göre adilin haberi kabul edilir. Böyle bir sorgu fasık kişi için geçerlidir. Bir diğer husus adilliği veya fasıklığı hususunda bihaber olduğumuz kimseler içindir. Hanefi alimleri böylesi bir tahkiki onlar için lüzumlu görmezler. Çünkü ayet spesifik bir kişiye ya da guruba atıfta bulunur ki onlar da fasıklardır. Sâbûnî de bu görüştedir.²⁴⁵ İbn Âşûr'a göre ise ayet, adaletli olup olmadığı bilinmeyen bir kimsenin (araştırılana kadar) adaletli olmadığına delalet eder. Dolayısıyla bu kişinin şهادeti veya rivayeti kabul edilmeden önce güvenilirliği muhakkak tespit edilmelidir.²⁴⁶ Sahabenin adaletine gelince, hem İbn Âşûr hem de Sâbûnî'ye göre Sahabe de asıl olan, aksi ispat edilinceye kadar, adil olmalarıdır.

3. CEZA HÜKÜMLERİ (UKUBÂT)

3.1. BİR MÜ'MİNİ YANLIŞLIKLA ÖLDÜRMEK

Allah (cc.), Kur'an'da "*Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola*"²⁴⁷ buyurmaktadır.

²⁴⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 339.

²⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 233.

²⁴⁷ Nîsâ 4/92.

Azat edilecek kölenin (*rakabe*) taşınması gereken şartlar nelerdir ve köleyi kimlerin azat etmesi farzdır?

Allah (cc.), bir mü'minin yanlışlıkla öldürülmesi halinde iki şeyi gerekli kılmıştır. Bunlardan biri mü'min bir köle azat etmek, diğeri de öldürülen kişinin ailesine bir diyet verilmesidir. "Mümin" bir köle olması gerektiği ile alakalı Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Abbas, kölenin oruçlulardan ve namaz kılanlardan olmasını gerekli sayar. İmam-ı Azam, İmam Malik ve İmam Şafii'nin anlayışına göre, anne veya babasından biri Müslüman olan köle bir çocuğu dahi azat etmek yeterlidir. İmam Ahmed bin Hanbel'den bu minvalde iki görüş gelmiştir. Birincisi azat edilecek kölenin annesi ve babasından birinin müslüman olması kâfidir. Diğer bir rivayete göre ise azat edilecek kölenin mutlaka mükellef olması ve namazını kılması ve orucunu tutması şarttır.²⁴⁸

İbn Âşûr'un tefsirinde, azat edilecek kölenin yetişkin olması veya namazında niyazında olması gerektiği ile alakalı herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mü'min olması yeterlidir.²⁴⁹ Sâbûnî de tefsirinde azat edilecek kölenin taşınması gerektiği şartları âlimlerin görüşlerine göre sıraladıktan ve delillerini zikrettikten sonra, son olarak İbn Kesîr'in bu konudaki görüşüne yer vererek aslında kendisinin de İbn Kesîr gibi düşündüğünü îmâ etmektedir. İbn Kesîr ve dolayısıyla Sâbûnî'ye göre azat edilecek kölenin Müslüman olması halinde onun büyük veya küçük olması arasında hiçbir fark yoktur.²⁵⁰

3.2. ZİNA İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Allah (cc.), ayette "*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini (koymuş olduğu*

²⁴⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 361.

²⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. V, s. 158.

²⁵⁰ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 362.

hükmi uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun"²⁵¹ buyurmaktadır.

Ayette zina edenlerin evli veya bekar oldukları belirtilmemektedir. Evli olanlara recm cezasının uygulanıp uygulanmayacağı günümüzde dahi tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte alimlerin yaygın kanaatine göre, bekar olanlara celde cezası, evli olanlara ise recm cezası uygulanır.

İbn Âşûr'a göre, sahih bir nikah akdi ile evlendikten sonra zina eden bayan veya erkeğin öldürülene kadar taşla recmedilmeleri gerekmektedir. Bu uygulama Peygamber (sav) zamanında da uygulanan mütevatir bir sünnettir. Çünkü Peygamberimiz (sav) Mu'âz bin Malik'i recmetmiştir. Alimlerin hepsi de bu uygulamada icma etmişlerdir.²⁵²

Sâbûnî'ye göre de zina eden evlilere recm uygulanır. Zina için uygulanacak had cezası zinayı gerçekleştiren insanların evlilik durumuna göre değişir. Evliler için recm bekarlar için ise yüz sopa tayin edilmiştir. İslam anlayışında evlilerin zinası daha çok yerilmiştir. Çünkü nefsi tatmin için meşru bir yola sahipken sapkın bir yolu tercih eden zâni, İslâm hukukunun korumaya çalıştığı beş temel alandan (zarurat-ı hamse) biri olan “nesebi” bozmuştur.²⁵³

Alimler ayrıca zina edenlere uygulanacak cezada sopanın şiddet derecesi ve vuruş şekli hakkında da görüş beyan etmişlerdir. İbn Âşûr'a göre ceza orta yumuşaklıktaki bir kamçı ile uygulanır. Vuruş esnasında kolun çok fazla havaya kalkmaması gerekir, orta derecede, koltuk altı görünmeyecek şekilde uygulanması gerekir. Cezanın öldürücü bölgelere (baş gibi) uygulanmaması gerekir, bilakis sırt bölgesine uygulanması gerekir.²⁵⁴

²⁵¹ Nur 24/2.

²⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 149.

²⁵³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 16.

²⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XVIII, s. 147.

Sâbûnî'ye göre uygulanacak vuruş incitici olmalıdır. Burada istenilen öldürmek veya yaralamak değil incitmektir. Vuruş orta halli gerçekleştirilmeli ve erkek ayakta ve üzerinde sadece donu olarak, kadın ise elbiseleriyle oturarak cezalandırılmalıdır.²⁵⁵

3.3. YOL KESENLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Allah (cc.) Kur'an'da: *"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri, yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır"*²⁵⁶ buyurmaktadır.

Bu ayet, Allah (cc) ve Hz. Peygambere harp açan ve fesat çıkaranların hükümlerini bildirmektedir. Allah (cc.) burada bu tür insanlar için had cezası tayin etmiştir. Bu hüküm öldürmek, asmak veya sürgün olmak üzere farklı cezaların verilebileceğini belirtir. Bununla birlikte ayette geçen muhariplerin kimler olduğu hususunda fıkıh alimleri farklı görüşler bildirmiştir.

“Muharib”in hangi grup insanı kapsadığı mezhep imamlarına göre farklılık göstermiştir. İmam Malik, muharibi şehirde veya çölde insanlara zulmeden veya onları korkutan olarak tanımlarken İmam-ı Azam için bu haksız eylemin çölde veya kırsal bölgede gerçekleşmesi lazımdır. Onun için muharip şehirdeki zorbayı kapsamaz zira burada meskun bulunan insanlar bu zulmü engelleyebilir. İmam Şafi'ye göre ise haksız eylemin nerede gerçekleştiği çok önemli değildir. Sadece bu sıralı eylemleri gerçekleştiren muhariptir.²⁵⁷

İbn Âşûr tefsirinde muhariblerden maksadın, masum insanlara karşı silahla ve öldürmek veya ganimet elde etmek niyetiyle savaşan kimseler olduğunu beyan

²⁵⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. II, s. 25-28.

²⁵⁶ Mâide 5/33.

²⁵⁷ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 398.

etmektedir. Çünkü harpte asıl olan öldürmektir. Allah ve Resulü'ne karşı harp açmaktan maksat, Allah ve Resulü'nün şeriatına ve hükümlerine karşı savaş açmaktır.²⁵⁸

Sâbûnî'ye göre ise ayetteki muharibler kavramı umumiliği ifade eder. Çünkü şehirlerde insanların can ve mallarına kastedenler veya bunun örgütlü bir şekilde gerçekleştirilmesi zararın derecesi bakımından köylere oranla daha tehlikelidir. Bu tutumuyla Şafii'ye yakın durur ve kişi veya mekandan ziyade "güvenliği" böylesine tehdit eden eyleme odaklanır.²⁵⁹

3.4. HAREM BÖLGESİNDE CİNAYET

Allah-u Teâlâ, ayette hacc ve Mescid-i Harâm hakkında şöyle buyurmaktadır:
*"Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)"*²⁶⁰

Fakihlere göre Kabe'de cinayet işleyen bir kimsenin kısas hükmü yine Kabe'de infaz edilir. Çünkü Bakara 2/191 ayetinde "Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün." buyrulmuştur. Ancak Kabe dışında insan öldürüp sonrasında Kâbe'ye giren bir suçlu için haddin Kâbe'de uygulanıp uygulanamayacağı hususunda alimler iki farklı görüş belirtmiştir.

Hanefi ve Hanbeliler, dışarıda insan öldürüp ardından Kâbe'de sığınan bir insan için had cezasının "Oraya kim girerse güven içinde olur" ayetinden hareketle Kabe'ye

²⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. VI, s. 181.

²⁵⁹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 398.

²⁶⁰ Âl-i İmrân 3/97.

gerçekleşmeyeceğini söylerken, bunun aksini iddia eden görüş ise Şafii ve Mailikilere aittir.²⁶¹

İbn Âşûr, tefsirinde hem İmam Şafii ve İmam Malik'in hem de İmam Ebu Hanife ve İmam Ahmed'in görüşlerine yer vermiş, fakat kendisi bizzat bir kanaat belirtmemiştir.²⁶²

Sâbûnî de, tefsirinde mezhep imamlarının görüş ve delillerine yer verdikten sonra, delilleri kendisine daha makul gelen görüşü yani ikinci görüşü seçmiştir. Böyle bir eğilimin temel argümanı olarak şunu ileri sürer. Birinci görüşe göre Harem'in cezayı müeyyideden kaçan suçluların yoğunlukla toplandığı bir yer olma olasılığı vardır. Böyle bir durum Harem'in güvenliğini tehlikeye düşürür.²⁶³

3.5. HIRSIZLIK VE EL KESME

Hırsızlık, lügatte bir malı gizlice almaya denir. Sirkat, akıl ve buluğa ermiş bir şahsın belirli bir miktarda para veya malı, haksız olarak, saklandığı yerden sahibinden gizlice almasıdır. Bu tanım sadece hırsızlığın değil hırsızın da tanımıdır. “Gizlice alma eylemi” bir kişinin hırsız olarak adlandırılması ve yargılanması için gereklidir. Aynı zamanda İslam'da el kesme haddi herkes için uygulanmaz.²⁶⁴ El kesme haddi için öngörülen asgari para miktarı veya malın parasal değeri alimler için başka bir ihtilaf hususudur. İmam-ı Azam ve Süfyan es-Sevri'ye göre bu miktarın en az 10 dirhem gümüş veya ona mukabil bir malın olması gerekir. Bu miktardan daha azı için hırsızın elinin kesilmesi söz konusu olamaz. İmam Malik ve Şafii için bu ölçü 3 dirhem gümüş para veya bir altın paranın 1/4'idir.²⁶⁵

²⁶¹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 296.

²⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. IV, s. 19.

²⁶³ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 296.

²⁶⁴ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 399.

²⁶⁵ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 400.

Söz konusu çalınan malın açık bir alanda değil, mutlaka kapalı bir yerde saklı bulunması gerekir. Bu yer maldan mala göre değişebilir. Çünkü Resûlullah, "Ağaçtaki meyve veya dağdaki üstü açık bir barınaktan çalınan mal için el kesilmez. Ancak bir barınaktan, bir harman yerinden çalınan mal, bir kalkan değerinde olduğu takdirde hırsızın eli kesilir." buyurmuştur. Bunun yanı sıra ceza-ı müeyyidenin uygulanması için söz konusu malın çalan için "helal" olduğu noktasında bir şüphenin mevcut olmaması gerekir. Çünkü Resûlullah, "Hadlerde şüphelerden kaçınınız!" buyurmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere köle ile efendi, oğul ile baba, veya ortakçılar arasında gerçekleşen bir hırsızlık suçunda "el kesme" haddi uygulanmaz. Böyle bir durumda şüphe bulunabilir. Oysaki "el kesme" haddi için zerre kadar bile şüpheden kaçınmak elzemdir.²⁶⁶

Fakihlerin ekserisi (dört mezhep imamı) hırsızın sağ elinin bilekten kesilmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.²⁶⁷ Hâricîlere göre hırsızın eli omuzdan itibaren kesilmesi gerekirken, bazı âlimlere göre parmaklarının kesilmesi kâfidir.²⁶⁸

İbn Âşûr'a göre hırsız kelimesinin manası, çalınması halinde haddi gerektirecek malın miktarı, elin kesilmesinin keyfiyeti gibi konular selef alimlerin ve mezhep imamlarının ictihatlarıyla belirlenecek konulardır. Müfessirin amaçlarından biri değildir.²⁶⁹

İmam-ı Azam dışında diğer fıkıh alimleri hırsızlık suçundan eli kesilmiş birisinin suçu tekrarlaması sonucunda sol ayağın bilek kısmından itibaren kesilmesi gerektiğinde uzlaşmışlardır. İmam-ı Azam ise cezanın hapsedilme ve dövülme şeklinde olması gerektiğinde fikir bildirmiştir.²⁷⁰ Hanefî ve Hanbelî alimler üçüncü kez hırsızlık suçundan yargılanan bir şahsın çaldığını tazmin etmesi ve hatasından pişmanlık duyup bağışlanma dileyene kadar hapis cezası uygulanması gerektiğini söylemişlerdir. Şafii ve

²⁶⁶ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 400-401.

²⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. VI, s. 192.

²⁶⁸ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 401.

²⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. VI, s. 191.

²⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. VI, s. 192.

Malikiler bu hususta hırsızlık suçunu üçüncü kez yineleyen kimsenin sol elinin kesilmesi gerektiğine dair görüş bildirir. Tüm bunlara rağmen tövbe etmezse sağ ayağı kesilir.²⁷¹

3.6. HAMR (İÇKİ)

Allah (cc.), ayette: *“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”*²⁷² buyurmaktadır.

Hamr'ın tarifi hususunda alimler ihtilafa düşmüşlerdir. Ebu Hanife'ye göre sadece üzüm suyundan yapılan ve sarhoşluk veren şeye hamr denilir. Hurma ve arpadan yapılan sarhoşluk verici içeceklere ise hamr değil "nebîz" derler. İmam Şafii, İmam Malik ve Ahmed bin Hanbel'e göre ise, ister üzüm suyundan yapılsın isterse arpa, hurma, vs. gibi şeylerden yapılsın, sarhoşluk veren her şeye hamr denilir.

Hem İbn Âşûr, hem de Sâbûnî hamr kelimesinin gerek üzüm suyuna, gerekse arpa veya hurma suyu gibi şeylerden yapılan ve sarhoşluk veren içeceklere şamil olduğu kanaatindedir.²⁷³

²⁷¹ Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 401.

²⁷² Bakara 2/219.

²⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. II, s. 341. Sâbûnî, *Revâiu'l-Beyân*, c. I, s. 200-201.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam ilim dünyasında çağdaş ve meşhur iki müfessirin; İbn Aşur ve Sâbûnî'nin tefsir alanında ahkam ayetleri hususunda bildirdikleri görüşlerin tahlili ve kıyaslaması çalışmanın temel meselesi olmuştur. İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'inde ve Muhammed Ali Sâbûnî'nin *Revâiü'l-Beyân*'ında ahkam ayetleri üzerindeki fikrî benzerlik ve ihtilaflar bu spesifik eserler incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmamız her iki alimin kendi eserlerinde ortak meselelere bazen ortak bazen de farklı yaklaşım sergilediğini bizlere gösterdi.

et-Tahrîr ve't-Tenvîr, müfessirin önsözünde belirtildiği üzere "bugüne kadar hiçbir müfessirin değinmediği konulara değinmeyi ve özellikle Arap dili edebiyatını yoğun olarak kullanmayı" esas alarak özgün yorumlar getirdiğini ifade etmiştir. *Revâiü'l-Beyân*'da çoğu zaman klasik tefsir anlayışına bağlı kalan Sâbûnî'nin, kimi zaman daha sert olarak görebileceğimiz hükümlere – özellikle kadınların tesettürü konusunda –vardığını görmekteyiz.

Her iki tefsirin mukayesesinde ahkâm ayetlerini ibadat, muamelat ve ukubat hükümleri şeklinde üç ana başlık altında değerlendirmeyi uygun yaklaşım olara benimsedik.

1. İbadetle İlişkili Ayetlerin Mukayesesi:

Temizlik, namaz, seferilik, mescidlerin imarı, sarhoşken namaza yaklaşmamak, kible ve cuma namazı gibi konularda hemen hemen her iki müfessir aynı sonuca varmıştır. Ancak, mescidlerin imarı husunda konu edilen "mesacid" kelimesinden kastın ne olduğu ile ilgili İbn Âşûr Mescid-i Haram, Mina, Arafat, Safa ve Merve gibi ibadet maksadıyla Allah'a (cc.) secde ve rukû' edilen yerler olarak algılarken, Sâbûnî bu mescidlerden kastedilenin tüm mescitlerin olduğunu öne sürer. Ayetin zahiri bunu göstermektedir. Çünkü ayetteki cemî sigası hükmün umumiliğini ifade eder.

Namaz kılariken Kâbe'ye yönelme ile alakalı Sâbûnî Kâbe'nin cihetine doğru yönelmenin yeterli olacağı kanaatindedir. İbn Âşûr da aynı görüştedir, fakat eğer namaz kılan kişi Kabe'ye yakınsa mutlak surette bizzat Kabe'ye yönelmesi gerektiğini ifade eder.

Sarhoş iken namaza yaklaşmayı yasaklayan ayette "salât" kelimesini nasıl anlamak gerektiği ile alakalı her iki müfessir benzer şeyler ifade etmektedirler. Yine her iki müfessire göre seferilik esnasında namazların kısaltılarak kılınması gerekmektedir. Cuma namazında alışverişi terk ederek Allah'ın zikrine koşmayı farz kılan ezanın hangi ezan (birinci-ikinci) olduğu hususunda müfessirler ikinci ezan olduğuna kanaat getirmişlerdir.

İbn Âşûr tefsirinde zekatın verileceği kimseler hususunda şöyle bir tartışmaya yer vermiştir. Zekat, ayette zikredilen sekiz sınıf insanın hepsine mi verilmesi gerekiyor? Yoksa Allah (cc.) müslümanları bu konuda muhayyer mi bırakmıştır? İbn Âşûr'a göre, ki bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali, Hüzeyfe, Abdullah bin Abbas Sa'îd ibn Cübeyr, İmam-ı Azam ve İmam Malik'den nakledilmiştir. Kişinin zikredilen sekiz sınıf insana ayrı ayrı zekat vermesi gerekmez, dilediğine verebilir. Sâbûnî ise tefsirinde zekat bahsine hiç yer vermemştir.

Oruçla ilgili konulara bakıldığında, oruca mani hastalığın ne olduğu ve yolculuğun mahiyeti hususunda müfessirler benzer şeyler ifade etmektedirler. Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî bu konuda cumhur ulemanın görüşüne tabi olarak, basit sayılabilecek hastalıkların veya kısa mesafedeki yolculukların oruç tutmamaya sebep olamayacağı kanaatindedirler. Yine müfessirlere göre yolculuk esnasında oruç tutmak tutmamaktan daha efdaldir. Herhangi bir özürden dolayı tutulamayan oruç, istenirse peş peşe tutulur, istenirse ayrı ayrı tutulur. Her iki müfessire göre peş peşe tutulmasında herhangi bir vucubiyet yoktur.

Hac ibadeti ile ilgili olarak Safâ ve Merve arasında sa'y yapmanın, Peygamber Efendimizin (sav) "Sa'y yapın çünkü Allah sa'y yapmayı size farz kıldı." sözüne dayanarak ve "Haccın manâsikini/törenlerini benden alınız" diye buyurmasını nazar-ı dikkate alarak, sa'y yapmanın farz olduğuna hükmetmişlerdir. Yine her iki müfessire göre umre yapmak farz değil sünnettir.

Kurbanlık hayvanlarla ilgili olarak ayette zikrediler "budun" ifadesi İbn Âşûr'a göre deveyi ifade ettiği gibi, inek ve koyunu da ifade eder. Sâbûnî'ye göre ise bedene kelimesi sadece deve için kullanılır. Hacda kesilen kurbandan yemenin mübah olup olmadığı hususunda her iki müfessir ibâhatı ifade ettiğini belirterek ittifak etmişlerdir.

Kefaretler meselesinde, bir mümini yanlışlıkla öldüren birinin azat etmesi gereken kölenin taşınması gereken özellikler hususunda İbn Âşûr ve Sâbûnî benzer kriterleri ifade etmektedirler. Yine iki müfessire göre kasten adam öldürenin tövbesi kabul edilir. Diyetlerde köleye karşılık hür, zimmiye karşılık müslümanın öldürülüp öldürülemeyeceği hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. İbn Âşûr'un görüşü hür olan birinin köleye karşılık, müslüman olan birinin de zimmiye karşılık öldürülemeyeceği yönündedir. Sâbûnî, hür olan birinin köleye karşılık öldürülebileceği kanaatindedir.

2. Muamelatla İlişkili Ayetlerin Mukayesesi

Muamelat hükümlerinde, aile hukukunda evliliğin mübah mı yoksa farz mı olduğu hususunda her iki müfessir arasında ince bir fark vardır. İbn Âşûr, evlenmenin müstehab olduğu görüşündedir. Sâbûnî'ye göre, evlilik hükmü kişinin durumuna göre değişkenlik gösterir. Zinaya düşme tehlikesi olup sabredemeyecek olanlar için evlenmek farzken sabırlı ve bu tehlikeden güvende olan kimseler ve evliliğe maddi olarak elverişli olan kişiler için müstehaptır. Çünkü hadiste, "Nikah benim sünnetimdir, kim benim sünnetimi işlemezse benden değildir." buyrulmuştur. İddet bekleyen biri ile yapılan nikah akdinin fâsid olup olmadığı ve bu usulsüzlük neticesinde birbirlerine ebediyyen haram olup olmadıkları hususunda her iki müfessir benzer görüşler ifade

etmişlerdir. İbn Âşûr ve Sâbûnî, iddet süresinde evlenen kadın ve erkeğin birbirlerine ebedi olarak haram olmadıkları görüşünü benimsemişlerdir. Evlenme yasakları konusu altında mütala edebileceğimiz Peygamber eşleriyle evlenme konusunda, Peygamberimizin hangi eşleriyle evlenmenin yasak olduğu sorusuna İbn Âşûr ve Sâbûnî aynı yanıtı vermişlerdir. Hem İbn Âşûr'a hem Sâbûnî'ye göre Resûlullah'tan (as.) sonra ümmetine haram olan zevcelerden maksat, Resulullah'ın (as.) kendileriyle cinsi münasebette bulunduğu hanımlarıdır. Hz Peygamber, kendileriyle cinsi münasebette bulunduğu hanımlarını talâk-ı baine ile boşasa bile, hiçbir kimse kendileriyle evlenemez. İbn Âşûr ve Sâbûnî mut'a nikahının haramiyetinde hemfikirdirler. Her ne kadar İslam'ın ilk zamanlarında bu durum caiz görülmüş ise de ilerleyen zamanlarda bu hükmün Meâric suresi 30. ayetiyle kaldırılmış olduğu yaygın görüş kabul edilmektedir.

Boşanma ile ilgili olarak, günümüzde birçok ilim insanı tarafından tartışılan, üç talakı tek seferde ifade ederek eşlerin birbirlerinden ayrılıp ayrılmayacakları hususunda her iki müfessir ihtilaf etmişlerdir. İbn Âşûr tefsirinde konuyu altı açıdan delillendirerek üç talak ifade eden bir cümlenin tek talak yerine geçeceğini savunmaktadır. Zira "Talak iki defadır" ayeti talakı iki kısma ayırmıştır. Kişi karısından bir talakla boşandıktan sonra, ikinci bir talakla da boşanabilir. O zaman talak iki kısma ayrılmışsa erkek tarafından bir defada sadece bir cümle ile yapılması mümkün değildir. Sâbûnî ise, üç talaktan meydana gelen bir cümle ile kişinin ailesinden ayrılacağıının sahabenin icmâsı olduğunu savunmaktadır.

Kadınlara ilgili meselelere bakıldığında gebeliğin asgari müddeti, nüşûz söz konusu olduğunda izlenmesi gereken yol, süt emme gibi konularda iki müfessirin benzer görüşlere yer verdiği tespit edilmiştir. Kadınların tesettürüne gelince, İbn Âşûr'a göre kadının elleri ve yüzü dışında tüm bedeni avret mahalli olarak görülür. Sâbûnî'ye göre bu durum biraz farklıdır. Ona göre kadının erkeğe karşı avret mahalli, vücudunun bütünüdür.

İktisâdî ve mâlî hukuk ile ilgili olarak, ganimetlerin kime ait olduğu hususunda Allah (cc.), Enfâl suresi 1. ayetinde "(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir." buyurmaktadır. Bu iki müslüman bilgini söz konusu ayetin muhkem veya mensuh olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Gerek İbn Âşûr gerekse Sâbûnî'ye göre ayet mensuh değil muhkemdir. Peygamber'in yakınlarına dağıtılması gereken ganimet ile ilgili olarak "yakınlar"dan maksadın kimler olduğu ile alakalı iki tefsirde farklı görüşlere yer verilmiştir. İbn Âşûr'a göre, Resûlullah'ın (as.) hısımlarından maksat Haşimoğulları'dır. Sâbûnî'ye göre ise hısımlardan maksat Haşimoğulları ve Muttaliboğulları'dır.

Devletler hukuku ve savaş hukukuna ilişkin ayetlere bakıldığında, Muhammed Sûresi özelinde "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun" ayetinde "inkar edenler"den ve "boyunlarını vurun" ifadesinden neyin anlaşılması gerektiği, esirlerin akıbeti, düşmanla sulh yapılması ve savaşta kafirlerden yardım istenmesi ile ilgili olarak iki tefsirde benzer ifadeler yer almaktadır.

3. Cezayla İlişkin Ayetlerin Mukayesesi

Ceza hükümleri konusunda ise, zina suçunda evli olanlara recm cezasının uygulanıp uygulanmayacağı günümüzde bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte alimlerin yaygın kanaatine göre, bekar olanlara celde cezası, evli olanlara ise recm cezası uygulanır. İbn Âşûr ve Sâbûnî de bu kanaattedirler. Ayette geçen "muharibler"den maksadın kimler olduğu hususunda iki tefsirde farklı kriterler zikredilmiştir. Hırsızlıkta el kesmeyi gerektiren miktar ve elin nereden kesilmesi gerektiği ile ilgili iki tefsirde benzer ifadeler yer almaktadır.

Bu sonuçlarla birlikte, Kur'an-ı Kerim'in, durağan ve sadece belli bir zamana hitap etmeyen, evrensel bir ilahi kitap olduğu sonucuna varılmaktadır. İman ve ibadetin temel kaidelerinde (emir ve yasaklarında) herhangi bir değişim söz konusu değilken, Kur'an-ı Kerim'in, tarihin - hayatın akışına ilişkin bazı hükümlerine dair muhtelif

yaklaşım ve açıklamaların varlığı, Kur'an'ın her çağa uygun, ölümlere değil, yaşayanlara indirilen bir kitap olduğunu bir kez daha gözler önüne serer.

Son olarak XX. yüzyıla damgasını vurmuş bu iki değerli ilim adamımızın -İbn Âşûr ve Sâbûnî- kendi eserlerinden hareketle ahkam ayetleri üzerindeki görüşlerini kıyas mantığıyla inceledik. Hemfikir oldukları ya da farklı görüşlere sahip oldukları mevzulara çalışmamızda detaylı bir şekilde değindik. Hemen hemen ortak kaynaklar kullan bu iki alim, bağlı buldukları mezhep imamlarından oldukça istifade etmişler ama mutlak surette bağlı kalmamışlardır. Gerek İbn Âşûr gerek Sâbûnî fikhî görüşlerinde tercihte bulunuyor, mezhep taassubu göstermiyor. Sâbûnî tefsirinde ahkam ayetlerini ele alırken mezhep imamlarının görüş ve delillerine yer vermekle birlikte farklı alimlerin görüşlerinden de alıntılar yapıyor. Bunun neticesinde kimi yerlerde kendisi görüşler arasından bir tercihte bulunuyor, fakat kimi yerlerde sadece konuya ilişkin farklı görüşlere yer vermekle iktifa ediyor. Bizzat görüş beyan etmediği hususlarda bazan "Taberî bu hususta şunu ifade etmektedir" diyor. Bu tutum aslında bizlere Sâbûnî'nin Taberî ile aynı görüşü benimsediğini göstermektedir. Benzer tutum *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsirde karşımıza çıkmaktadır.

Her iki müfessirin tevillerinin mukayesesinde nihai olarak yaklaşımlarını şu şekilde icmalen vermek mümkündür:

Her iki müfessirin ittifak ettikleri hususlar umum teşkil etmektedir. Ayetlerin ihtiva ettiği meselelerde ihtilaf ettikleri hususlarda iki durum söz konusu olmaktadır. Birincisi delil getirmekte varlıklı delillere istinad etmeleri. İkincisi ise tefsirlerinde farklı yöntem benimsemeleri. Müfessirlerin kullandıkları kaynakların hemen hemen müşterek olduğu gözlemlenmektedir. Her iki müfessir de mezheplerin fikhî görüşlerine bağlı kalmamışlar, mezhep imamlarının görüşlerinden istifade etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, İstanbul 1994, X/365-371.
- ALKIN, Yahya, "İmam Neseî ve Tefsiri", *Diyanet Dergisi*, XXII/II Ankara 1986.
- ALTIKULAÇ, Tayyar, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, Ankara 2002, XXVI/455-457.
- ÂLÛSÎ, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l-Hadîs, Mısır 2005, V/11.
- ANNAORAZ, Nurmuhammedov, "*İbn Âşûr ve Mukaddimesi Bağlamında Tefsir Usulündeki Yeri*", (basılmamış doktora tezi), Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.
- BALTACI, Ahmet, "İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul 1999, XX/488-492.
- BEDİR, Murteza, "Neseî, Ebu'l-Berekât", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/567-568.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara, 1962.
- , *Tabakatu'l-Müfessirin*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Kıraat", *DİA*, Ankara 2002, XXV/427.
- BUHÂRÎ, *Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256), el-Câmiu's-Sahîh*, Dimeşk, Müessesese Risale Nâşirûn.
- CERRAHOĞLU, İsmail, "Abdurrahman İbnü'l-Cevzî ve Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr Adlı Eseri", *AÜİFD*, XXIX (1987).
- , "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", *AÜİFD*, XVI (1968).
- COŞKUN, Ahmet, "İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir", *DİA*, İstanbul 1999, XIX/333-334.
- , "et-Tahrîr ve't-Tenvir", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/429-430.
- DEMİR, İbrahim, "*Muhammed Ali Es-Sabuni ve Tefsir Metodu*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- DEMİRCİ, Muhsin, "Esbâb-ı Nüzûl", *DİA*, İstanbul 1995, XI/360.
- DÜZENLİ, Pehlul, "Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005.

- EROĞLU, Ali, "Hâzin, Ali b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1998, XVII/125-126.
- EROĞLU, Muhammed, "Alûsî, Şehâbeddîn Mahmûd", *DİA*, İstanbul 1989, II/550-551.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Daru İbn Hazm, 2005.
- FAHREDDİN, er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 2012.
- FAYDA, Mustafa, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX/314-318.
- FAZLURRAHMAN, *İslam and Modernity: Transformation of an intellectual tradition*.
- GÖRGÜN, Hilal, "Seyyid Kutub", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/64-68.
- GÜNGÖR, Mevlüt, "Cessâs", *DİA*, İstanbul 1993, VII/427-428.
- , "Cessâs ve Ahkâmu'l-Kur'an'ı", Elif Matbaası, Ankara 1989.
- <http://medeniyetvakfi.org/vakif/ana-sayfa/guencel-haberler/islam-alimi-muhammed-ali-sabuni-vefat-etti>.
- <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5470>.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *"İslam İnsan ve Toplum Felsefesi"*, Vecdi Akyüz (çev.), Rağbet Yayınları, İstanbul 2000.
- , *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, Dâru Suhnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî', Tunis 1997.
- İNCEL, Saim, *"İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve 't-Tenvîr isimli Tefsirinde İlmi İcaz İle İlgili Görüşleri"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tefsiri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010.
- KAFES, Mahmut, "Ebû Hayyân el-Endelûsî", *DİA*, İstanbul 1994, X/152-153.
- KEPEL, Gilles, Peygamber ve Firavun, çev. İsmail Bendiderya, Çizgi Yayınları, İstanbul, 1992.
- MÜSLİM, *Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbüri* (ö. 261), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dimeşk, Müessese Risale Nâşirûn.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, İstanbul 1999, XX/132-134.
- ÖZKAN, Halit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/188-201.

ÖZÜÇALIŞIR, Abdullah, "*Muhammed Ali Es-Sabuni'nin "Safvetü't-Tefâsîr" Adlı Tefsirinde Beyan, Meânî ve Bedî'*", Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân, Dâru'l-Cîl*, Beyrut.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *DİA*, İstanbul 1992, VI/100-103.

-----, "Fahredden er-Râzî", *DİA*, İstanbul 1995, XII/89-95.

-----, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, İstanbul 1999, XX/543-551.

YILDIRIM, Enbiya, "Suyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekismesi Bağlamında)", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, X/2, (2006).

ÖZET

"Et-Tahrir ve't-Tenvir" ve "Revai'ül Beyan" ın Ahkam Ayetleri Açısından Mukayesesi

Mustafa YILMAZ

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, 2018

Danışman: Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

XX. asrın güzide ilim şahsiyetleri olarak tanınan ve ilmi, bilimsel ve düşünsel olarak ilmî camiaya önderlik eden iki 'alim-entelektüel' İbn Aşur ve es- Sabûni'nin tefsir alanında, bilhassa ahkâm ayetleri hususundaki yorumlarını sistematik bir şekilde kıyaslayacağız. Bu kıyaslama iki temel kaynak üzerinden (Et-Tahrir ve't-Tenvir - Revaiul Beyan) yürütülecek olup her iki şahsiyetin de kendilerine has üslupla kaleme aldıkları bu iki eserle gerçekleştirilecek.

İbn Aşur ve Sabûni'nin hayatı, fikir dünyası, tahsil serüveni ve akademik çalışmalarına değinip kıyaslamaya temel aldığımız eserler başta olmak üzere âlimlerin diğer eserleri hakkında da bilgi aktaracağız. Kendilerine özgü tarzla yürüttükleri metodlar ve kullandıkları kaynakları, hemfikir oldukları veya farklı düşündükleri mevzuları aktarıp tüm çalışmamızın sonucunda konulara olan yaklaşımlarını açığa kavuşturacağız.

Örnek verecek olursak; sihir öğrenmek ve öğretmenin caiz olup olmadığı, hastalıktan veya yolculuktan dolayı tutulamayan oruçların kazası, bir müslümanı yanlışlıkla öldürenin azat etmesi gereken kölenin vafına dair, kadınların örtünmesi gibi hususlarda beyan ettikleri görüşleri kıyasladık.

Anahtar Kelimeler: Et-Tahrir ve't-Tenvir, Revaiul Beyan, İbn Aşur, Sabûni, Ahkam Ayetleri.

ABSTRACT

A Comparison Between al-Tahrir wa'l-Tanwir And Rawai' al-Bayan In Terms Of Legal Verses

Mustafa YILMAZ

Ankara University, Graduate School Of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences, Master's Thesis, 2019

Advisor: Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

In this study, we have systematically compared the commentaries of Muhammad al-Tahir ibn Ashur (1879-1973) and Muhammad Ali al-Sabuni (1930-...), made on the legal verses of the Holy Quran. Both, eminent scientific and intellectual figures of the XX. Century in the field of Quranic exegesis, has led the academic community scientifically, scholarly and intellectually. This comparison is based on two basic sources (*Tafsir al-Tahrir wa'l-Tanwir* and *Rawai' al-Bayan Tafsir Ayat al-Ahkam Min al-Qur'an*), which are written by the two personalities in a quite unique style.

We have given information about Ibn Ashur and al-Sabuni's life, ideas, journeys collecting knowledge, academic studies and also information about their other works. We have discussed the methods they have used and the sources they have based it on, the issues they agreed on, or contradicted with each other, and we have tried to clarify their different approaches and opinions to the issues. To name a few of those issues; Is it legally permitted to learn and teach magic, how should the fasting that cannot be held due to illness or journey be restored, woman's cover etc.

Keywords: Tafsiral-Tahrir wa'l-Tanwir, Rawai' al-Bayan Tafsir Ayat al-Ahkam Min al-Qur'an, Muhammad al-Tahir ibn Ashur, Muhammad Ali al-Sabuni, Legal Verses